

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRK TOPLUMUNDA KENT KİMLİĞİ ALGISI:
ÜSKÜDAR ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Serdar HOŞCAN

**Enstitü Ana Bilim Dalı : Sosyoloji
Enstitü Bilim Dalı : Sosyoloji**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. H. Musa TAŞDELEN

HAZİRAN 2009

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK TOPLUMUNDA KENT KİMLİĞİ ALGISI:
ÜSKÜDAR ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Serdar HOŞCAN

Enstitü Ana Bilim Dalı : Sosyoloji
Enstitü Bilim Dalı : Sosyoloji

Bu tez 23/06/2009 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof.Dr.H. Musa TAŞDELEN

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd.Doç.Dr. İsmail HİRA

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd.Doç.Dr. İrfan HAŞLAK

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

SERDAR HOŞCAN

15. 05. 2009

ÖNSÖZ

Modernitenin kent mekanını işlevselliğe indirgemesiyle birlikte kentin içinde yaşayan insanla kent arasındaki organik bağın kopması insanın çevresine karşı yabancılaşmasını doğurmuştur. Kent planlamasının estetik ve yerellikten uzak bütüncül ve evrensel biçimlenişleri bu yabancılık duygusunu beslemektedir. Kentin böyle algılanması onu çok hızlı tüketilebilir bir nesne haline getirmektedir.

Kentin maddi bir kültür unsuru olduğu hatırlandığında onun yaşayan toplumun kültürel dinamikleri ve estetik anlayışıyla şekillenmesi gerektiği fark edilecektir. Kentsel tasarım, modernitenin kent mekanının kurgulanmasındaki yansıması olan planlama olgusunun unutturduğu bu iki özelliği geri vermeyi vaat etmektedir. Tasarıma konu olan kent ögesinin biçimlendirilmesinde ise kent kimliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Üsküdar kent mekanının ya da kent elemanlarının tarihsel kimliğine uygun bir şekilde tasarlanabilmesi için Üsküdar kimliğinin ortaya konulması üzerinde durulmaya değer görülmüştür.

Hocam Prof. Dr. H. Musa Taşdelen'e konunun çerçevesinin belirlenmesi ve kente başka bir açıdan bakabilmem konusundaki açıklamalarından ve yardımlarından dolayı şükranlarımı sunuyorum.

Serdar HOŞCAN

Mayıs 2009

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR...	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KENT VE KİMLİK.....	4
1.1. Kent Nedir	4
1.1.1. Bir Kavram Olarak Kent	4
1.1.2. Bir Olgu Olarak Kent.....	5
1.2. Kent Kimliği	8
1.2.1 Kimlik Kavramı	8
1.2.2. Kentsel Kimlik Olgusu	9
1.3. Kent İmgesi/ İmajı.....	12
1.3.1. Çevresel Algılama Boyutu	12
1.3.2. Kent İmgesi	13
1.4. Kentsel Tasarım	15
BÖLÜM 2: OSMANLI KENTİ VE DÖNÜŞÜMÜ	18
2.1. Osmanlı Kenti	18
2.1.1. Klasik Dönem Osmanlı Kenti	18
2.1.2. Modernleşme Dönemi Osmanlı Kenti	25
2.2. Günümüz Kenti	29
2.2.1. Kentsel Makro Forma Yönelik Kavramsal Yaklaşımlar	29
2.2.2. Mekanın değişen anlamı	31
2.2.2. Kentsel Mekânın Görünümü	32
2.2.2.1. Mekânsal Farklılaşma.....	32
2.2.2.2. Mekânsal Benzeşme	35
BÖLÜM 3: ÜSKÜDAR KİMLİĞİ	37
3.1. Geçmişten Günümüze Üsküdar.....	37
3.2. Üsküdar Kimliği.....	40

3.2.1. Çevresel Kimlik	40
3.2.1.1. Doğal Çevre Özellikleri.....	40
3.2.1.2. Yapay Çevre Özellikleri	45
3.2.1.2.1. Yerleşim Ölçeğinde	45
3.2.1.2.2. Donatı Ölçeğinde	71
3.2.1.2.3. Sembol Elemanlar Ölçeğinde	72
3.2.2. Sosyal Kimlik.....	73
3.2.2.1. Klasik Dönem Osmanlı Toplum Kimliği	73
3.2.2.2. Günümüz Üsküdar Sosyal Kimliği.....	76
BÖLÜM 4: ÜSKÜDAR KENT KİMLİĞİNİN ALGILANMASI	80
4.1. Üsküdar Sakinlerinin Çevresel Kimlik Algılaması.....	80
4.1.1. Üsküdar Sakinlerinin Üsküdar’ın Doğal Çevre Özelliklerine Yönelik Algılamaları	80
4.1.2. Üsküdar Sakinlerinin Üsküdar’ın Yapay Çevre Özelliklerine Yönelik Algılamaları	82
4.1.2.1. Yerleşim Ölçeğinde	82
4.1.2.2. Donatı Ölçeğinde.....	86
4.1.2.3. Sembol Elemanlar Ölçeğinde	87
4.2. Üsküdar Sakinlerinin Sosyal Kimlik Algılaması	87
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	91
KAYNAKLAR	96
ÖZGEÇMİŞ	109

KISALTMALAR

C	: Cilt
Çev	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Haz	: Hazırlayan
İ.T.Ü.	: İstanbul Teknik Üniversitesi
M.S.Ü.	: Mimar Sinan Üniversitesi
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
ŞBPB	: Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TMMOB	: Türkiye Mimarlar ve Mühendisler Odası Başkanlığı
S.	: Sayı
SAU	: Sakarya Üniversitesi
s.	: Sayfa

Tezin Başlığı: Türk Toplumunda Kent Kimliği Algısı: Üsküdar Örneği	
Tezin Yazarı: Serdar Hoşcan	Danışman: Prof.Dr. H.Musa TAŞDELEN
Kabul Tarihi: 23 Haziran 2009	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 104 (tez)
Anabilim dalı: Sosyoloji	Bilim dalı: Sosyoloji
<p>Farklı bilimsel disiplinlerin kendisine konu olarak belirlediği kent; mevcut toplumsal ilişkilerin, kurumların, değişimlerin mekân üzerindeki tezahürü dolayısıyla sosyolojik çözümlenmelere imkân tanıyan bir olgudur.</p> <p>Bir kenti diğerlerinden ayıran nitelikleri onun kimliğini oluşturmaktadır. Kentin fiziki, beşeri ve kültürel özellikleriyle oluşan bu kimlik modernizmin ve küreselleşmenin meydana getirdiği sosyal ve kültürel dönüşümlerle değişikliğe uğramaktadır.</p> <p>Tezin amacı, yaşanan bu dönüşümlerin üç bin yıllık bir tarihe sahip olan ve Osmanlı kenti unsurlarını oldukça bol bulunduran Üsküdar'ın kimliğini nasıl etkilediğinin tespit edilmesidir. Bir Osmanlı kenti olarak ve hâlihazırdaki Üsküdar'da onun kimliğini oluşturan bütün sosyal ve maddi formlar tezin kapsamı içerisinde yer almaktadır. Üsküdar Belediyesi'nin bugünkü Üsküdar ilçe sınırları içerisinde ikamet eden ilçe sakinlerine yaptırdığı 2460 projenin Üsküdarlıların kente yönelik algılamalarını da içerdiği gerekçesiyle değerlendirilmesi tezin yöntemi olarak benimsenmiştir. İnsanların Osmanlı kenti kimliğinden beslenen bir algılamalarının olduğu, fakat bunu modern kentin unsurlarıyla ifade ettikleri tespit edilmiştir.</p>	
Anahtar kelimeler: Kent, Kimlik, Küreselleşme, Algılama, İmaj	

Title of the Thesis: Perception of City İdentity in Turk Society: Üsküdar, as an Example**Author::** Serdar Hoşcan**Supervisor:** Prof. Dr. H.Musa TAŞDELEN**Date:** 23 June 2009**Nu. of pages:** v (pre tex) + 104 (main body)**Department:** Sosyoloji**Subfield:** Sosyoloji

Urban, which is determined as a subject by distinct scientific authorities, is the aspect of current community relationships, facilities, variations on the location means it is the fact that provides sociological solutions.

The properties that seperate a city from the others, form its character. This character that is occurred with the city's physical, social, and cultural properties changes with the social and cultural transformations produced by the globalization and modernization.

The purpose of the thesis, is the influence of these effects on Üsküdar's identity, which is a city contains lots of Ottoman city signs and has a past nearly 3000 years. This thesis encompass all the social and physical components that forms the Uskudar's character. 2460 project that is made by Uskudar's inhabitants is the technique of the thesis since it comprises the perception of residents about Uskudar. It is determined that residents in uskudar have a sight produced by Uskudar character but they express it with the modern city facts.

Key Words: City, Character, Globalization, Perception, Image

GİRİŞ

Kent sosyolojik olarak iki temel kategoriden biridir. Bu anlamda kenti kent yapan özellikler açısından Dünyanın ilk kentleriyle bugünkü kentler arasında çok fazla bir değişiklik yoktur.

Fakat kent hem tarihi süreç içinde şekillenmesinde meydana gelen farklılıkla hem de kendisine bir mekân oluşturduğu kültür ve medeniyetin temel düşüncesine göre kendi kimliğini kazanmaktadır.

Üsküdar ilk çağlara kadar uzanan tarihiyle çok eski bir yerleşim yeridir. Ev sahipliği yaptığı pek çok kültür ve medeniyete ait dokuyu kimliğinde barındırmaktadır. Modernleşme öncesine Osmanlı kenti olarak Üsküdar, Türk ve İslam kültürünün kentin mekânına yansıyan temel özelliklerini belki en güzel örnekleriyle günümüze kadar taşımıştır. Şüphesiz kent mekânının modern öncesi ve modern sonrasında aldığı biçim, mekânın bir bütün olarak kurgulanışı dolayısıyla kentin dokusu birbirinden farklıdır. Bu durumda modern düşüncenin farklı bir biçimde tanımladığı kentin geleneksel dokuyu nasıl dönüştürdüğü, bu iki farklı kurgunun kent mekânı üzerinde nasıl bir görüntü oluşturduğu önemli bir soru haline gelmektedir.

Üsküdar bu soruyu bu iki yapının birbirinden ayrı birbirine dokunmayan bir görüntüsünü değil aksine farklı anlam dünyalarına sahip bulursa da birbiri içine geçmiş uyumlu bir görüntüyü oluşturarak cevaplandırmaktadır.

Bu durum Üsküdar'ın kültürel birikiminin, bu sentezi gerçekleştiren yaşama algısının ne olduğu sorusuna bizi götürmektedir. Üsküdar bu haliyle uhrevi, yarı mistik bir kent olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu tezde bütün bunlardan yola çıkarak Üsküdar'ın imaj ve kimliği incelenecektir. Tezin ilk bölümünde kent ve kimlik kavramları tartışılıp, kent kimliği ve kent imgesi açıklanacaktır.

İkinci bölümde Üsküdar'ın bir Osmanlı kenti oluşu ve günümüzde de bu geleneksel dokunun yoğun bir şekilde hissedilmesinden dolayı geleneksel Osmanlı kentinin temel özellikleri ve nasıl dönüştüğü ile günümüz kentinin kentsel mekan üzerindeki görüntüsü konu edilecektir.

Üçüncü bölümde Üsküdar'ın kimliği doğal ve yapay çevre özelliklerinden oluşan doğal kimliği ve tarihi ve kültürel birikimiyle sosyo-ekonomik, demografik özelliklerinden oluşan sosyal kimliği açısından incelenecektir.

Dördüncü ve son bölümde ise Üsküdar sakinlerinin kentin doğal ve sosyal kimliğine yönelik algılamaları tespit edilmiştir.

Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu Üsküdar kent kimliğinin incelenmesidir. Kent kimliği bir kenti diğerlerinden ayıran her türlü özelliği şeklinde tanımlanabilir. Bu özellikler kentin kurulduğu yerin fiziki, kentte yaşayan topluluğun yapısal ve kültürel özelliklerine göre farklılıklar göstermektedir. Kentin iki temel bileşeni olan sosyal ve fiziki formların etkileşimi mekânda ifadesini bulan bir kimliğin teşekkül etmesine imkân tanımaktadır. Küreselleşme olgusunun birbirine benzeyen kentsel mekânlar üretmesi kentleri birbirinden ayıran kimlik unsurlarının tarihsel olma niteliğini açıklamaktadır. Bu sebeple Üsküdar kent kimliği incelemesinde Üsküdar'ın Osmanlı kimliği, günümüze uzanan süreçte kentsel mekânın dönüşümü ve günümüz kent olgusu açısından Üsküdar konu edilecektir.

Araştırmanın Amacı

Günümüz kentlerinde geleneksel kent dokusunu ortaya çıkaran yaşam biçiminin ortadan kalkmasıyla kent kimliğini oluşturan her şey yaşanan hayatın dışında bırakılmıştır. Bu durum kent imajı, kent imgesi denilen kente yönelik tasarımların ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Üsküdar'ın mevcut kent olgusu açısından sahip olduğu imajın ve kentin kimliğini oluşturan tarihsel unsurların tespit edilmesi araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Üsküdar Osmanlı kentinin “Bilad-i Selase” olarak ifade ettiği, İstanbul'un üç merkezinden biridir. Osmanlı toplumunun çeşitli yapılarıyla imar edilen bu kent önemli derecede geleneksel şehir dokusuna sahiptir. Ayrıca eski İstanbul kültürünün ince örneklerine sahiptir. Küreselleşmenin birbirine benzeyen kentler ve kent kültürü üretmesi kimlik kavramını ön plana çıkarmış ve modern kent tasarımında geleneksel

dokunun korunması düşüncesini beraberinde getirmiştir. Bu sebeple Üsküdar'ın tarihsel kimliğinin zenginliği araştırmanın önemini ifade etmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

U çalışmamızın amacı Üsküdar sakinlerinin kent kimliği algısının tespit edilmesidir. Bu sebeple Üsküdar belediyesinin Üsküdar sakinlerine yapmış olduğu proje yarışmasında üretilen projelerin Üsküdar sakinlerinin Üsküdar'a yönelik algılamalarını gizi olarak bulundurduğu gerekçesiyle bu yarışma dolayısıyla üretilen 2460 projenin incelenmesi araştırmanın yöntemi olarak benimsenmiştir.

BÖLÜM 1: KENT VE KİMLİK

Bu bölümde kent, kimlik, algılama ve imge kavramları tanımlanarak kent kimliği ve kent tasarımının ne olduğu incelenecektir. Kent kimliğinin temel öğelerinin neler olduğu belirtilip böyle bir kavrama neden ihtiyaç duyulduğu üzerinde durulacaktır. Son olarak da kent kimliği ve kent tasarımı arasındaki ilişki açıklanacaktır.

1.1. Kent Nedir

1.1.1. Bir Kavram Olarak Kent

Kavramsal olarak incelendiğinde; Orta Asya Türkleri tarafından Şehir kelimesini karşılamak için kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Doğu İran kavimlerinden Soğd'ların dili Soğdça'dan Türklerin diline geçen "kend" sözcüğü yaygın olarak kullanılmış: "Yarkend", "Taşkend", "Semizkend" (Semerkant) örneklerinde olduğu gibi birçok büyük şehirler bu adlarla adlandırılmışlardır. Kent kavramı ile aynı anlamı ifade etmek üzere dilimizde yaygın olarak kullanılan şehir kelimesi de Farsça "şehir" kökeninden gelmektedir(Ayverdi, 2005:2925).

Kelime İngilizce'de "city", Fransızca'da "cite" kelimeleriyle karşılanmaktadır(Kaya, 2003;10). Kelime bu haliyle yönetsel ve siyasal bir içeriğe sahiptir. Bu anlamdaki kent, Latince aslındaki civitas'ın anlatmak istediği anlamı tam olarak karşılar. Oysa İngilizce'de kullanılan "urban" ve bunun Fransızca'daki karşılığı olan "urbain" sözcükleri, toplumbilimsel kent tanımlarına daha uygun düşmektedir(Keleş, 1996; 75).

Birçok dilde Kent sözcüğü ile uygarlık sözcüğü arasında köken ilişkisi olduğu görülmektedir. Türkçe'deki "Uygar" sözcüğü yerleşik bir toplum hayatı süren Uygurlardan türetilmiştir. Arapça'da uygar anlamına gelen "Medeni" kelimesi kent anlamındaki "Medine kelimesinden köken alır. Medeni kelimesi dilimizde de "kentleşmiş, kırsallıktan kurtulmuş, uygar" manasında kullanılmaktadır. Benzer şekilde uygarlık karşılığı olarak Fransızca "civilisation" ve İngilizce "civilization" ile İngilizce "city" kelimeleri Latince'de yurttaşların oluşturduğu birlik anlamına gelen "civitas kelimesinden türemiştir(Kaya, 2003:14–15).

Şehirler tarih boyunca kültür ve medeniyetin doğduğu, geliştiği ve yayıldığı merkezler olmuşlardır. Çoğu zaman şehirlerin çökmesiyle taşıyıcısı oldukları kültür ve

medeniyetin de çöktüğü görülmüştür. Bu bakımdan şehirlerin tarihi ana hatlarıyla medeniyet tarihidir(Yörükan, 2006:33). Etimolojik olarak iki kavram arasındaki bu yakınlık kent kimliğini anlamak açısından önemli bir ayrıntıdır.

1.1.2. Bir Olgu Olarak Kent

Kenti ortaya çıkaran şartlar nelerdir, Kent hayatını kırsal hayattan ayıran özellikler nelerdir, Tarih boyunca çeşitli çağlar ve medeniyetlerdeki şehir tiplerini kapsayacak bir şehir tanımı yapmak mümkün müdür(Yörükan, 2006:37) soruları üzerinde kafa yormak kentin ne olduğunu anlamak konusunda bize yardımcı olacaktır.

Çağımızın farklı nitelikteki bazı devasa merkezlerini saymazsak, antik ve modern kentler arasında temelde farklılıklar bulunmamaktadır(Huot, 2000:12). Bu sebeple kentlerin ortaya çıkışını açıklayan kuramsal yaklaşımlardan yararlanmak kentlerin ne olduğu konusunda bize yardımcı olacaktır.

Fustel de Coulanges kentin, çeşitli kabilelerin farklı inançlarının ortak bir tapınak etrafında toplanmasıyla meydana geldiğini ileri sürmüştür(Yörükan, 2006:57). Frankfurt'a göre kentlerin ilk ortaya çıktığı Mezopotamya'da tapınak kentin simgesidir(Arslanoğlu, 1998;16). Maine şehrin akrabalık ve statü bağlarından toprak ve sözleşme bağlarına geçildiği yerde ortaya çıktığını ileri sürerek kentin her şeyden önce hukuki bir yapı olduğunu belirtmiştir. Rietschel kentlerin Pazar müessesesine bağlı olarak ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Kent, alıcıların ve satıcıların, belli zamanlarda arazinin belli noktalarında toplanmalarından ve bu toplanmalardan doğan yoğun sosyal hayattan meydana gelmiştir. Von Below'a göre kent, tarım endüstrisinin gelişmesiyle birlikte köylerdeki nüfusun bir kısmının topraktan kopması ve yalnızca zanaatle uğraşmaya başlamasıyla meydana gelmiştir(Yörükan, 2006:57-60). İktisadi bir tanımlamayla kent, sakinlerinin hayatlarını tarımdan değil, esas itibarıyla ticaret ve alışverişle kazandıkları bir yerleşim yeridir(Weber, 2000:74). Henri Pirenne'ye göre kentlerin oluşmasında ilk ve önemli faktör ticarettir. Kent, hayatını alım-satımla kazanan bir grubun, tarımla uğraşan gruptan kopması ve eski bir yerleşimin etrafında toplanmasıyla oluşmuştur(Bal, 2002; 115).

Childe neolitik köyler ile kentlerin büyüklük, nüfus yapısı, kamu sermayesi, kayıt tutma ve bilim açısından farklılaştığını söyler. Kentler çok daha fazla nüfusu bir araya

getirmekte ve meslekte ihtisaslaşma ortaya çıkmaktadır. Kentleşmeyle birlikte, en geniş anlamıyla kol emekçiliği sözel ya da entelektüel faaliyetlerle kısmen ya da tümüyle perdelenen bir toplumsal kesim(rahipler, kâtipler, tacirler) ortaya çıkmıştır(Huot, 2000: 12). Kent topluluğunun ortaya çıkması, kamu sermayesinin doğmasına neden olmakta, iktisadi yaşantının kayıt tutma zorunluluğu getirmesi bir arşiv kültürü oluşturup planlamaya izin vermektedir(Arslanoğlu, 1998:21) Sjoberg ise kentlerin ortaya çıkışı için uygun ekolojik taban, kent öncesi yerleşme biçimlerine göreli olarak gelişmiş teknoloji ve sosyal örgütlenmenin gerekli olduğunu ifade etmektedir. Yeryüzünün ilk kentlerinin iklim ve toprağın bitki ve hayvan yaşantısına uygu olduğu yerlerde ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle siyasi ve ekonomik düzlemlerde örgütlenme kentleşmede tutumunu sağlayan önemli etkenlerden biridir(Arslanoğlu, 1998: 22).

“Çağdaş kentlerimizin doğrudan mirasçısı oldukları Sümer ve İndus vadisi kentleriyle aramızda yaklaşık yüz seksen kuşak vardır. Beş bin yılda kentlerin işlevleri, boyutları, yapıları elbette ki değişikliklere uğramış, ancak kentsel yaşantıyı kırsal yaşantıdan farklı kılan genel hatlar özde aynı kalmıştır.”(Huot, 2000:12).

Bundan hareketle Ferdinand Toennies mevcut toplumsal gerçekliği cemaat ve cemiyet olmak üzere ikiye ayırmıştır. Toennies insan iradesini, düşüncenin üstünlük kazandığı ve aktörü yönlendirici vasfa büründüğü ussal istem ve bunun karşıtı olan doğal istem olarak ikiye ayırmaktadır. Buradan hareketle doğal istemin baskın olduğu her türlü birliğı cemaat, ussal istem tarafından şekillendirilen ve esas itibariyle onun tarafından yönlendirilenleri de cemiyet olarak adlandırmaktadır(Aydoğan, 2000:200–203). Cemaat, ırk, etnik menşe ve kültür bakımından farklılaşmamış fertlerden meydana gelen ve fertler arasındaki şahsi, sıcak, samimi ilişkiler üzerine kurulmuş olan küçük, homojen ve mahrem topluluklar olarak tanımlanırken, cemiyet; ırk, etnik menşe sosyo-ekonomik statü ve kültür sistemleri bakımından farklılaşmış, geniş ve heterojen topluluklar olarak tarif edilmiştir(Bal, 2002:19).

Alman sosyolog Alfred Vierkandt'ın “tabiat kavimleri” ve “kültür kavimleri”, Durkheim'in “mekanik dayanışma” ve “organik dayanışma”lı toplum, Franklin Giddings'in “etnik cemiyetler” ve “demotik cemiyetler” Howard Becker'in “kutsal(sacred) cemiyet” ve “laik(secular) cemiyet, Robert Redfield'in “folk cemiyeti”

ve “şehir cemiyeti” kavramsallaştırmaları Toennies’in sınıflamasının farklı şekilde ifade edilmiştir(Yörükan, 2006:40–44).

Heterojen bir sosyal gruba sahip olması, nüfus yoğunluğunun fazla olması, ilişkilerin gayr-i şahsi, soğuk, sathi ve kısa süreli oluşu, şahsiyetin, ferdiyetin ve hürlüğün gelişmiş olmasına karşın, insanın yalnızlığı ve güvensizliğinin artmış olması, fertlerin ve sosyal grupların davranışlarının formel ve rasyonel kanunlarla kontrol edilmekte olması, formel bir iş organizasyonuna sahip oluşu, dışa açık oluşu dolayısıyla dinamik bir kültüre sahip olması, doğuştan değil, kazanılmış statülerin olması dolayısıyla sosyal hareketliliğin yoğun olması özellikleriyle kent yaşamı kırsal yaşamdan farklılaşmaktadır(Yörükan, 2006:49–55).

Kenti neyin oluşturduğu sorusuna genel olarak verilen cevaplar çoğu kez mekân ve demografi ölçütlerine dayanır. Geometrik bir terim olan mekan burada toplumsal, ekonomik ve kültürel ilişkilerden doğmuş yarı mistik bir kategori haline gelir(Bookchin, 1999:16–17). ”Mekân gerçekte soyut bir nesne değil toplumsal bir olgudur.”(Tolan, 1991:160).

Kentin görülen ve algılanan maddesel yapısı gerçekte sadece maddesel bir yapıdan ibaret değildir. Çevrede görülen ve kullanılan her elemanın işlevselliğe dayalı bir faydası olduktan başka ve hatta ondan çok daha önemli taşıdığı bir mesaj, verdiği bir haber de vardır. Bu haber iç dünya veya deruni alem ile ilgili bir haberdir(Ökten, 2000:30).

Kent bazı önemli toplumsal potansiyellerin, bunların gelişim evrelerinin, geleneklerin, kültürün ve yerleşik bir insan topluluğuna ait özelliklerin birikimci gelişimini içerir(Bookchin, 1999:17).

O halde kenti morfolojik ve sosyal boyutu üzerinden anlamaya çalışmak mümkün gözükmemektedir. Kente özgü ilişki, tutum, davranış biçiminin ne olduğu sosyal boyutu, kentin fiziksel varlığı, kendine özgü yapıları, mekânın oluşumu ise morfolojik boyutu oluşturmaktadır. Bunlar kent olgusunun kendisine ait niteliklerdir. Toplumların sahip oldukları kültürel birikim, medeniyetlerinin oluşmasına imkân tanıyan felsefi argümanlar bu yapının şekillenmesine, kendine özgü bir kimlik kazanmasına vesile olmaktadır. Bu durumda Osmanlı kentinin sokaklarının neden dar olduğu ya da bir

mimari bileşen olarak meydanın Batı şehrinde ne ifade ettiği anlamlı bir soru haline gelmektedir.

1.2. Kent Kimliği

1.2.1. Kimlik Kavramı

Kimlik, bir kimsenin insanlığına özel içeriğini veren ve onu sadece herhangi bir insan değil, ama belli bir kişi yapan şeydir. Bir kimsenin belli bir insan olarak temel tanımlayıcı karakteristikleridir(Tok, 2003:122). Bir insanın kendine ait bir kimliği olduğu gibi, ailenin, mahallenin, köyün, şehrin, metropolün ve bir ulusun da kendine ait bir kimliği vardır(Demirsoy, 2006:39). Kimlik bir özellik, bir nitelik belirtisidir; siyasi kimlik, etnik kimlik, dini kimlik, kültürel kimlik gibi. Bu anlamda bir kimlikten değil kimliklerden bahsedebiliyoruz (Ergun, 2000:169).

Birey bir kimlik bağlamı ile ilişki içerisinde kimliğini tanımlar. Kimliğimizi tanımlarken boş bir sayfa ile işe başlamayız. Kişi ve değer kavrayışımıza soyut bir biçimde akıl yürüterek varmayız ve hangi kimliği benimseyeceğimize bu perspektiften karar vermeyiz. Kimlik bağlamları belli bir cemaatin tarih ve kültürü tarafından oluşturulmuş, üyeleri için özel bir anlamı olan ortak bir havuzu ifade eder. Bu havuz Yaşadığımız olaylara bir anlam vermemizi, yaşamın akışı içerisinde kendimizi bir yere yerleştirmemizi ve yönlendirmemizi mümkün kılar(Tok, 2003:122–127). Kimlik terimi “biz”i daima “onlar” la ilişkili olarak, yaşanan tecrübeyi kurumsallaşmış tecrübeyle ilişkili olarak şimdiki tarihle ilişkili olarak konumlandırır. Bu sebeple kültür, kimlik denen olgunun mevcudiyet kazanması için gerekli bir ön koşuldur(Schlesinger, 1994:259).

Evren ve insan yaşayışı, birbiriyle ilgisiz, birbirlerinden ayrı, birbirlerine bağımlı olmayan nesnelere, olayların rasgele bir yığını değil, tersine, evren ve insan yaşayışı, nesnelere, olayların birbirlerine bağlandıkları, birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri bağlantılı, birleşmiş bir bütündür. Bu sebeple tarihsel süreç ile sosyal gerçeklik ilişkisi içerisinde sürekli değişerek oluşmasına karşılık kimlikler, tutarlı bir yapı özelliği gösterirler(Ergun, 2000:11).

Kimliklerin; oluşum ve inşa sürecini veren tarihsellik, varlığın kendisi ile ilgili algısını veren psikolojik ve varlığın kendine özgü gözlenebilir davranışlarının dışı nasıl yansıdığını gösteren toplumsal olmak üzere üç boyutu vardır(Karaman,2004:213).

1.2.2. Kentsel Kimlik Olgusu

Kimlik ve kişilik gibi terimler temelde birey olarak insanı daha iyi anlamak için öncelikle psikoloji ve antropoloji gibi insan bilimi ya da insanın varlığına ilişkin felsefe alanlarında kullanılmaktadır. Fakat kent kimliği kavramını irdelemek için de bu kavramlarla ilgili çözümlenmelerin doğrudan kent üzerinde yürütülmesi şeklinde bir yöntem takip edebiliriz(Tekeli, 1991:59).

Kent kimliği, bir kenti diğerlerinden ayırt etmeye, bir anlamda başkalaştırmaya yardımcı olan nitelikler ve kente özgü olduğu tartışma götürmeyen öğeler olarak tanımlanabilir. Kent sakinleri ve kentin fiziksel çevresi genelde kentin iki temel bileşeni olarak kabul edilir(Gündüz, 2001:553). Kimliği farklılaştıran bu fiziksel ve sosyal faktörler yerin kimliğini oluşturarak, kent ve mekâna diğer benzerlerinden ayrıcalıklı, kendine özgün, yerel niteliler kazandırmaktadırlar(Özer, 2001:182). O halde kent kimliğini doğal, beşeri ve insan eliyle yapılmış çevre elemanlarının karşılıklı ilişkileri oluşturmaktadır(Toker, 1993:227). Böylece kent kimliğinin temel bileşenlerini insan, çevre ve mekân olarak sıralayabiliriz.

Mekânın, kentlerin geçmişlerinden geleceklerine sürekliliği sağlayan bağlantı öğeleri olmaları bağlamında, kentlerin belleği açısından çok önemli sembolik değerleri vardır. Kent kimliği mekânda ifadesini bulan, mekânda ortaya çıkan bir kimliktir. Bu sebeple bu durum bizi mekansal kimliğin ne olduğu sorusuna götürür. Somut olması, fiziksel bir nitelik taşıması mekânın her şeyden önce gelen özelliğidir. Dolu ve boşlukların oluşturduğu biçim, strüktürel yapı, simgesel etki, kullanılan malzemeler vb. açısından oluşturduğu form ve görüntü mekânın karakterini oluşturur(Özer 2001:182).

Fakat mekân sosyolojik bir bağlama da sahiptir. Bir yer kullanıldığında mekâna dönüşür. Örneğin planlamacılar tarafından geometrik olarak tanımlanan bir cadde onun üzerinde yürüyenler tarafından mekana dönüştürülür(Işık, 2009:21). bu bağlamda mekânın dört temel özelliğinden bahsedebiliriz. Bunlardan ilki mekânın müstesnalığıdır. Her mekân özgül toplumsal formasyonları içeren kendilerine has

özelliğe sahiptir. Mekânın parçalara ayrılmış olması ve bunların bir sınırla belirlenmiş olması mekânın diğer bir sosyolojik özelliğidir. Toplumsal formasyonların içeriklerinin sabitleştirme kapasitesi mekânın üçüncü önemli yönünü oluşturur. Basitçe söylersek içerikler belirlenmiş, sabitlenmiştir. İnsanların duyuşsal olarak birbirlerine yakın ya da uzak olmaları bağlamında oluşması diğer bir özelliğidir(Işık, 2009:14–15).

Kentin iki temel bileşeni olan sosyal ve morfolojik öğelerin birbirleriyle girdikleri etkileşim sonucu mekânda ifadesini bulan, kendisine özgün tarz, üslup mekânın kimliğini ve dolayısıyla kentin kimliğini oluşturur. Bu durumda mekân kimliği bireyin mekânı güçlü, eşsiz veya en azından kendine has karakteri ile diğer mekânlardan farklı olarak tanımlayabileceği veya anımsayabileceği bir kapsamı ifade eder(Ertürk, 1996: 11).

Kentlerin kendine özgü yapısı, farklı kentsel yaşam felsefelerinin mekâna yansıma biçimindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bunun anlaşılabilir nedeni, kentsel mekânı birlikte kullanan kentlilerin, kenti farklı anlam ve içerikte yorumlamalarıdır. Kentlerde izlenen karmaşık kültürel değişim süreçleri, önceden var olan ilişkilerin çözülmesi ile alışlagelmiş kentsel yaşam ve davranış biçimlerinin başkalaşmasına; kentsel mekânların, kent örtüsünün, giderek topyekûn kent görünümünün, kent imgesinin de önemli ölçüde değişmesine neden olmaktadır(Bilsel, 1995:74).

Bu durumda kent kimliği durağan, donmuş bir yapı değil, aksine yeni tanımlamalara açık bir yapıya sahiptir. Bu, kimliği oluşturan sosyal ve fiziksel öğelerin değişme karakterlerinden kaynaklanmaktadır. Planlama ve tasarım çalışmalarıyla kentlerin fiziksel özellikleri ve kimlikleri dönüştürülebilmektedir. Kentteki toplum ve insan ilişkileri de teknolojik, politik, bilimsel ve ekonomik etkenler doğrultusuna sürekli değişim halindedir. Bu değişim, kimliğin sürekli olarak yeniden tanımlanması ve üretilmesini gerektirmektedir. Bunun nedeni, her dönemde, toplumun oluşturduğu bu tanımlamaların, geçmişten öğeler ve geçmişten öğelerin yeniden yorumlanmalarının yanı sıra tamamen yeni öğeleri de içeriyor olmasıdır(Tekeli, 1991:61).

Son olarak; kent kimliğinin temel bileşenleri olan insan, çevre ve mekândan hareketle kent kimliğinin bileşenlerini doğal ve yapay çevreden oluşan çevresel kimlik ve sosyal kimlik olarak ikiye ayırabiliriz:

Doğal kimlik

Kentler üzerine kuruldukları çevrenin topografya, bitki örtüsü, iklim ve jeolojik yapı özelliklerinden etkilenir. Yerküreyi oluşturan yükseltiler, çöküntüler, eğimler ve düzlükler topografik oluşumun sonuçlarıdır. Topografyayı biçimlendiren ve tanımlayan koşullar eğim, yükseltiler ve baki öğeleridir. Topografyaya göre biçimlenen kentler, düz alanlar, eğimli araziler, tepeler, vadiler, semerler ve su kenarları olmak üzere altı grupta sınıflandırılmaktadır. Isı, ışık, yağışlar, nem ve rüzgarlar kentte yaşayan insanların günlük yaşamları ve etkinliklerini ekolojik ilişkileri ve kentlerin yapısal özelliklerini etkileyen iklimsel verilerdir. İklimsel özellikler nedeniyle kentsel mekân düzenlemeleri, yapısal elemanlar, yapı biçimleri ve malzemeler açısından belirgin farklılıklar göstermektedir. Kentsel mekanda yer alan itki örtüsü, kent için bir kimlik öğesi olarak karşımıza çıkarken, jeolojik yapı kent silüetini ve kent genelinde kullanılan yapı malzemelerini etkileyerek kimliğe katkıda bulunur.(Uçkaç, 2006:21–23)

Yapay Kimlik

Yapay çevre, insanın çevreyle etkileşimi sonucu oluşan yapıların oluşturduğu çevredir. Yerleşim, donatı ve sembol olmuş elemanlar olarak üç gruba ayrılmaktadır(Örer, 1993:49).

Yerleşim ölçeğinde kent mekanını, dolaşım (yollar, sirkülasyon, izler), açık alanlar(meydanlar, yeşil alanlar, avlular) ve yapılar olarak üç ana grupta inceleyebiliriz. Yollar kent içerisinde ayrı ayrı oluşan kentsel mekânları birbirine bağlayarak bir bütün ortaya çıkarırlar. Sokaklara da kent içinde iz oluşturan yapay unsurlardır. Özellikle eski kent sokaklarında rastladığımız farklı ölçü, zemin kaplama malzemeleri vb. mekân kimliğini etkilemektedir. Kent içindeki meydanlar, yeşil alanlar, avlular, yaya bölgeleri vb. açık alanları oluşturmaktadır. Gerek mekânın genel kurgulanış biçimi gerekse bu mekânlarda kullanılan öğeler çeşitli mesajlarla kentlilere ulaşmakta ve kent kimliğini etkilemektedir. Yapılar ise toplumun çeşitli gereksinimlerine cevap vermek üzere, çağın inşaat tekniğine dayalı malzemelerle bir fiziksel mekanın etrafını çeviren kütlelerdir(Uçkaç, 2006:24–27).

Donatı ölçeğinde kent kimliğine anlam kazandıran kent mobilyalarıdır. Yapılan eylemlere bağlı olan ve eylemlerin yapılmasına yardımcı olan kent mobilyaları olarak

ikiye ayrılmaktadır. Oturma elemanı, gölgelikler, seyir elemanı gibi elemanlardan oluşan dinlenme, eğlence ve spor eylemlerine yönelik kent mobilyaları; duraklar, telefon kabinleri, büfe ve satış üniteleri gibi elemanlardan oluşan hizmet ve alışveriş eylemlerine yönelik kent mobilyaları; ilan, afiş elemanları, bilgilendirme levhaları ve reklâm panoları gibi elemanlardan oluşan iletişimle ilgili kent mobilyaları yapılan eyleme bağlı kent mobilyalarını oluştururken, aydınlatma, yol kaplamaları, park elemanları gibi alt yapı elemanları ile havuz, çiçeklik gibi peyzaj elemanları eylemin yapılmasına yardımcı olan kent mobilyalarını oluşturur(Hacıhasanoğlu, 1991:4–5).

Kente mal olmuş bir takım karakteristik özellikler, kentin kimliğine sembolik anlamda bir değer katabilirler. Bu bir televizyon anteni, sokaklarda bir evden diğer eve gerilmiş bir ipe asılı rengârenk çamaşırlar veya bir caddeyi kaplayan reklâm amaçlı levhalar olabilir. Örneğin Napoli sokaklarını turistlere gezdiren bir rehber, iplere asılı çamaşırları “işte bunlar Napoli’nin bayraklarıdır” diyerek, çamaşırların o kentin kimliğine yaptığı etkiyi açıkça belirtmektedir(Örer, 1993:55).

Sosyal Kimlik

Bir kentin sosyal kimliği; toplumsal yapı, ekonomik yapı, siyasal yapı ve nüfus hareketleri olmak üzere dört faktörle belirginlik kazanır. Her biri birbirinin içinde olan, birbirinden etkilenen, birbirinden ayırt edilmesi mümkün olmayan bu faktörlerin etkileşimi ile kentin sosyal kimliği tanımlanabilir(Çöl, 1998:19).

Bir tanıma göre kent, içinde barındırdığı farklı varlık alanlarında yer alan devingen, birbiriyle ilişkili sistemlerin tümüdür. Bu sistemler, kişilerin yaşam tarzı, toplum kişiliği, kamusal, özel ya da yarı özel mekânlar ile kent doğası ve tüm kent öğeleri olabilir. Bütün bunlar ise kent açısından birer kent belirtgesidir. Bu anlamda kent kimliği geçmişten geleceğe uzanan tüm fiziksel ve moral kültür öğelerinin genel görünümü toplu bir mesajdır(Bayrakçı, 1991:75).

1.3. Kent imgesi/İmajı

1.3.1. Çevresel algılama boyutu

Algılama duyu organları sayesinde beynimize ulaşan verilerin örgütlenmesi, yorumlanması ve anlamlı hale getirilmesi sürecidir(Güney, 2008:121).

Bir çevrenin algılanması üç farklı düzeyde ele alınabilir. Birincisi bilişsel algılamadır. Çevredeki nesnelere üzerinde genel oydaşma olan işlevi ve stili gibi özellikleriyle bilinmesidir. İkincisi sembolik düzeydeki algılamadır. Bu halde çevredeki nesneye bilişsel anlamıyla ilgili olmayan çağrışımsal anlamlar yüklenmektedir. Semboller ona yüklenen anlamları taşıyan aracı nesnelere dir. Sembolizm mitosların güçlendirilmesinde önemli işlevler yüklenmektedir. Kente yüklenen imajlar, kimlikler bu türdeki algılama ile yakından ilgilidir. Üçüncü düzey ise ilişki sel algılamadır. Görsel olarak ifade edilen değerlere yani estetik boyuta ilişkindir. Nesnelere sadece yan yana gelmesi bir estetik sonuç doğurmaz. Estetik etki ancak seçmeli olarak zihne taşınan algı parçalarının bütünlü ve incelmışliğı olan bir kalıp oluşturması halinde ortaya çıkar(Tekeli, 1994:596).

Çevresel algılama kişinin içinde bulunduğu fiziki çevreyi tanımlamakta kullandığı anılar, düşünceler, fikirler, hisler, yaklaşımlar, değerler, tercihler ve anlamlar bütünü çerçevesinde oluşmaktadır. Gerçek dünyaya ait veriler kültürel ve kişisel iki filtreden geçmek suretiyle algısal dünyayı oluşturmaktadır. Bu durumda çevrenin algılanmasında etkili olan bileşenleri fiziksel bileşenler ve kişisel farklılaşmalar olarak ikiye ayırabiliriz(Türksoy, 1986:13).

Kolektif bir nitelik gösteren kent kimliğı, bireyin içinde yaşadığı fiziksel gerçekliğe bir anlam yüklemesi dolayısıyla bireysel bir nitelik de kazanır. Bu özelliğıyle mekan kimliğı geçmiş zaman, şimdiki zaman ve kişinin günden güne varlığını tanımlayan fiziksel düzen ile ilişki li kavrayışların sonsuz çeşidini içerir.

1.3.2. Kent imgesi

İnsanlar, sözcükler aracılığıyla sözlü iletişim kurdukları gibi, giyim, mimikler, yüz ifadesi ve benzer araçlarla da sözsüz iletişim kurarlar. Aynı biçimde kent ve kentteki yapıları çevreler de mesajlar oluşturarak sözsüz iletişimin bir yolunu temsil etmektedirler. İnsan bu iletişime algılama yoluyla katılır. Bu süreçte İnsanlar, yaşadıkları çevre ile ilgili bilgileri, önceki bilgilerle de ilişki li olarak basitleştirilmiş biçimlerde biriktirirler. Bu bilgiler kişilerin zihinlerinde çevre ile karşılıklı etkileşim sonucu oluşturdukları şematik bir strüktür içerisine yerleştirilir. Buna çevresel imaj ya da imge adı verilmektedir(Kara, 1997:87)

Temel olarak kent imgesi; tasarımı, düzenlenişi, görünümü ve yapıların yapı-tasarımcılık özellikleriyle, bir kentin insanda bıraktığı izlenimdir. Kent imgesinden anlaşılan, o kentin genel görünümü ile yaşam tarzıdır. Sokakları, caddeleri, parkları, heykelleri, kütüphaneleri, halkın bir arada bulunduğu mekânları, insanların giyimi ve davranış biçimleri, kentin mimarisi bize bir görüş ve duyuş verir. Biz böylece bir kenti sever, onunla bütünleşir ya da ondan nefret ederiz. İşte bu, o kentin bizim içimizdeki izdüşümleri ve çağrışımlarıdır(Çizgen, 1994:19).

Kentsel imgeler gözlemci ile kenti arasındaki iki yönlü sürecin ürünüdür. Bir taraftan kent farklılıkları ve ilişkileri önermekte; diğer taraftan da gözlemci gördüğünü seçmekte, düzenlemekte ve buna anlam vermektedir. Soyut ve somut uyarıcı bilgilerden oluşan imajlar, bireylerin duyuş ve tecrübelerine dayalı olarak şekillenmektedir. Dolayısıyla çevre imajı; fikirleri, değerleri, inançları, ideal düşünceleri vb. ekseninde her insan için farklı bir zihinsel şema olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekliğin zihinsel bir temsili olan kent imgesi, kısmi(tüm şehri kapsamaz), basitleştirilmiş(kapanan bölgelere ait bir çok bilgiyi atlar), kişiye özgü(Herkesin kendine ait bir imgesi vardır) ve çarpıtılmış(öznel uzaklık ve yöne dayalıdır) özelliklere sahiptir(Aydın, 2000:64)

Çevresel imajın, kimlik, yapı ve anlam olmak üzere üç bileşeni vardır. Kimlik ayırt edilebilen, ayrı bir nesne olarak kabul edilebilen, benzersiz olan anlamında kullanılmaktadır. Yapı; gözlemci ve diğer nesnelere açısından, objenin mekânsal ve örgütsel ilişkileri ile ilgilidir. Anlam ise objenin gözleyen için duyuş ve düşünce bakımından ne ifade ettiğidir.

Bununla birlikte çevresel ve daha özelden kent imajını belirleyen fiziksel formlar da söz konusudur. Kentin kavranabilir olmasına imkân tanıyan bu formları bağlantılar, sınırlar, bölgeler, odak noktaları ve referans noktaları olarak sıralayabiliriz.

Sokaklar, caddeler, yürüyüş yolları, koşu yolları, toplu ulaşım güzergâhları gibi kentte iz oluşturan öğeler bağlantıları; kent içindeki farklı fiziksel bölünmeleri karakterize eden ve kentin önemli örgütleyici öğeleri olan göl kenarı, sahil çizgisi, nehir gibi doğal oluşumlar ya da demir yolu, kent suru gibi insan yapımı elemanlar sınırları; konut alanları, ticaret alanları, yeşil alanlar gibi ortak, nitelendirici ve kimlik verici özellikleriyle sokak veya bina grubu örtüsünden daha büyük kentsel imgelem oluşturan öğeler bölgeleri; meydanlar, kavşaklar, kentsel yapıyı çevre izlerinin kesişim alanları,

aktarma alanı anlamındaki ulaşım mekânları ve diğer toplanma-dağılıma mekânları olarak sıralanabilecek kullanım karmaşalarının yoğunlaştığı stratejik noktasal ve alansal mekânlar odak noktaları; sat kulesi, cami, minare ve kubbeleri, kent heykelleri, çevresinden farklı olmasıyla algılanan tepeler vb. gibi kolayca tanımlanan ve hafızada kolayca yer alabilen farklı yapı ve özellikteki fiziksel elemanlar referans noktalarını oluşturmaktadır.

Gözlemcinin dış dünyaya ilişkin genel, kavramsal bilgisi; algıladığı ve belleğinde depoladığı bilgi birikiminden oluşmaktadır. Burada kentsel deneyim olgusu, “yer”e ilişkin anılar olup, bundan soyutlanamaz. Farklı yerlere ilişkin belleğe yansıtılan algılar, kentsel deneyimi giderek tümel kent imgesine dönüştürür. Kimlik objenin kendini ifadeyi ise, imge de o objenin dışarıdan algılanmasıdır(Güvenç, 1994:59) “...bir kentin kimliğinden söz ettiğimizde kentte yaşayanların onda buldukları değerler, bir amaçlar kümesinden, kente yüklenen bir idealleştirmeden söz etmiş oluyoruz. Kimlik ona yakıştırılan bir şey oluyor. Belki daha sonra gerçekleşecek, belki de hiç gerçekleşmeyecek. Potansiyel bir proje olma niteliğini taşıyor. Kentin içinde yaşanarak bu kimliğin taşıdığı potansiyeller gerçekleştirilmeye çalışılıyor.”(Tekeli, 1991:74).

1.4. Kentsel Tasarım

Sanayi öncesinin modern kent planlama kavramları eksik toplumlarında kentsel dış mekânların yapısı yüksek tasarım nitelikleriyle, hem uygarlık düzeyinin bir göstergesi, hem de toplumsal iletişim ve kimliğin oluşmasında önemli bir kültürel etmen olmuştur. Toplumlar ve insan görüşü, sanayi devrimi sonrasında ulaşılmış olan çağdaş düzende modernizmi yaratacak önemli değişiklikler geçirmiş, fakat geçmişten gelen sosyal ve psikolojik yapılarla olan bağlantıları kestirecek derecede yeni bir kimlik oluşmamıştır. Bu sorunu ve kentsel mekânın niteliğini daha iyi anlamak için kent olgusunun ihmal edilmiş bir yönünü irdelemek gerekir. Bu da onun, kent planlamada kuru ve nesnel şekilde ifade edilen işlevlerin ve fiziksel niceliklerin yanında ve belki de daha önemlisi, kentin insan yaşantısının öznel ve psikolojik süreçlerinin geçtiği, duygusal algı ve deneyimlerin bilince, kişiliğe ve anılara ve dönüştüğü yer olmasıdır. O halde kentsel yapı, insanın bu farklı özellikler taşıyan yapısına olumlu gelişme imkanları sağlayan ve buna uygun biçimde tasarlanmış mekanlarla bu ortamları hazırlamalıdır(Eşkinat, 1993:45–46).

Modernizmde mimarinin ve kentin temel belirleyicisi “fizyolojik işlev” anlayışıdır. Bu kuramsal yaklaşımda kent, işlevleri ve verimliliği söz konusu olan bir makine olarak tanımlanmaktadır. Kent, işlevlerin organizasyonu, mimari ise işlevin belirlediği rastlantısal biçimdir. Kent belli kullanım alanlarına ayrılmaktadır. Kent şeması işlevsel bölgeler ve bu bölgeleri birbirine bağlayan dik açılı sokak görüntüsü olarak tanımlanabilir. Post modern düşüncede ise işlev-kent arasında neden-sonuç ilişkisi gibi çizgisel bağlar yerine daha karmaşık bağlar kurulması gerektiğinin üzerinde durulmaktadır. Çünkü modernizm biçimin karmaşık köklerini yok etmiş ve böylece kent biçimine kimlik kazandıran ve kompleks bağlar sağlayan estetik amaç analiz edilemez hale gelmiştir(Yıldırım, 1993:61–63).

Modernizmde tek belirleyici olan akıl yerini postmodern düşüncede “gerçek” kavramına bıraktığı için modern sonrası dünyada kent, bölgesel ve kentsel gerçeklere bağlı olarak biçimlenmektedir. Modernizm öğretisi evrensel olmayı amaçlamış ve bu amaçla evrensel kent planlama ve biçimlenme metodunu önermiştir. Modernizmin eleştirel değerlendirilmesinde ise evrensel karşı geleneksel değerler ön plana çıkarılmaktadır. Bu bağlamda kent, mimari ve mekanın kimliğini belirleyen kültür olmaktadır(Yıldırım, 1993:63–64).

Kentte yaşanan sosyal, ekonomik ve politik görüngüler tarihsel süreklilikte zihinsel bir etkinlik kazanmaktadır. “Kamusal Bellek” olarak tanımlanan bu zihinsel etkinlikte yer alan her kentsel gerçeğin bir imgesi oluşmaktadır. Kentte imgesi “kamusal bellek”te saklanan her görüngüyü ister bireysel, ister ortak alanda olsun somutlaştıran bir nesnel işaret yer almaktadır. Bu işaretler, kentte tek bir kolondan tüm kent planına kadar geniş bir perspektifte ele alınmaktadır. Bu bağlamda, modernizmin idealize ettiği işlev-biçim ilişkisi reddedilmekte, hem kent hem mimari ölçekte biçim “imge” ile ilintili bir kavram olarak ele alınmaktadır. Çünkü her toplumda kültürel, geleneksel farklılıklarla yaşanan toplumsal gerçekler o toplumun kamusal belleğinde tarihi süreklilikte belli estetik değerler oluşturmaktadır. “İmge” tanımı içinde yer alan bu değerler kent biçiminin ve mimarinin temel belirleyicisi olarak ele alınmaktadır(Yıldırım, 1993:63).

“Kentsel Mekân” ve “Kentsel Tasarım” sözcükleri 70’li yıllardan itibaren çevre tasarımının bir parçası olarak çağdaş dünyanın gündemine girdi. Bunun nedeni, modern mimarlık ve planlama anlayışlarının ortaya çıkardığı bozuk yapılaşma ve bunun sosyal

maliyetleriydi. Bu durum, mimari alanda modernizmin yaratıcılığa ve çağdaşlığa aykırı bularak reddettiği sanayi öncesi geleneksel yapı morfolojisinin klasikleşmiş kalıplarının ve buna bağlı “tipoloji” fikrinin ortaya atıldığı, geçmişle ve geleneksel birikimle yeniden, dengeli ve sürekli bir bağ kurulması istencinin güçlendiği bir ortamda gerçekleşti. Bu noktadaki en önemli gelişme, modernizmin, yeşil-güneş-hava kavramlarıyla muğlâk bir rekreasyonel nitelikte gördüğü –ya da görmezden geldiği- dış mekânların, kent içinde insanları bir araya getirme, sosyalleşmeyi sağlama, ortak kimliğin oluşturulması ve sahiplenilmesi, iletişim ve etkileşimi sağlama gibi toplumsal işlevlerinin olduğunun bu süreç içinde kavranmasıydı. Kentsel tasarımın varlık nedeni, dış mekân tarsımı yoksunluğudur. Burada altı çizilmesi gereken, var olan dış mekanların tasarım niteliğinin düşüklüğü değil, bu tasarımın hiç olmamasından dolayı ortaya çıkan çevresel olumsuzluklardır(Eşkinat, 1993:45–46).

Kentsel tasarım yaklaşımı, kentin parçacı, bütünden bağımsız planlama anlayışı içerisinde hazırlanan paket projeler post modernist planlama yaklaşımının bir gereğidir(Görer vd. 1993:196). Kentsel tasarım, kent planlamasının, kentin fiziksel formuyla uğraş veren bölümüdür. Bu, kent planlamasındaki en yaratıcı süreç olup imgelem gücünün ve sanatsal kapasitesinin çok önemli olduğu bölümü teşkil eder(Kortan, 1993:35).

Kentsel tasarım; tarihsel ve kültürel değerlerin yoğun olduğu eski yerleşim alanlarındaki kent mekânlarının korunması, yaşatılması, geliştirilerek gelecek kuşaklara iletilmesinde; kültür dokularının özgün mimarisinin ve sanatsal imajın yorumlanması ve değerlendirilmesinde; önemli ölçüde değişim ve yenileme işlemlerine tabi kent parçaları ve özellikle kent merkezlerinin planlanmasında özellikle günümüz koşullarında ağırlıklı bir yaklaşım olarak önem kazanmaktadır(Şerefhanoglu, Yenen, 1993:139).

Kentsel mekan tasarımı Türk ve İslam kent kavramının bir parçası değildi(Kuban, 2000:339).

BÖLÜM 2: OSMANLI KENTİ VE DÖNÜŞÜMÜ

Bu bölümde Osmanlı kentinin temel özellikleri ve modernleşme çabalarıyla birlikte nasıl bir dönüşüm gerçekleştirdiği ve günümüzde kent kuramının temel tartışmalarının ne olduğuyla birlikte günümüz kentsel mekânının nasıl şekillendiği konu edilecektir. Bir Osmanlı kenti özellikleri taşıyan Üsküdar'ın daha iyi anlaşılması Osmanlı kentinin ayırıcı hususlarının bilinmesini gerekli kılmaktadır.

2.1. Osmanlı Kenti

2.1.1. Klasik Dönem Osmanlı Kenti

16. yüzyıl öncesinde Osmanlı kentlerinin biçimi, çok uzun sürelerden beri Ortadoğu kentlerinde görülmekte olan biçimin bir benzeridir. Kabaca kalenin içi ve dışı olarak iki bölümde incelenebilir. Kalenin içinde asıl kent bulunmaktadır ve ikiye ayrılmıştır. Burada yöneticilerin oturduğu ve yönetim işlevlerinin yer aldığı bir iç kale vardır. Kalenin iç kale dışındaki kesiminde zanaat faaliyetleri yer almakta ve kentin ileri gelenleri oturmaktadır. Kalenin dışındaki “kale altı” denen kısımda ise daha çok pazarlar vb. yerleşik olmayan ticari faaliyetler sürdürülüyordu. Kent dışındaki bu kesimde yolcuların konaklaması için kervansaraylar, kentten kopuk olan ve tarımla uğraşanların yaşadığı alanlar ile bazı tekke ve zaviyeler yer alıyordu(Tekeli, 1985:881).

Klasik Osmanlı Dönemi olarak bilinen 16. yüzyılda Osmanlı kenti bir dönüşüm geçirmiştir. 16. yüzyılda bir yandan Osmanlı kentlerindeki nüfus artışı, öte yandan dünya ticaretinde “gezginci tüccar”ın önemini kaybedip “yerleşik tüccar”ın ortaya çıkışı kentin yapısında bir dönüşüm meydana getirdi. “Kale altı” denilen yerdeki yerleşik olmayan ticaret faaliyetlerinin sona erdiği bu dönemde bu faaliyetler bedestenler içinde yapılmaya başlandı. Bedesten kent yaşantısının yeni duruma uyum sağlaması gereğini doğurdu. Bedestenlerin çevresinde belirli üretim dallarında ve ticaret ile hizmet faaliyetlerinde uzmanlaşan sokaklar oluştu. Böylece kentin yapılaşması kale dışına taşı. Bu gelişmeler, çevrede yeni konut mahallelerinin oluşumu için başlangıçlar yarattı (Tekeli, 1985:881).

Osmanlı kenti, kentin farklı yerlerinde yapılan külliyelerin çevresinde gelişti. Nahiye diyebileceğimiz bu yerleşmelerin alt birini olan mahalleler ise küçük camilerin, yatır ve tekkelerin çevresinde gelişmiştir(Ortaylı, 1989:86). 17. yüzyıl sonlarında (253

Müslüman ve 24 gayrimüslim olmak üzere) 277 mahalle bulunmaktadır. 18. yüzyılda görülen değişmelerle yerleşme alanları daha da yayılmıştır(Senel, 1982:45).

Konut alanları caminin etrafındaki bekar odaları ve hanların bulunduğu iş bölgesinden sonra başlar. İş bölgesini çevreleyen merkezi ve iç kısımda Müslüman nüfus, periferide ise gayrimüslim azınlıklar ve sistem dışı gruplar yerleşmiştir(Ortaylı, 1986:198). Külliye merkezli kurulan ve kendine yetebilen organik yapılı nahiye ve mahalle sistemi, Bizantion döneminden kalan arterlerin önemini zamanla azaltarak yok olmaları sonucunu getirmiştir. Külliyeler, Bizantion dönemi forumlarının aksine içe dönük bir yaşam biçimini yansıtmaktadır(Çelik, 1996:24).

Kent bölümlerinin, bölgelere veya üç ana işlevsel gruba (konut, ekonomik etkinlikler, dini-kültürel etkinlikler) bağlı bina komplekslerine ayrılması Osmanlı kent morfolojisinin ana prensibidir(Cerasi, 1999:82).

Klasik dönem içinde, fakat farklı zaman dilimlerinde ortaya çıkan, sivil konut karşılığında kullanılan beyt, dar, gurfe, hane, ev, hücre, kasır, konak, konak yavrusu, köşk, menzil, oda, sahilhane ve yalı terimleri Osmanlı toplumundaki barınma kültürünün zenginliğine işaret eder(Ökten,2002:547). Büyük yapı kütleleri silüetlere egemendir ama Osmanlı kentini asıl tanımlayan mimari öge, konutlardır(Kuban, 2007:100).

Barınma bağlamında mahalle organizasyonu çerçevesinde yaşayan ve bürokratik üst sınıfın dışında kalan aileleri içeren geniş kentli topluluğu ve marjinaler olara tanımlanabilen bekârlar iki toplumsal katmanı oluşturur. Bu yüzyıllarda Osmanlı barınma standartları sarayla hücre arasında uzanan bir yelpazeyi tanımlamaktadır. Saray haricinde evler ve hücreler 15. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyıla dek sürecek iki temel konut biçimini oluşturmaktadır. Bu yüzyıllarda “ev, beyt ve hane” sözcükleri bugünkü dilde “oda” sözcüğü ile ifade edilen kavramı nitelemektedir. Bu odaları içeren konut ünitesine genel bir ad vermeye gerek duyulmamıştır. Çünkü ev, bağımsız yaşama birimleri olan “otağ” dan türediği bilinen odaların bir araya getirilmesiyle teşekkül etmiştir(Cansever, 1997:125).

Bugünkü anlamda mekânın fiziksel bütünlüğünden bahsedemiyoruz. Hücre konut türüyse Osmanlı metropollerinin en alt basamağı olarak nitelenebilir. Hücreler,

genellikle tek katlı olarak, eş boyutlu, eşbiçimli tekil elemanlardan oluşan diziler biçiminde mahalle dışında inşa edilmiştir. 18. yüzyılda, bu tür yerleşimlerin başlıca özellikleri olarak, bir tarik_i has(Özel yol) üzerinde sıralanışları, her meskenin bir odadan ibaret oluşu, su kuyusu ve helânın ortak kullanılışı dikkat çekicidir. Bu yerleşimler barındırdıkları kimliklere göre Çerkez odaları, sultan odaları, bey odaları, sıra odaları, müteehhilin odaları, bekar odaları, yahudhaneler ve benzeri adlarla anılmaktadır(Sözen, 2001:120).

II. Mehmed'in vakfiyesinde konutların niteliklerine yönelik açıklamalardan İstanbul evlerinin büyük çoğunluğunun tek katlı olduğu anlaşılmaktadır. İki katlı evler ise 16. yüzyılın ikinci yarısında yapılmaya başlanmıştır(Ökten, 2002:548).

Ayrıca gerek ailelerin gerekse tek kişi olarak bireylerin kullandıkları odalar ya da hücreler tek odalı konut anlayışının olduğunu göstermektedir. Konutların kent mekanındaki dağılımlarına bakıldığında bugünkü kentlerde mekansal ayrılaşmayı ortaya çıkaran zengin-fakir bölgelerinin olmadığı bir homojenliğin söz konusu olduğu söylenebilir(Tanyeli,1996:57-63). Değişik sınıflardan aileler farklı büyüklüklerdeki konutlarda yan yana yaşıyordu(Tekeli,1985:881).

Osmanlı İstanbul'unda 17. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar konut yapımında kullanılan ana malzeme ahşaptır. Kervansaraylar, hanlar ve dükkânlar gibi daha büyük inşaatlar moloz taş ve kerpiçten yapılıp sıvanıyor, döşeme ve çatılarda ahşap kullanılıyordu. Sağlık ve kalıcılık konut yapımında öncelik taşıymıyordu(Kuban, 2000:342).

Osmanlı kentinin ticaret ve zanaat işlevleri, konutları mutlak bir biçimde dışarıda bırakarak, dükkân ve atölyelerin sıralandığı bir veya daha fazla sokaktan oluşan tek bir alanda yoğunlaşır. Kentleşmiş yüzölçümünün %6'sı ile %10'unu kaplayan bu mahallenin bütünü çarşı olarak adlandırılır(Cerasi, 1999:119). Osmanlı kenti tek ve temsili bir merkeze sahip olmasa bile, buna karşın çarşı alanı kent cemaati ve günlük yaşamdaki her şey ile ilgili kent yaşamının kaynadığı, kentteki toplumsal kitlenin tümünün kamusal yaşamının geçtiği yerdir. Orada bütün sosyal gruplara ait erkek ve kadınlar karşılaşır, bütün dil ve dialektler işitilir. Her teb'a için ve çevreden gelen köylüler için, özel olmayan ve dini alana girmeyen her türü konu, ticaretten idari uygulamalara, siyasal anlaşmazlıklardan bireysel iş tartışmalarına kadar burada doğal ortamını bulur(Cerasi, 1999:115).

Çevresinde büyüyen kentin geometrik merkezi konumundaki çarşı dairesel bir yapılanmaya sahiptir. Çarşının kalbi bedestendir. Sattıkları malın değeri ne kadar yüksekse dükkânların yeri de bedestene o kadar yakın olur. Bu çekirdeğin çevresindeki ilk çember hanlardan oluşur; bir sonrakinde değeri daha az olan dükkânlar zanaat bölgeleri bulunur ve son olarak da en dış bölgede, deri atölyeleri ve pazarlar yer alır(Cerasi, 1999:120).

Küçük boyuttaki dükkânlar, arasta(tek ve bütün bir bina içinde inşa edilmiş paralel iki dükkân sırası), han(zanaatkârlar, tüccarlar ve gezginlerin kullandığı hücrelerle çevrilmiş revaklı avlu), bedesten(kalın duvarlı, kolonlu dikdörtgen bu yapı değerli malların depolanması ve ticaretine ayrılmıştır) ve çok düzensiz olmayan genelde ahşap pergola ve saçaklarla örtülmüş dar sokaklar sekiz asır boyunca Türk-Anadolu ticaret merkezinin değişmez öğeleri olmuşlardır(Cerasi, 1999:121). Klasik dönem Osmanlı kenti'nde bu ticaret yapıları ahşaptan inşa edilmişlerdir(Ökten,2002: 546).

Türk kentlerinde sokaklar şaşılacak derecede dardır. Büyük mesafe kat edenler de öyledir. Üstelik dolambaçlıdır ve sık sık yön değiştirir, dirsek oluştururlar. Genişlikleri de hep farklıdır. İstanbul'un büyük mesafeler alan ve merkezden sur kapılarına doğru uzanan ana caddeleri de bu durumdadır(Eldem, 1987:261). Dolmabahçe Sarayı'nın yapımına değin iki yanı ağaçlı, tasarlanmış geniş bir bulvar yoktu(Kuban, 2000:341).

Kentin tepeler ve vadilerden oluşan topografyası düşünülürse, yaylar için düz yolun en zahmetli yol olduğu söylenebilir. Bu sebeple eğri büğrü, dolambaçlı sokaklar, topografyaya ve yaya ulaşım koşullarına doğal bir yanıtı. Türk İstanbul'unda düz, uzun caddelerin anıtsal görünümü ne fikir ne de imge olarak biliniyordu. Sokak dokusundaki bu düzensizlik yeteri kadar anlaşılmamış belli bir kent kavramından kaynaklanmaktadır. Böyle bir kent oluşumunda moleküler olarak adlandırdığımız işlevsel birimler, moleküller arası ilişkiler bağlamında tanımlanmamıştır(Kuban, 2000:341–342).

Osmanlı kentinde meydan, işlevsel bir boşluk olabilir, fakat tasarlanmış bir mekân olmamıştır. Türkler ancak Lale Devrinde ortaya çıkan büyük meydan çeşmeleri ve onların çevresinde kendiliğinden oluşan alanlarla meydan kavramına yaklaşmışlardı(Kuban, 2000:338–339).

Kentin büyük bahçeleri camilerin avlularıydı. Halkın en çok bir araya geldiği mekânlar olan büyük külliyelerin dış avluları, küçük camilerin ve mescitlerin bahçeleri, Evliya Çelebi'nin çok kez yinelediği gibi, meyve ağaçları ve düzenli çiçek tarhlarıyla süslü park niteliğinde hoş kokulu alanlardı. Kentteki ağaçlıklı alanların bir diğeri de mezarlıklardı. Edirnekapı, Topkapı ve Üsküdar'daki Karacaahmet gibi kent dışındaki büyük mezarlıklar, servi ağaçlarıyla bir özel orman niteliği taşıyordu. Kent içinde küçük camilerin ve mescitlerin hazireleri ya da ünlü kişilerin türbeleri çevresindeki küçük mezarlıklar da çok sayıda yeşil alan oluşturuyordu. Fakat kentin bitki örtüsünün ana bileşeni evlerin bahçeleriydi. 1950'lere değin sur içi kent, Eyüp, Boğaz ve Üsküdar gerçekten bahçe kentler olarak adlandırılacak bölgelerdi(Kuban, 2000:342).

Kentin her köşesinde, en belirgin kentsel öge olan caminin konumuyla tanım kazanan, vurgulanmış bir yönelim söz konusuydu. Bu konum bir Hıristiyan kentinde kiliselerin konumuna benzer. Ne var ki, Batı kentlerinde kentsel doku çoğu kez kilisenin yerleşim planına göre biçimlendiriliyor, yani ya kiliseye paralel arsalar oluşturuluyor ya da kilise çevresinde bir meydan düzenleniyordu. Bir başka deyişle Yunan-Roma geleneği çizgisinde oluşan Avrupa kent tasarımında gelişmiş bir kent mekânı kavramı tasarımları etkiliyordu. İstanbul'da camiler, sokakların yönelimsiz dokusu üzerine, bağımsız bir molekül olarak adeta kendisine sırtını dönmüş mahallelerin ortasına yerleşiyor ve Kâbe'ye yönelmiş kütleleriyle, anıtsal bir gösterge olarak kent mekânına egemen oluyordu(Kuban, 2000:325–326).

Osmanlı kenti işlevsel bir molekül yapıydı. Bağımsız tasarlanan işlevsel birimlerden oluşuyordu. Bunların arasındaki ilişki diziseldi. Birbirlerine örgüsel bir ön şemaya göre bağlı değillerdi. Kronolojik bir sıradan söz edilebilir. Hiyerarşisi toplumsal hiyerarşiye(dinsel, resmi, ticari, konut) paraleldi(Kuban, 2000:340).

Osmanlı kenti bağımsız etkinlik odakları çevresinde gelişmiş organik doku olarak tanımlanabilir. Bu kentlerde oturan insanlar, yapıları birbirine bağlayan tümel bir kent vizyonu olmadığı için, ilişkilerini tek tek yapılarla kurmuşlardır. Osmanlı kent peyzajının ayrıntılarında, tek tek yapılar etkinlik alanları olarak yaşamın odaklarını oluştururlar(Kuban, 2007:98).

19. yüzyıldan önce kent fizyonomisinin büyük boyutlu öğeleri kaleler, camiler, ticaret yapıları ve hamamlar, küçük boyutlu öğeleri ise bütün diğer yapı türleri ve konutlardı.

Medreseler, tekkeler, türbeler, imaretler, tabhaneler, darüşşifalar, sıbyan mektepleri, kütüphaneler, arastalar boyutsal iddiaları yüksekliklerine yansımamış, yatay yapılardır (Kuban, 2007:98). Kent topografyasının hakim noktalarında konut dokusunun odak noktalarını mescidler, camiler, büyük ağaçlar; kentin ve mahallelerin odak noktalarını ise diğer toplumsal yapılar belirler(Cansever, 1997:125).

İstanbul kent görünümünün değerleri, kütleli camilerle çevredeki yatay yerleşmeler arasındaki açık boyut farkının ifade ettiği bir karşılaşmadır. Kentin silüetinde sultanların sarayı bile, boyutlarıyla değil, yalnızca konumu, bir-iki karakteristik ögesi, surları ve çevresindeki yeşil bitkisel bir örtüyle ayrılır. Konut alanları kenti bir örtü gibi kaplar (Kuban, 2000:343). Osmanlı kentlerinde evlerin arka bahçeleriyle oluşan yeşil potansiyelinin nispeten küçük ölçülü meyve ağaçları ve çiçeklerden oluşan dokusuna karşılık, mahalli meydanlar ve kent merkez alanlarında camilerin çevrelerinde ulu çınarların abidevi etkileri ile camilerin hazirelerindeki servilerin farklı şakuli koyu renkleri peyzajı tamamlar(Cansever, 1997:130).

Başkentler dışında geleneksel kent peyzajı, en çok iki katlı konutlarla camilerin kubbeleri ve minarelerinden oluşan basit bir görüntüydü. 16. yüzyılda Osmanlı idaresindeki Avrupa topraklarında Avrupa ve Balkan kentlerine eklenen Türk imgesi camiler, birkaç kubbeli yapı, köprüler ve tipolojisi pek belli olmayan konut yığınlarından oluşmaktadır(Kuban, 2007:98).

Kentin fiziksel dokusunun düzenlenmesinde doğadan tamamlayıcı, bütünleştirici olarak yararlanılmıştır. Kamusal hizmetlerin yürütüldüğü alanlarda köklü ve kalıcı ağaçlar bulunurken, evlerin bahçelerinde meyve ağaçları ve çiçekler yer edinmiştir(Ökten, 2002:551).

Osmanlı kentleri, tabiat ile insanın inşa ettiği alemin, mimarının bir bütünlüğüdür. Osmanlı kentlerinin, tabiatı, ev bahçesi ile bahçedeki havuz, çeşme vs. ile bütünleştiren bir yaklaşıma sahip olduğu görülür. Mahalle ve kent meydanlarında tabiat abidesi olacak nitelikte ağaçlar, mescitler, camiler, hamamlar vs. gibi sosyal, kültürel, mimari değerlere sahip şaheserleri tamamlamakta; kentin yamaçlarında yer aldığı dağların ve ovaların etkileyici görünüşleri, kentin ortak mekanlarını ve yolların nihayetlerini tamamlarken, evlerin arasında yollara bahçe duvarlarının üzerinden uzanan meyve ağaçları ve çiçekler evlerin avlularından toplumsal mekanlara taşan zenginlikleri ve

güzellikleri ile bereketin ve tabiatın lütfü güzellikler ile mimarının vakar ve zerafetinin, gerçeklik ve tezyiniliğin bütünleşmesi Osmanlı kentlerinin biçim ve üslup özelliklerini belirlemektedir(Cansever, 1997:123–124).

Osmanlı geleneğinde, kent mekânına doğrudan açılan yapı belki de yoktu. Eve bir avludan girilirdi. Bu kendi içine dönüklük kentte meydan olgusunu da engellemiştir. Aynı şekilde İstanbul'da kentsel mekanın biçimlemesinde eksik olan geometrik disiplin, mekan örgütlenmesini yapamamaktan değil, böyle bir gereksinme görülmediğinden, başka bir deyişle kültürel motivasyon eksikliğinden kaynaklanıyordu(Kuban, 2000:339). Kent imgesinin batılılaşması bu içe dönüklülüğün ortadan kalkmasıyla başlar. Kentin dış mekânlarıyla yani sokaklarla bütünleşen yapıya geçildiği zaman kent planlama zorunluluğu da ortaya çıkmıştır. Bu ise Osmanlı kentinin organik, kendiliğinden oluşumunun sona ermesi demektir(Kuban, 2007:100).

Ortaya çıkan kent kavramı yüzyıllardır süren geleneksel düzenin tersiydi, yapılaşmış alanlarda uygulanan geleneksel ve modern denetim sistemleri arasındaki fark, karşıt kentsel davranış sistemlerinden kaynaklanıyordu. İslam geleneğinde halkın kendiliğinden gelişen bir karar süreci vardı ki örneğin, sokak dokuları bu sürecin sonucudur(Kuban, 2000:354).

20. yüzyıl ortalarında bazı semtlerde, sur içinde, Üsküdar'da ve Boğaziçi'nde eski dokuyu yansıtan mahalle ve sokaklara rastlamak olanağı vardı(Kuban, 2000:345). İstanbul işgal senelerinden sonra, cumhuriyetin hemen başlarında geleneksel kent dokusunu muhafaza etmekteydi. Cerrahpaşa, Haseki, Kocamustafapaşa, Sofular, Horhor, Bayezid, Süleymaniye, Küçük Ayasofya, Topkapı civarı eski mahalle ve evlerin büyük kısmını koruyordu. Buralardaki sokalar, yosunlanmış kaldırımları, etrafındaki bahçeler ve duvarlarıyla oldukları gibi duruyorlardı. Duvarların arkasında tek tük büyük konaklar veya yerleri vardı. Kasımpaşa, Piripaşa, Hasköy, Halıcıoğlu, yanan yerleri dışında oldukları, yani yüzyıllardan beri biçimlendikleri gibi duruyorlardı. Tepebaşından Kasımpaşa sırtlarına bakışta tipik bir Türk şehri manzarasıyla karşılaşılıyordu. Cihangir ve Ayazpaşa'dan artakalan mahalleler de eskisi gibi idi. Dik yokuşlar, kademeli sokaklar, set set bahçe ve evler henüz bozulmamıştı. Üsküdar, Asmalı çarşısı her bir iç yaşantılarıyla, canlı mahalle ve sokaklarıyla yüz-yüz elli yıl önceki durumunda idi. Üsküdar'da Dönmedolap Sokağında 18. yüzyıl yapısı alçı

pencereli evler vardı(Eldem, 1984:8). 1970'lerin sonuna değin, sokak aralarında bazı yapılar varlıklarını sürdürüyorlardı(Kuban, 2000:345).

2.1.2. Modernleşme Dönemi Osmanlı Kenti

Osmanlı bürokrasisi için Tanzimat reformlarının hedefi, devleti ve oradan hareketle toplumu modernleştirmek için Batı'nın tekniğinden ve giderek kültüründen yararlanmaktı. Bu hedefin kent alanındaki iz düşümü, Batılı anlamda bir kentti. Bu dönemde Batılı bir kent, Osmanlı bürokrasisi tarafından dama biçimli plan, geniş ve ağaçlıklı caddeler, yüksek binalar olarak anlaşılıyordu(Yerasimos, 1996:2-3).

Tanzimat'ın reform paketinin bir parçası olan bu yeni kent reformuyla, Batı'daki örneklerinden hareketle ilk yapılması düşünülen değişiklikler Osmanlı kentinde örneğine rastlanmayan geniş yolların açılması ve yangınlara sebep olduğu gerekçesiyle konut mimarisinde ahşaptan kagir yapılara geçilmesi idi(Çelik, 1996:41). 1848'de belirlenen "ebniye beyannamesi"nde kagir yapı tekniklerinin avantajları tanımlanıyordu(Çelik, 1996:44).

Bu dönemde genel olarak, klasik dönem geleneksel kent dokusunun ve konut tiplerinin sürdürüldüğü görülür. Konut dokusunda görülen değişikliklerden biri ahşap konuttan kâgir konuta geçilmesi idi. Ancak bu dönüşüm sınırlı ölçüde gerçekleşmiş, ahşap inşaat kentin çevresindeki sayfiyelerde ve kent içinde düşük gelirliilerin oturduğu mahallelerde sürmüştü(Tekeli, 1996:28). Bununla birlikte, bitişiklik, küçük dar parseller üzerinde yer alma, cephe-yol çizgisi sürekliliği, giriş kapılarının sokağa doğrudan açılması, zemin katlarının kullanımı ve Batılı üslup öğelerinin biçimsel kurguya katılması konut mimarisinde değişen özelliklerdir(Kuban, 2000:358-359).

O güne dek görülmeyen bir konut tipi olarak sıra konutlar bu dönemde ortaya çıkmıştır. Osmanlı kent dokusuna yabancı bir konut tipi olan bu diziler İstanbul'un Pera, Akaretler, Yel Değirmeni, Bağlarbaşı ve kuzguncuk semtlerine yapılmıştır(Demirarslan, 2009:571). Batılılaşma hareketiyle Batı'daki örneklerinden esinlenilerek gerçekleştirilen bu konut grupları, imparatorluktan günümüze kalan küçük ölçekli toplu konut örnekleridir(Sey, 1994:64).

Sıra konutlar, iki, üç ya da dört katlıdır. Klasik dönem konutundan farklı olarak birinci kat esas alınmıştır ve bu katın ön cephesinde geleneksel konuttaki çıkmaya benzemeyen

dar bir cumba yer alır. İkinci katta açık bir balkon bulunan evlerde odalar özelleşmiştir(Ökten, 2002:556).

Dinsel ve etnik kökene bağlı bir taklit ve değerler iticiliğiyle değil, orta tabakalaşmaya, banka, şirket gibi örgütlü iş yerlerinde çalışanlara ve bunların sayılarına bağlı olarak bir dikey yapılaşma olgusu olarak ortaya çıkan apartmanlar 19. yüzyıl sonunda sıra evlerden sonraki konut birimidir(Kıray, 1979:78).

Konut alanlarındaki farklılaşmayı ise 16. yüzyıldaki gibi yalnızca milletler farklılaşması olarak okuyamayız. Konut alanlarında yine milletler arası farklılaşma olmakla birlikte artık her milletin bütün sınıfları aynı mahallede oturmamaktadır. Zenginleşenleri kent sınırları dışına çıkarmakta, ulaştırma olanaklarına paralel olarak banliyöler oluşmaktadır. Bu banliyöler arasında da milletler arası farklılaşma vardır fakat kent içindeki kadar katı değildir. Yüksek gelirlilerin konutlarına ilişkin terimlerde de konutun yerine göre farklılaşma olmuştur. Konak artık yalnızca kışın kullanılan bir konut iken, yazın köşkte ya da deniz kıyısındaki yalılarda oturulmaktadır(Tekeli, 1985:882).

Kapitalist iş ilişkilerinin egemenliği Osmanlı'nın ekonomik alanda ürettiği klasik kurumları anlamsız hale getirmişti. Hakim iş çevresinde bedestenler ve etrafındaki merkez yetersiz kalmış ve bu merkezin yanında yeni iş ilişkilerinin gerektirdiği yeni bir merkezi iş alanı oluşmuştur. Kervansaray ve hanlar farklılaşarak istasyon, antrepo, otel haline gelmektedir(Kuban, 2000:350). Böylece Osmanlı kentinin merkezi ikili bir yapı kazanıyordu(Tekeli, 1985:881).

Önemli değişikliklerin yaşandığı kent merkezinde dış dünyayla ilişki kurma kanalları yeni teknolojik imkânlarla göre biçimlenmiş ve kent merkezi bir farklılaşma geçirerek çok odaklı hale gelmiştir. Merkezdeki yol ağlarının araba ve tramvay ulaşımına elverişli hale gelmesiyle, merkez içi bütünleşme bir ölçüde gerçekleşmişti(Tekeli, 1996:28).

Osmanlı kentinin önemli bir figürü olan sokak dokusunun dönüşümü 19. yüzyıl planlamalarının odağını oluşturur. Konut dışındaki kent, mahallelerde yaşayan geleneksel toplumun kent imgesinde yer almadığı için sokak, kent düzeyinde temsil edilen daha geniş yapısal odaklarla hiç bütünleşmemiştir. Sokakları, açık alanları ve parkları tümel bir kent imgesinin parçası haline getirebilmek Tanzimat'tan bu yana Türk

planlamacıların ve yöneticilerin en zor kültürel görevleri olmuştur(Kuban, 2000:354–355).

Toplumun kültürüne işlemiş olan bu eski sokak dokusu kentin tarihsel yapısının temelini oluşturuyordu(Kuban, 2000:354). 19. yüzyıla kadar Osmanlı kenti yürüme mesafesinde ve sokaklarının araba kullanımına müsait olmadığı yaya ölçeğinde bir kenttir. Yeniden düzenlenen veya yeni konut kullanımına açılan alanlarla ortaya çıkan doku, 1880’lerden sonra kentlerde gelişen mahallelerde yol düzenlemelerinin tekerlekli araçlarla ulaşım, su ve kanalizasyon hizmetlerinin kolaylıkla götürülmesine olanak veren düzgün bir yol dokusudur(Aktüre, 1985:899–900).

Islahat-ı Turuk Komisyonu bütün yolları sınıflandırmış, ana yolun 25 zira(yaklaşık 19 m), tali yolların 20 arşın(yaklaşık 14 m), en küçük sokakların da 6 m genişliğinde olması zorunluluğunu koymuştu(Kuban, 2000:355).

1848’de Pangaltı’da yeni bir mahallenin kurulmasına karar verilirken uygulanan imar planlamasında ilk kez ana caddelerde 2.30 m, tali sokaklarda 1.15 m genişliğinde kaldırımlara yer veriliyordu(Çelik, 1996:56).

Kent dokusunun değişimi açısından çok önemli olan Izgara plan İstanbul’un 19. yüzyıl planlamasını simgeler(Kuban, 2000:355). 1863 Turuk ve Ebniye nizamnamesi tüm yapılaşmaların kare veya dikdörtgen bloklar halinde gerçekleşmesini öngörüyordu. Kent planlamasında arzu edilen geometri böylelikle kanunlara geçirilmiş oluyordu. Kent dokusunda düzene verilen önem 1860’lardan sonraki çağdaşlaşma arayışlarına damgasını vurdu(Çelik, 1996:43).

1856 Aksaray yangını kent dokusunun yeniden şekillenmesinde önemli bir dönemeç noktası olmuştu. Bu yangından sonra ilk kez yangın yerinin sistematik bir haritası çıkarıldı ve alternatif bir kent tasarımı projesi hazırlanarak uygulamaya konuldu. Aksaray’ın yangın öncesi dokusunda da var olan iki ana arterin kesişme noktası bir kavşak haline getirilerek kent dokusuna yeni bir kavram katılıyordu. Tüm diğer sokaklar bu caddeye göre hizaya getirilmiş, birbirlerini dik açıyla kesen birörnek bloklar oluşturulmaya çalışılmış, çıkmaz sokaklar yok edilmiştir(Çelik, 1996:45). 19. yüzyıl ortalarında, Üsküdar Selimiye uygulaması geniş olarak planlanmış ilk ızgara alan uygulamasıdır(Denel, 1982:61).

Kentlerde 19. yüzyıl sonlarına kadar süregelen geleneksel konut dokusunun organik görünümüne karşın yeni mahallelerin dama tahtası düzenindeki düzgün yol dokusu ve parselasyon planı 19. yüzyıl sonunda dış etmenlerle ortaya çıkan bu yeni öğelerin yerleşim planında ilk bakışta eski mahallelerden ayırt edilmelerini sağlamaktadır(Aktüre, 1985:899).

Kent mekânında yapılan bu düzenlemelerin mahallelerle sınırlı kalması ve mahalle aralarındaki bağlantıların göz ardı edilmesi mahallelerin mahremiyetlerini büyük ölçüde korumasına sebep olurken kent mekânın sosyal ilişkileri dönüştürme potansiyelini sınırlandırıyordu. Fakat Avrupa'daki örneklerinde açılan bulvarlar üzerinde sıralanan konutlar eski kent ilişkilerinden de kopuşu simgeliyordu(Çelik, 1996:67).

1864'te Taksim'deki Hıristiyan mezarlıklarının Şişliye taşınmasıyla boşalan alana bir bahçe yapılması düşünüldü. Osmanlı başkentinde türünün ilk örneği olan Taksim Bahçesi, kent dokusunda yer alan ilk açık alan düzenlemesiydi(Çelik, 1996:57).

Yönetim binaları, askeri amaçlı fabrika-i hümayunlar, karakol, yangın kuleleri, saat kuleleri, hastaneler, okullar, çeşmeler, ve bent gibi işlevsel yapılarla saray, köşk gibi ikametgah yapıları bu dönemde kente dahil olan yapı kümeleriydi(Yetişkin, 2005:92). Saat kuleleri kent imgesine, yöneticiler veya dini cemaate kıyasla daha çok aktif kent cemaatini yansıtan burjuva tipi bir temsiliyet getirdi(Cerasi, 1999:116).

Bu dönemde kırsallarla birlikte kent mekânına katılan Sanayi tesisleri daha çok yerleşim bölgelerinden uzak Haliç Bölgesi, Boğaziçi'nin özellikle Beykoz ve Paşabahçe bölgesi ve Yedikule önlerinden başlayıp Bakırköy hatta Küçük Çekmece'ye uzanan kıyı bölgesinde kurulduğu görülmektedir(Cezar, 2002:525).

Böylece İstanbul panoramasına, fiziksel açıdan hala Topkapı Sarayı ve büyük camiler egemen olsa da sur dışındaki mahalle ve bölgelerin öneminin artmasıyla Boğaz ve Haliç kıyıları ile Üsküdar, geçmiş yüzyıla oranla bu panoramaya dahil olmaya başlamıştı. Dört kentin arasında kalan liman, kentin bütünlüğünün algılandığı bir düğüm noktası özelliği kazanmıştı. Bir başka deyişle, İstanbul'un sur içi kentle sınırlı eski görünümünün yerini, kıyılarda yoğunlaşan bir kıyı kent almaya başlamıştı(Kuban, 2000:313).

15., 16. ve 17. yüzyılların kent formunu üreten, cami merkezli külliye biçimlenmesinin yerini(Çelik, 1996:11) yeni yapılarla birlikte, aralarında kışlaların da bulunduğu, farklı işleve sahip heybetli ve kagir yapılar almaya başlar(Yetişkin, 2005:92.) Şehircilik açısından bakıldığında, yüksek ve hemen görülebilecek mevkiiler tercih edilmiş, boyutlarının heybeti ve anıtsallıklarıyla kent ölçeğinde hemen hissedilmeleri ve algılanmaları amaçlanmıştır. İstanbul'un peyzajı ile sivil yapıların ölçüleri ilk kez bu yeni yapı tipleriyle bozulup aşılmış, böylelikle kentin genel fiziksel görünümü değişmiştir. Ayrıca inşa edildikleri yerlerde yeni yerleşim alanlarının ve mahallelerin oluşmasına olanak sağlamışlardır. Kısaca "insan ölçeğinin dışına taşan boyutlarıyla İstanbul silüetinin görsel algılama biçimini" değiştirmişlerdir(Yetişkin, 2005:98).

Yaşanan dönüşüm bir genel tasarımın sonucu değildi. Parça parça mozaiklerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştı. Ama bu mozaiklerin her birinin arkasında yeni gelişen teknolojilerin etkisiyle Batı'nın kent imajlarını yönlendiriciliği gözlenmektedir(Tekeli, 1996:28). Örneğin başkentin imajında her yerden görünen konumlarıyla kışla yapısının simgeselliği ağırlıklı bir kent vizyonu sorunudur(Çelik, 1996:39).

II. Dünya Savaşına kadar bütün modernleşme çabalarına karşın, eski mahalleler çoğunlukla dar, taş döşeli sokaklar, iki-üç katlı ahşap evler, içinde birkaç meyve ağacı ve kuyu bulunan küçük bahçelerden oluşuyordu(Kuban, 2000:340).

2.2. Günümüz Kenti

2.2.1. Kentsel Makro Forma Yönelik Kavramsal Yaklaşımlar

Kent sosyolojisinde, 1970'li yıllardan itibaren kenti, kapital birikim süreçlerine göre analiz eden yaklaşımlar gündeme gelmiştir. Kentlerde meydana gelen mekânsal farklılaşma ve ayrımlaşma sürecinin neden ve hangi koşullarda meydana geldiğini ele alan bu yaklaşımlar arasında; Kentsel Ekolojik Kuram, Sjoberg'in "sanayi kenti" söylemi, Castells, Lefebvre ve Harvey'in kenti kapitalist ilişkiler içinde ele alan yaklaşımları önemli bir yere sahiptir.

Kent analizine ilişkin kuramsal çerçevenin ilki ABD'de Chicago Okulu tarafından geliştirilmiştir. Kentsel Ekolojik Kuram kenti ilk kez sistemli bir şekilde incelemiştir. Kurama göre gelişme dinamiğini belirleyen temel ekolojik süreçler vardır. Bunlar; yoğunlaşma, merkezileşme, ayrımlaşma, istila olarak tanımlanır(Aslanoğlu, 1990:28).

buna göre kent merkezinin işlevleri kentin gelişmesine paralel olarak artar, çoğalan iş yerleri merkezi iş bölgesine sığamaz hale gelir ve merkezin dışına taşmaya başlar. Bunun sonucunda iş yerleri önceleri konut bölgesi olan yerde hakim hale gelir. Mekânsal yapıda bu hareketlilik devam ettikçe yerleşim bölgesinin eski oturanları; kent çeperinde inşa edilen toplu konutlara taşınmaya başlamışlardır. Ulaşım teknolojisinin gelişmesi, yol ağlarını genişlemesi, kitlesel konut üretiminin yapılabilmesi, kent dışındaki arsaların ucuzluğu ve itibarlı konut alanlarının merkezin işgaline uğramasının da eklenmesiyle yeni konut alanları yerleşime açılmıştır. Bu banliyöleşme sürecidir. Banliyöleşme sürerken eş anlı olarak merkezi iş bölgesinin yakınındaki konut alanları giderek yıpranmaktadır. Bu durum fiziksel yapının giderek eskidiği, kiralara düştüğü bir bölge yaratmıştır. Kentlerin e ne düşük gelirli grupları, sosyal ve ekonomik olarak kaybedenler burada yaşamaya başlamışlardır. Kentleşme yazınında bu alanlar çöküntü bölgeleri olarak adlandırılmaktadır(Ertürk, 1997:95-96).

Sjoberg'in "sanayi kenti" tanımlamasında da alt kentleşme (banliyöleşme) süreci ele alınmaktadır. Buna göre sanayi kentinin mekânsal ayrılaşmasında banliyöleşme süreci etkili bir rol oynamaktadır. Bu süreç ile birlikte merkezi iş bölgesini yakınındaki konut sahipleri kentlerin yeni gelişme alanlarına taşınmaya başlamışlardır. Sanayi kentinde, sanayini yönetim ve denetim işlevlerini merkezde toplama ve böylece kent merkezindeki büyüme eğilimi ile birlikte ortaya çıkan alt kentleşme süreci, kentin mekânsal yapısının belirlenmesinde etkili bir rol oynamaktadır(Ertürk, 1997:109).

Castells, kenti tanımlarken kolektif tüketim kavramına başvurmuştur. Kentsel mekân ekonominin belirleyiciliğinden çıkmıştır. Üretim sürecindeki farklı aşamalar farklı merkezlerde gerçekleşebileceği ve bunların dağıtımını da farklı merkezler arasında yapılacağından kentsel mekân üretim ve dağıtım işleviyle açıklanamaz. Kentin temel işlevi tüketimdir. Kentsel mekândaki dinamiği belirleyen mekanizmalar metropolitenleşme ve alt kentleşme süreçleridir. Metropolitenleşme, nüfus ve kentsel sermayenin mekânda yoğunlaşmasıdır. Alt kentleşme süreci ise, sanayi birimlerinin ve iş alanlarının merkezden uzaklaşmasıyla orta sınıfın ve kalifiye işçilerin hareketliliği ile gerçekleşmiştir(Aslanoğlu, 1998:64).

Lefebvre, kentsel mekânda tanık olunan hareketliliği, sanayiden kent kaynaklı modern kapitalist üretime dönüşümün bir sonucu olarak ortaya çıkan "kentsel devrim"

kavramıyla açıklamaktadır. Buna göre mekânın sermaye döngülerine sokulmasıyla kentsel nüfus mekanda dağılmakta ve merkezden uzaklaşmaktadır. Bu süreç şu şekilde gelişmektedir; kent merkezi gelişme aşamasında mal, sermaye, bilgi vb. elemanlarını önce kendine çekmekte, ancak doyum noktasına ulaştıktan sonra ise uzaklaştırmaktadır. Lefebvre'nin kuramsal tanımlamasında kent yoktur, ancak kırdan uzaklaşmış, küresel, kentli yaşam biçiminin egemen olduğu bir mekan vardır(Aslanoğlu,1998:67).

Harvey'in kuramsal yaklaşımında, kentsel mekânın önemi, kapitalist üretim ilişkilerini açıklamasıyla tanımlıdır. Harvey, kentleşmenin öneminin, sanayi sermayesinin ürünlerine olan talebin artmasından kaynaklandığını ifade eder. Kapitalizm doğası gereği, artık değer üretiminde krize girdiğini ifade etmektedir. Artık değer elde etmek için çalışma saatlerini uzatmak ya da üretim araçlarına yatırım yapmak gereğini vurgulamıştır. Bu durum aşırı birikim krizine yol açarak, kar oranlarında düşüşe neden olmuştur. Buna çözüm olarak sermayenin ikincil döngülerinin işletilmesini önermektedir. Sermayenin ikincil döngülerine yapılan yatırımlar, kentsel alana yapılan yatırımlardır. Buna göre, kapitalist süreçler içinde ortaya çıkan aşırı birikim sorununa çözüm olarak sermayenin ikincil döngüleri olan inşa edilmiş çevreye diğer bir anlatımla kentsel alana yatırım yapılmaktadır. ABD'de 1950'lerde yaşanan banliyöleşme olgusu kentsel alana yapılan yatırımları açıklamaktadır(Aslanoğlu,1998:69).

2.2.2. Mekânın Değişen Anlamı

Küreselleşmenin mekansal görüngüleri kıtasal, ülkesel, bölgesel mekanlarda ifade bulsa da kentler bu mekanlar kümesinin en alt kategorisi olarak tüm ilişkilerin en somut, en çarpıcı ve en kapsamlı izlenebildiği mekanlardır(Hacısalıhoğlu, 1999:70).

Küreselleşmenin en temel özelliklerinden olan esnek üretim tarzı, ulusal sınırların silikleşmesine vesile olurken doğrudan kentlerin veya bölgelerin, sermaye akışkanlığından yararlanarak birer küresel yatırım alanı haline gelmelerine imkân hazırlamıştır. Böylelikle kentler ulus-devleti aşarak uluslar arası bir dizi ilişki ve düzeneğe eklenme refleksi göstermektedir. Küreselleşme ekonomik, kültürel ve siyasal boyutlar olan bir olgudur. Küreselleşmenin tüm boyutlarıyla yapılan irdelenmeden çıkan sonuçlar ışığında tespit edilebilecek anahtar kavramlar; Hız, Üretim biçimi, Sermaye akışkanlığı, Çok Uluslu Şirketler, Ulus-devlet aşınması,

Bölgeselleşme, Planlama işlevi, Kültürel aynileşme ve kültürel kapalıdır(Hacısalihoğlu, 1999:64).

Bu olgular mekânın oluşumunda bir takım değişiklikler meydana getirmektedirler. Hız olgusu mekânlar arasındaki mesafenin göreceliliğine; sebep olmaktadır. Ulus-devletin aşınması, mekansal yapı üzerindeki kamusal şemsiyenin kalkmasına, mekanın daha çok bireyselleşmesine ve daha izole kullanımların ortaya çıkmasına; sermayenin akışkanlığı, çekim merkezi olabilecek mekanların varlığına; üretim biçimi, mekansal yapıda bütünleşme, farklılaşma ve ayrışmaya; planlama işlevi, mekanın işlevsizleşme, edilgenleşme ve bireyselleşmesine; kültürel aynileşme, benzeşen yaşam alanlarının; kültürel kapalılık ise bütünden kopuk, parçalanmış mekanların ortaya çıkmasına vesile olmaktadır(Hacısalihoğlu, 1999:69).

2.2.2. Kentsel Mekânın Görünümü

Küreselleşme sürecinin yoğunlaştığı 21. yüzyılda iletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan değişimlerle kentte zaman ve mekan algılaması dönüşüme uğramış ve söz konusu dönüşümün etkisiyle kentsel mekanın sınırlarının belirginliği kaybedilmiştir (Tosun, 2007:51). “Kent artık coğrafi bir kendilik değildir; telekomünikasyon teknolojisiyle kent her yerdedir, dünya kentleşmiştir. Böylece kent küresel ölçeğe taşınmıştır. Yerel bütünlüğü parçalanmıştır, olamayan yer haline gelmiştir.” (Robins 1999:214).

Küreselleşmenin kentsel mekanın oluşumunda ortaya çıkardığı görünümleri mekansal farklılaşma ve mekansal benzeşme olarak sınıflayabiliyoruz(Hacısalihoğlu, 1999:70).

2.2.2.1. Mekânsal Farklılaşma

Mekânsal farklılaşmayı kent özeğinin dışında ve kent özeğinde meydana gelen farklılaşmalar olarak ayırabiliriz. Kent özeği dışındaki mekânsal farklılaşmanın kent mekânındaki yansıması banliyöleşme olgusudur. Batı ülkelerinde endüstri devriminin kentte yarattığı değişme, kentin fiziki planlamasını etkilemiş, kentin dışında ya da uzağında yeni yerleşim alanları oluşmuştur. Uydu kent, bahçe kent şeklinde isimlendirilen bu yerleşim birimleri banliyöleşme sürecini ortaya çıkarmıştır. Genellikle orta ve üst gelir grupları tarafından, kentsel mekândaki nüfus yoğunluğunun artmasıyla, kentin kaosundan uzaklaşılabilir bir yaşam alanı oluşturmak amacıyla ortaya

çıkıştır. Banliyöleşme, kentsel mekanda yaşam alanlarında meydana gelen parçalanmanın, toplumsal yaşamda da ortay çıkmasına neden olmuştur(Tosun 2007: 51-52).

Orta gelir grupları için, site yaşamı, kentin heterojen nüfusundan hem mekânsal olarak uzaklaşmak, kendilerine benzer ailelerle birlikte düzenli ve güvenli bir çevrede yaşamak anlamına gelmektedir. Ayrıca orta gelir grubundaki aileler için, kentin içinde köhneleşen apartman dairelerinden, yeni ve geniş dairelere taşınmanın çekiciliği büyüktür(Öncü,1999:33).

Üst gelir grubu banliyöleri, orta gelir grubu banliyöleriyle benzer bir mantıkla inşa edilmiş olmalarına rağmen mimarisi ve sahip olduğu özelliklerle onlardan ayrılmaktadır. Bu siteler genellikle tamamıyla özerk bir yaşam tarzını da beraberinde getirmektedirler. Kendi lokantalarından, marketlerine, spor merkezlerine, sinemasına kadar kendilerine yeten bir donanıma sahiptirler. Hatta bu sitelerin bazılarında kendi çocuklarının kendileri gibi seçkin bir eğitime sahip olabilmesi ve kendilerine benzeyen diğer çocuklarla okuyabilmeleri için özel okulları vardır. Yine sitelerin kendilerine yetebilmesi amacıyla, sosyal ve kültürel faaliyetler unutulmayarak buralarda konserler, yarışmalar ve özel geceler düzenlenmektedir. Böylesi bir yaşam alanının kurulabilmesi için oldukça geniş bir araziye ihtiyaç vardır. Bu durumda kentin oldukça dışına çıkmak gerekmektedir. Bu ise beraberinde, üst gelir gruplarının yaşamayı tercih ettikleri sitelerin kentle bağlarını minimum seviyeye getirmektedir. Bu bölgelerde sunulan yaşam tarzı; çoğulculuktan çok uzak, dışlayıcı bir kent kimliği üzerine oturmaktadır(Bartu, 2001:148).

Kent özeğindeki mekansal farklılaşmanın kent mekanındaki görünümü rezidans ve literatürde “soylulaştırma” olarak adlandırılan süreçlerle oluşur. Orta ve üst gelir grubunun bir bölümü, banliyölerde inşa edilen konut bölgelerine yerleşmek yerine kent merkezinde kalarak, sıhhileştirilen bölgelerde, inşa edilen temiz, konforlu ve güvenli konutlarda yaşamayı tercih etmişlerdir(Tosun, 2007:77). Kent merkezinde yer alan ve daha çok üst gelir grubuna hitap eden konutlar, sınırlı orandaki arazilerin üzerinde dikey bir yapılanmaya sahiptirler. Rezidans veya tower olarak tanımlanan bu dikey yerleşmelerde; mimari tasarımla simgeselleştirilerek birer seçkinlik ve kalite imajı olarak kentsel mekânda varlık bulmaya çalışmaktadırlar. Rezidans olarak adlandırılan

bu yaşam alanları, genellikle her türlü işlevi içinde toplayan çok katlı tek bir bina şeklindedir(Göktur, 2006:144).

Soylulaştırma, kent merkezinde yer alan fiziksel ve sosyal köhneleşmenin yaşandığı konut alanlarının fiziksel yapısının rehabilitasyonu sonucunda, yerleşim genelinde, sosyal sınıfın ve mülkiyet değişiminin gerçekleşmesidir. Kentsel mekanın bazı parçalarının yenilendiği bu süreç, “tahrip olmuş kent alanlarının yeniden inşası ve sağlıklı hale getirilmesi” (Tosun, 2007:78) şeklinde tarif edilmektedir.

Türkiye’de benzer gelişme 1980 sonrasında ve belirgin olarak İstanbul kent mekânında görülmeye başlandı. Özellikle Kuzguncuk, Ortaköy, Arnavutköy gibi semtlerde 1990’lı yıllardan itibaren, tarihi dokuyu ve kimliği belli ölçüde muhafaza eden yapılar ortaya çıkmış ve bugün bu semtlerimizde geleneksel mimari kimliği yansıtan estetik görüntüye sahip evlerin sayıları giderek artmıştır. İstanbul’daki soylulaştırmanın apartman ölçeğinde görülen dikey ve kesitli bir soylulaştırma olduğu söylenebilir(Taşdelen, 2007:33).

İster kent merkezinde yer alan yerleşim alanlarında, ister kentsel mekân dışında bulunan banliyölerde olsun kentsel coğrafya farklı toplumsal gruplar ve kültürler arasında parçalanmaktadır. Kentler sınıflar ve kültürler arasında tahayyül edilen farkların sosyal ve mekansal sınırlar olarak yerleştiği bir çok muhite bölünmektedirler(Ayata 2003:37).

Son olarak kentin çok merkezli hale gelmesinden bahsedebiliriz. Kentin nüfus ve ekonomik faaliyetlerle büyümesi daha geniş alanlara yayılmasına sebep olmaktadır. Bu durum en eski kent merkezinin yani kent çekirdeğinin korunmasıyla birlikte daha fazla merkezin ortaya çıkmasına vesile olmaktadır. Böylece çok merkezli bir kent yapısı ortaya çıkmaktadır(Tosun, 2007:52). Hızlı nüfus artışıyla yeniden yapılanan kentlerde, tanık olunan en önemli dönüşümlerden birisi, kentleri belirli tek bir tip altına alma düzenleme anlayışının ortadan kalkmasıdır. Böylece tüm kentsel makro formu bütün olarak ele alan modern kent planlama anlayışlarının sonu gelmiştir. 1970’li yıllardan sonra ortaya çıkan kentlerin görünümü, her türlü bütünlüğünden kopartılmış parça parça olarak algılanan bir kenttir(Işık, 1993:32). Kentsel mekân algılamasında tanık olunan dönüşümle birlikte, kentsel makro form kişisel zevkler doğrultusunda küçük planlar çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır. Kişisel zevklerin egemen olduğu kentsel mekânda, böylece birbirinden farklı, aralarında bütünsel bir bağ olmayan yapılanmalar

ortaya çıkmaktadır. Kentsel mekanda yaşanan parçalanma günlük yaşamın geçtiği tüm mekanlarda gözlenebilmektedir; iş bölgelerinde, oturma bölgelerinde, rekreasyon alanlarında, eğlence mekanlarında vb(Tosun, 2007:50).

2.2.2.2. Mekânsal Benzeşme

Küreselleşmenin mekânsal yapılanma üzerinde bıraktığı izlerin, etkilerin bir başka sonucu “mekânsal benzeşme” olgusudur. Küresel taleplerin yörüngesinde şekillenen kentler, çok uluslu sermayeyi kentin bünyesine çekebilme çabasıyla en iyi iş iklim ve alt yapı olanaklarını hazırlamaya çalışmaktadırlar. Bu çabanın kaçınılmaz sonucu ise birbirine benzeyen kentsel mekân üniteleri, mimari tasarımlar, mekânsal formlar ve kimliklerdir. Yerel-ulusal, tarihsel ve kültürel değerlerinden yalıtılmış, eklektik, bulunduğu coğrafyaya iğreti duran ve ithal mekânsal biçimlenişi yansıtan, şablonik bir mekânsal görünüm mekânsal benzeşme kavramının oluşum özelliklerini yansıtır.

“Mekânsal benzeşme”, kavramı oturma alanları, çalışama, alış-veriş, eğlence ve dinlenme mekânlarının ortaya koyduğu bir yaşam biçimiyle şekillenmektedir. Küreselleşmenin mekânsal sınırlamaya başvurmaksızın büyük bir etki alanıyla yayılan kültürel etkileşim biçimi bir anlamda “mekânsal benzeşme” kavramının teorik boyutunu şekillendirmektedir. Benzeşen beslenme-barınma-eğlenme alışkanlıkları, kendi mekânlarını da yaratarak birbirine benzeyen yaşam tarzlarının oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu noktada kültürel koşullandırma ve imaj üretiminin egemenliği somut olarak algılanabilmektedir(Hacısalihoğlu, 1999:82–83)

Kapitalist ekonominin örgütlemesinde vurgunun üretimden tüketime kaymış olmasıyla kentsel mekânda ortaya çıkan bir diğer görüntü, metropoliten alanların tüketimin ideolojik yapısına uygun olarak biçimlenmesidir. Bu daha çok kentsel kamusal mekânlarda gözlemlenebilen bir olgudur. Alış-veriş merkezleri, temalı parklar, süper marketler, fast-food restoranlar bu mekânlar arasında sayılabilir. Kentsel mekânda beliren yeni tüketim mekanları, zaman ve mekan kavramlarının bilinen yapısında ve anlamında devrimci bir dönüşüm yaratmıştır. Bu mekanlar, coğrafi sınırların yok olduğu, dolayısıyla aidiyet duygusu yerine, bir yere ait olmama/her yere ait olan duygusu veren, bağlamından kopuk küresel ortamlardır(Akbalık, 2004:26). İçinde bulunduğu yerelin özelliklerinden bağımsız, herhangi bir yerdeymiş gibi duran yapı

örneklerinden biri de, kent dokusunu yarıp yükselen cam gök kulelerdir. Bu yapılar küreselleşmenin simgesi haline gelmiştir(Öncü, Weyland,2005:9–10).

Boltimor'da yapılan içinde eğlence-alışveriş gibi etkinlikleriyle biçimlenen ve büyük kalabalıkları çekmeyi amaçlayan gösterişli binalar kümesinin (içinde Disneyland türü eğlence mekânları, kongre merkezi, bilim merkezi, Akvaryum, Marina, sayısız otel, her türlü eğlence mekanları mevcut) başka örneklerini, Boston'da Fanevil Hall, San Franciso'da Fisherman's Wharf, New York'da South Street Seaport, San Antonio'da River Walk, Londra'da Covent Garden, Gateshead'de Metrocentre oluşturmaktadır (Harvey, 1997:115).

BÖLÜM 3: ÜSKÜDAR KİMLİĞİ

Birinci bölümde belirtildiği gibi bir kentin kimliği doğal ve insan eliyle oluşturulmuş yani yapay çevre özelliklerinden ve sosyal, ekonomik, demografik ve kültürel özelliklerinden anlaşılabilir. Bu bölümde tarihsel süreç içindeki Üsküdar anlatıldıktan sonra Üsküdar'ın çevresel ve sosyal kimliği analiz edilecektir.

3.1. Geçmişten Günümüze Üsküdar

Üsküdar kelimesinin kökeni hakkında kaynaklarda birbirinden farklı bilgi ve varsayımlar vardır. Sözlükte konak yapılan yer anlamında Farsça bir kelime olarak geçmektedir. Bir görüşe göre Üsküdar “altın şehir “ anlamına gelen “Krizepolis”ten gelmektedir. Bu görüşe kaynaklık eden bilgi Üsküdar'ın vergi olarak toplanan altınların saklandığı yer olmasıdır(Konyalı, 1976:3). Ya da evlerinin güneş batarken İstanbul tarafından yaldızlı gibi görünmesidir(Konyalı, 1976:3). İranlılar Anadolu halkından vergi olarak gelen altınları Üsküdar'daki hazinelerinde saklamışlardır(Konyalı, 1976: 11). Pers kralı Dareios İskit seferinden dönerken Üsküdar'a geçmiş ve bu sefer sırasında elde ettiği hazineleri burada yaptırmış olduğu mahzenlerde saklamıştı(Haksan, 2001: 16). Altın şehir denilmesinin bir diğer sebebi ise Krizepolis'teki evlerin güneş batarken İstanbul tarafından yaldızlı gibi görünmesidir(Konyalı, 1976:3.)

Bir başka rivayete göre Agamemnon'un oğlu Hrisis tarafından kurulmuş olduğu için “Hrisiis şehri” anlamına gelen Hrisepolis denmiştir(Haksan, 2001:17). Bir diğer görüş ise etimolojik olarak roma dönemine ait olduğu ve kalkanlı roma askerleri için kullanılan Scutari sözcüğünden hareketle şehirde bu askerler için oluşturulmuş olan kışlalar için kullanılan Scutarion sözcüğünden geldiğini belirtmektedir. Menzilhane, menzil atı, ulak, ulakların mektup koydukları kese anlamlarını ihtiva eden Farsça bir kelime olmasından hareketle tarihçi Hammer'a göre eski İranlıların Üsküdar'da resmi bir posta menzilleri bulunduğu için şehre bu isim verilmiştir. Evliya Çelebi ise ismin aslının “Eskidar” olduğunu Üsküdar biçimiyle yanlış telaffuz edildiğini söyler. Eski ev demek olan Eskidar'ın zamanla Üsküdar'a dönüştüğü sanılmaktadır. Bununla birlikte bu kullanımların farklı dönemlere ait olduğu unutulmalıdır. Krizepolis ilkçağa ait bir kullanımken Scutarion Roma dönemine aittir(Haksan 2000117).

M.Ö. 1000 yıllarında, Kadıköy Fikirtepe’de Kalkedon kentini kuran Fenikelilerin, Üsküdar sahillerinde, Salacak sahilinin olduğu yerde ve şimdiki vapur iskelesinin yerinde bir limanları vardır. Bu tarihten önce Üsküdar meskûn bir yer değildir. M.Ö. 675 yılında Fenikelilerden bu bölgeleri alan Akalar, Üsküdar’a da nüfus yerleştirir. M.Ö. 400’lerde Romalıların eline geçen şehir, M.Ö. 89–88 yıllarında Pontus hakimiyetine girer. M.Ö. 63 yılında tekrar Romalıları eline geçen şehir, 458 sene Romalıların hakimiyetinde kalır(Karaman, 2004:221). Khrysopolis geç roma çağında önemli bir olaya da sahne olmuştur. 4. Yüzyıl başlarında iktidarı ele geçirmek için çarpışan komutanlar arasında son mücadele Crizopolis’te Constantinus ve Licinius arasında gerçekleşmiştir. Üsküdar’ın doğu tarafındaki düz arazide olan bu savaş Roma İmparatorluğunun tek sahibi olarak kalan I. Constantinus tarafından kazanılmıştır(Eyice, 2004:17).

M.S. 395 yılında Bizans’ın hakimiyetine giren Üsküdar önemli bir ticaret ve konaklama merkezi olur. Bu dönemde Perslerin ve Arapların istilasına uğrayan şehir, Halife Muaviye’nin oğlu Yezid tarafından idare edilen ve ileri gelen sahabilerle birlikte Ebu Eyyüb el-Ensari’nin aralarında bulunduğu ordunun 668/669 tarihindeki İstanbul muhasarası ile ilk kez Müslümanlarla karşılaşır. 1075 yılında İznik’i alan Kutalmışoğlu Süleyman’ın Büyük Çamlıca Tepesi’nden İstanbul’u ve Üsküdar’ı seyrettiği rivayet edilir. 1080 yılında Üsküdar ve Kadıköy bölgesi ile Anadolu sahillerini ele geçiren Türkler, 1094 yılında Dragon(Kireçhane deresi- Maltepe) suyuna çekilerek Üsküdar ve Kadıköy sahillerini boşaltırlar. Haçlı seferleri sırasında işgal ve talana uğrayan Üsküdar, 1204 yılında Haçlılar tarafından İstanbul’da kurulan Latin İmparatorluğunun eline geçer. Türk nüfusunun varlığını devam ettirdiği bu dönem Üsküdar’ın 1261 yılında tekrar Bizans’ın eline geçmesiyle son bulur. 1351–1352 yıllarında Orhan Gazinin Üsküdar ve Kadıköy’ün stratejik yerlerini almasıyla başlayan dönem, 1402 Ankara savaşı ile şehrin yeniden Bizans’ın eline geçmesiyle kesintiye uğrasa da Türkler, kıyı şeridi hariç fethedene kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir(Karaman 2004:221).

Krizopolis (Üsküdar) Bitini kralları zamanında Hiçbir umran ve terakki göstermemiştir. Kalkedonyalılar ve Krizopolisliler maarif yönünden kendilerini pek geliştiremediler ama balıkçılıkta iplik bükme ve yapmakta çok maharet sahibi olmuşlardı. Fricyalıların mensubu oldukları Sibel dinince çam mukaddestir. Fricya’nın dini mabudelerinden

Üsküdar ve çevresinde geniş çam ormanları kalmıştır. Büyük Çamlıca ve Küçük çamlıca bu inancın neticesidir. Bununla birlikte Sibel mabedine yönelik hiçbir kalıntı yoktur(Konyalı 1976:7).

Üsküdar Atina'dan kaçıp Üsküdar'a gelen Alkibiyad tarafından M.Ö. 410 yılında surlarla çevrilmişti. Evliya Çelebi Üsküdar surlarının bakiyelerini görmüştür. Kendi bağının içinde kale burçlarının temelleri olduğunu belirtmiştir(Konyalı 1976:8). Fakat Üsküdar'ın Kadıköy'e bağlı bir yerleşim olması ve Kadıköy'ün bir surla çevrili olması konusunda bütün kaynakların birleşmesinden hareketle bunların Kadıköy kalesinin döküntüleri olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Ayrıca Üsküdar'ın hendeklerle çevrili olduğunu evliya çelebi haber vermektedir(Konyalı, 1976:33).

Bizans döneminde imparatorluk çaığında iletişimin hızlı sağlanabilmesi için Üsküdar ile Tarsus arasına yapılan ateş kulelerinden bir tanesi Bulgurlu Dağı üzerindeydi(Konyalı 1976:11). 6. yüzyılın sonlarında yaşamış olan Bizans İmparatoru Mavrikios'un eniştesi Philippikos'un Üsküdar'da büyük bir sarayı ya da villası vardı. Roma çağında ileri gelenlerin ve zenginlerin villalarını denizi gören yamaçlarda inşa ettirdikleri göz önüne alınırsa bu yapının Salacak'ın yüksek kesiminde olduğu düşünülebilir. Ayrıca bu kişi Bizans'ın önemli dini merkezlerinden biri olan bir manastır da yaptırmıştı. İkinci manastırın Hagia Maria adında bir tepe eteğinde ve bataklık kenarında olduğu bilinmektedir. Bunun için en uygun yerin Selanıkliler mezarlığının bulunduğu Bülbülderesi'nin olabileceği düşünülebilir. Roma dönemine ait bu tip villalardan birinin de Çengelköy yamaçlarında olduğu kaynaklarda geçmektedir. Üsküdar tarihinin önemli bir parçası olan tarihi bir varlık da Salacak önlerindeki kız kulesidir. Tarih öncesi çağlardan itibaren burada küçük bir adacık bulunuyordu. Bizans döneminde Marmara üzerinden Karadeniz'e geçen gemilerden vergi almak için kullanılmıştır. Bugünkü şeklini 19. yüzyılda almış olan kule fetihten sonra boğaz ve liman emniyetini sağlayan bir fener kulesi olarak inşa edilmiştir. İstanbul'un fethiyle birlikte cami ya da mescit'e dönüştürülmüş olan herhangi bir yapının olmayışı Bizans döneminden ayakta kalmış önemli bir yapı olmadığı sonucuna bizi götürebilir.

Bizans'la Müslüman orduları arasında Üsküdar için yapılan savaşlarda ölen Müslüman askerlerin gömüldükleri yer Karacaahmet mezarlığının çekirdeğini oluşturmuştur(Konyalı 1976:15).

Sonuç olarak bölgede adlandırılabilen ve adlandırılmayan pek çok medeniyet üst üste yığılmış gibidir. Adlandırabildiğimiz milletlerden ve siyasi teşekküllerden Bitinyalılar, Fricyalılar, İranlılar, Romalılar, Bizanslılar ve son olarak da Osmanlılar bu topraklara hakim olmuşlardır.

Üsküdar'ın tarihi fetih öncesi 2000 yıldan fazla bir geçmişe dayanmasına rağmen, Üsküdar'ın yaşayan kimliğinde, fetih öncesi bir iz veya eser bulmak oldukça zor görünmektedir. Bu sebeple Üsküdar'ın günümüze yansıyan kimliği fetih ile başlar(Karaman, 2004:222).

Kanuni döneminde Üsküdar başkentten idari olarak ayrı, küçük bir kent halini almıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurulan büyük vakıflar göçmenleri buraya çekmiş ve 17. yüzyıl ortalarında ilçe büyüyerek İstanbul ile birleşmiştir(Faroqhi, 1993: 55).

3.2. Üsküdar Kimliği

Üsküdar kimliğini çevresel kimlik ve sosyal kimlik olmak üzere başlıca iki kısımda inceleyeceğiz. Çevresel kimlik, kentin kurulduğu coğrafyanın doğal özelliklerinin ve insan eliyle oluşturulmuş kent elemanlarının kent kimliğine sağladığı katkıları ifade etmektedir. Sosyal kimlik ise kentte yaşayan topluluğun demografik, ekonomik, kültürel vb. özelliklerini ifade etmektedir.

3.2.1. Çevresel Kimlik

Çevresel kimlik doğal çevre ve insan eliyle oluşturulmuş çevre özelliklerinden oluşmaktadır.

3.2.1.1. Doğal Çevre Özellikleri

Doğal çevre koşulları bir şehrin kuruluşundaki temel etkenlerdir. Bir kentin doğal çevre verileri o kentin bulunduğu alanın topografik durumu, iklim koşulları, su ögesi, bitki örtüsü, jeolojik durumu ve genel konumu ile ilgilidir. Bu sayılan faktörler ve onların farklılığı, o kenti diğerlerinden ayırır ve tanımlar. Bu veriler kentin doğal çevreden kaynaklanan kimlik elemanlarını verir(Ocakçı, 1994:3).

Topografya

Evliya Çelebi Üsküdar'ın İstanbul gibi yedi dağın dere ve tepesi üzerine kurulduğunu söyler. Üsküdar sur içi olarak adlandırılan tarihi yarım adanın tam karşısına düşen konumu ile görkemli bir kentsel peyzaja sahiptir. Üsküdar'dan Harem'e kadar uzanan kıyı, Marmara Denizi gibi geniş bir meydandan, Saray burnu ve Galata burnunun tam karşısında, Üsküdar'ın eteğine oturduğu Damalis Burnu eteklerini saran konumuyla bir yandan boğaza hakim diğer yandan da Marmara Denizi'ne uzanmış durumdadır. İstanbul boğazının dolambaçlı bükümler çizerek akması boğazın her iki yakasında birbirini tamamlayan girinti ve çıkıntılar oluşturmaktadır. Boğazın iki yakası birleştirilse Üsküdar, Boğazın batı kıyısında tarihi yarımada ve Galata arasındaki Haliç Körfezine oturacak gibidir(Tchihatchef, 2000: 8).

Boğazın doğu yakası, batı yakasına göre daha fazla girinti çıkıntılıdır. Boğazın doğu yakasına doğru açılan vadilerin sayısı batıdakilerden daha fazladır. Buradaki yer şekillerinin de daha engebeli olması ve farklı yüksekliklere sahip oluşu daha güzel manzaraların oluşmasına sebep olmaktadır(Tchihatchef 2000:17).

Üsküdar'ın İstanbul içindeki topografik yerinin incelemeye önce İstanbul'un topografik konumunu kısaca açıklamak sanırım yerinde olur. Üsküdar'a İstanbul genelinden, ölçeği çok dikkatli küçülterek yaklaşmak ve nihayet yerleşimi kendi içinde çözümlemek esastır(Güray, 1997:86).

İstanbul yerleşimi çok özel bir topografyaya sahiptir. Şehir benzeri çok az görülen bir biçimde, bir boğaz üzerinde kurulmuştur. Bu açıdan bakıldığında kent ayrı ayrı deniz kıyısı, engebeli arazi, nehir kıyısı gibi pek çok yerleşim tipini bünyesinde barındırmaktadır. Üsküdar semti de benzer şekilde bu topografik tipleri içermektedir(Güray, 1997: 86).

İstanbul'un kurulduğu tarihi yarımadanın doğu sahilleri topografik açıdan bir deniz kıyısı yerleşimini oluşturur. Engebeli arazi yerleşimi olarak bakıldığında tepe ve kıyı kodunun özel yapılanmalara ayrıldığı görülür. Tepeler camilere ayrılırken kıyı kotundaki göreceli olarak düz kısımlara küçük çaptaki han, Cami antrepo gibi yapılar inşa edilmiştir. Meyilli bir araziye konut bölgelerinin içinden geçen yollar kıyı kotuyla tepelerdeki camileri bağlar. İstanbul, İstanbul boğazı ve ona her iki yakadan akan

dereler çevresindeki yapılaşmalar olarak bakıldığında bir nehir kıyısı yerleşimi özelliği gösterir(Güray, 1997:87-88).

Üsküdar İstanbul Boğazı kıyılarının güneydoğusunda kabaca kuzey-güney doğrultusunda uzanır. Bu toprakların genel eğimi doğu kesimde Kocaeli yarımadasının iç kesimlerine, güney kesimde Marmara Denizi kıyısına, batı kesimde ise İstanbul boğazı kıyısına doğrudur. Orta kesimde kabaca kuzeydoğu-güneybatı uzanan bir sırt yer alır.

Üsküdar'ın göbeğine dört küçük vadi açılır. Bunlar: 1-) Sultantepesi-İcadiye eksenini ile Toygar-Selamsız eksenini arasındaki Bülbülderesi vadisi, 2-) Toptaşı-Murat Reis eksenini ile Toygar-Selamsız arasındaki Çavuşderesi vadisi, 3-) Doğancılar-İnadiye eksenini ile Toptaşı-Murat Reis eksenini arasında kalan Ahmediye vadisi, 4-) Toygar tepesi ile Açık Türbe arasında kalan Hakimiyet-i Milliye caddesinin bulunduğu vadidir(Özemre, 2002:11).

Üsküdar bir boğaz köyü ya da boğaz yerleşimi özelliği gösterir. Boğaz koylarının hemen tümü bir vadi takip edilmek suretiyle şekillenmişlerdir. Temel özellik, yoğun yerleşme alanlarının vadi içlerinde olması, karayollarının hemen hemen hiç bulunmaması ve bütünüyle deniz araçlarına dayanan bir ulaşım sisteminin varlığıdır. Üsküdar meydanına inen yokuşlardan en işleği eski bülbül deresi yatağını takip eder. Yine Çengelköy Bekar deresi yatağının üzerinden inen Bekar deresi yokuşu üzerine kurulmuştur. Boğazı takip eden bir kıyı yolu ile birbirlerine bağlanmış olmaları boğaz köylerinin bir başka özelliğidir. Boğazdaki yapılaşma akışlarından birini kıyıya paralel giden bu yol oluşturur. Bir vadiyi, dereyi ya da kurumuş dere yatağını takip eden aks bu yerleşimin bir diğer özelliğidir. İçerilere kadar giren bu aks, kendi içinde de dallanıp budaklanarak yeni yapılaşma noktalarını tayin eder(Güray, 1997:90-91).

Üsküdar'la Harem arasındaki kıyı bandı Üsküdar meydanını çeviren tepeler ile güneyde Harem deresi arasında denizden yüksek yapısıyla Marmara'ya bakan bir balkon gibidir. Karacaahmet mezarlığının servileri, onun altında konutlar, daha sonra dik yamaçlar ve kayalık sahilin alt alta sıralanması bu bölgenin yerleşim karakterini, kimliğini ortaya koyar(Gül, Gül, 1995:35). Üsküdar'a başlıca yapıların topografik dağılımı açısından baktığımızda İstanbul kent merkezi ile pek de örtüşmeyen bir topografya kullanımı ile karşılaşıyoruz. İstanbul'da bütün tepelere bir cami yapma anlayışı hakimken, Üsküdar'ın

anıtsal diyebileceğimiz iki camisi: Mihrimah ve Valide Sultan camileri kıyıdadır. Üsküdar'ın Hatt-ı Bala konturunu çizer nitelikte olan Aziz Mahmut Hüdai, Kaptan Paşa cami gibi nispeten daha ufak camiler yukarıdadır. Bunlar mahalle kavramının belirleyicisi olan yerleşimlerdir. İki ana eğim çizgisi arasında o zamanlarda kayda değer bir yapılaşma görülmezken, günümüzde yoğun bir konut yerleşimi söz konusudur(Güray, 1997:92-93).

Büyük Çamlıca tepesi 268m yükseklikle Üsküdar'ın en yüksek yeridir. Diğer önemli yükselti 227 m ile Küçük Çamlıca tepesidir. Evliya Çelebi'nin Toygar, Piyale paşa, yassı, çamlıca tepeleri olarak isimlerini verip yedi tane olduğunu söylediği tepelere Konyalı Küçük çamlıca, Doğancılar, Selimiye, Nakkaş tepe'yi de ekleyerek sayıyı sekize çıkarmıştır(Konyalı, 1976: 33).

Konumu

Osmanlı döneminde “Üsküdar Marmara Denizi'nin Asya'da yer alan kuzey kıyılarında İzmit ili sınırlarına kadar ve Boğaz'ın Anadolu kıyılarında Karadeniz'e kadar uzanan alanda (Sarayın müneccimbaşısına bırakılmış Beykoz dışında) uzanıyordu.”(Mantran 20001:245).

İstanbul ilinin doğu yarısında, Kocaeli yarımadasının batı kesiminde yer alır. Üsküdar, doğuda Ümraniye, güneyde Kadıköy, batı ve kuzeybatıda İstanbul Boğazı, kuzeyde de Beykoz'a komşudur. Güneyde Salacak'a sınır Ayazma Mahallesi, güneydoğuda Toptaşı, doğuda Doğancılar, kuzeyde Sultantepe arasında bulunur. İstanbul kent yerleşmesinin, Suriçi ve Galata'ya göre daha az gelişmiş ve daha تنها üçüncü coğrafi ögesi olan Üsküdar, İstanbul'un tam karşısında, görkemli bir kentsel peyzaja bakan konumu ve Boğaz'ın Asya yakasında bir köprübaşı olması dolayısıyla önem kazanmıştır(Mazlum, 1994:343). 186 km kare toprağı ile İstanbul ilinin 1/31 ini meydana getirir. Yaklaşık olarak 41 derece kuzey enlemi ile 29 derece doğu boylamı arasındadır(Solmaz 1979:164). Kırsal yerleşmesi olmayan Üsküdar ilçesi 52 mahalleden oluşur.

İkimi

Çatalca- Kocaeli yarımadasının İstanbul yöresine hakim olan iklimik şartlarda Holosen başlangıcından bu yana fevkalade önemli değişiklikler olmamıştır(Biricik 2005:306).

Üsküdar'ın iklimi Akdeniz iklimiyle Karadeniz iklimi arasında bir geçiş iklimidir. Her iki iklimin etkileri de görülmektedir(Solmaz 1979:161). Yazları çok az yağışlı ve sıcaktır. Kış aylarında soğuk olan ilçeye bol yağış düşer. Yıllık ortalama yağış miktarı 700 mm dir. En fazla yağış Kasım ayında, en az yağış ise Temmuz ayında düşer (Solmaz 1979:161). Yıllık ısı ortalaması 14 derecedir. Ağustos ayı en sıcak, Ocak ve Şubat ayları ise en soğuk aylardır. Kış mevsimi Aralık ayında başlar, Mart ayını sonuna kadar sürer. Üsküdar'da kuzeyden Yıldız, kuzeydoğudan Poyraz, güneybatıdan Lodos rüzgârı etkisini gösterir. Lodos ve Karayel rüzgârlarına benzer Batı rüzgârları vardır. Bu rüzgârlar havayı soğuk ve serin tutar. Lodos rüzgârı Boğazda deniz ulaşımını etkileyebilir. Aralık, Ocak Şubat Aylarında rastlanılan kar yağışı Üsküdar'da fazla görülmez. Donlu günler en fazla Ocak ve Şubat aylarında olup don süresi 25 günü geçmez. Üsküdar'da en şiddetli kış mevsimi 1620 tarihinde yaşanmıştır. On altı gün boyunca durmadan yağın kar damlara kadar yükselmiş, şiddetli soğuktan Saray Burnu ile Üsküdar arası donmuştur(Şahin, Şahin, 2005:328). Bazı zaman Boğaz'da deniz ulaşımını etkileyen sis ortalama 10 gün sürer. Yaz mevsimi 90 gün kadar olup sıcaklık ortalaması 25 derecedir. Üsküdar'da bütün aylar nemli olup Boğaz kıyısında nem oranı %75'tir. Aralık ve Ocak aylarında bu oran %80–85 olmaktadır(Solmaz,1979:162).

Bitki örtüsü

Üsküdar'da hâkim bitki örtüsü ormandır. Ağaç türleri arasında meşe ve yabani kestanelerin sayısı oldukça çoktur. Beylerbeyi, Kuzguncuk, Çengelköy ile Üsküdar'ın sekiz köyünde çeşitli sebze yetişmektedir. Bilhassa Çengelköy'ün salatalığı ile Bademi ünlüdür(Solmaz, 1979:164).

Jeolojik durum

İstanbul ve civarı Tersier'in ikinci yarısının sonlarında yani Üst Miosen'de Sartmatlar Denizi'nin bir iç körfezi iken, Pliosen'de deniz çekilmiş; kara sathı belirgin hale gelmiş flüvyal amillerle aşındırılıp deniz seviyesine kadar tesviye edilmek suretiyle düzleşmiş; Özellikle kuartzitlerden oluşan tepeler zirveler halinde kalmış; epirojenik hareketlerle yükselerek bir plato karakterini almıştır. Büyük ve küçük Çamlıca söz konusu platonun yüksek yerlerini oluşturmuştur. Gençleşmiş bir peneplen karakterindeki bu plato akarsularla yarılmış; düz sathlar nispeten parçalı hale gelmiş;; ancak yerleşmeyi olumsuz yönde etkileyecek bir şekle dönüşmemiştir. Çalica tepesinin kuartzitleri

Karacaahmet'te mezar taşı olarak kullanılmıştır. Çamlıca tepesinin çevresinde alt-orta devoniyen ile karasal karbonifer şistleri üzerinde oluşan topraklarda Bağlarbaşı'nda olduğu gibi bağcılık yapılmıştır. Üsküdar arazisi İstanbul'un Ataköy, Bakırköy, Avcılar semtlerine göre depreme daha mukavim yerlerdir. 1509 yılında II. Beyazıt zamanında vuku bulan şiddetli depremde İstanbul fazla hasar görmemiştir(Biricik 2005:304).

Su kaynakları

Üsküdar'ın içinde cami, sebil, çeşme, imaret v.b su sarf eden tesisleri besleyen bağımsız büyük isale hatlarının sayısı 18'dir. Bunlardan başka daha küçük çapta isaleler ile bir tek çeşmeyi besleyen hatlar da vardır. Üsküdar içerisinde vakıf defterinde kayıtlı olan ve su alan tesislerin sayısı ise 144'tür(Çeçen, 1991:35). Bu isale hatlarından ve çeşmelerden şehrin Osmanlı kimliğinin bir parçası olarak çeşmeleri incelediğimiz bölümde ayrıntılı bir şekilde duracağımız için burada bununla yetiniyoruz.

3.2.1.2. Yapay Çevre Özellikleri

İnsan eliyle oluşan her şey yapay çevre kapsamına girmektedir. Yapay çevreyi yerleşim, donatı ve sembol olmuş elemanlar ölçeğinde ele alarak üç ayrı başlık altında inceleyebiliriz(Örer, 1993:82).

3.2.1.2.1. Yerleşim Ölçeğinde

Kent yerleşiminin temel elemanları olan binalar, sokak ve yollar, meydanlar ve yerleşim bölgeleri yerleşim ölçeğinde meseleyi analiz edebileceğimiz dört belirgin grubu oluşturur(Örer, 1993:82).

Mimari yapılar

Cumhuriyet sonrası konut planında; geleneksel konutta görülen orta mekân, çok maksatlı kullanım alanı haline gelmiştir. Kendisini çevreleyen mekânların fonksiyonlarında farklılaşma olduğundan sofa toplanma ve oturma mekânı olmak yanı sıra bir dağılım ve geçiş alanı özelliğini sürdürmüştür. Geleneksel konuta göre banyosu, tuvaleti, mutfağı evin içinde olan, buzdolabı gibi elektrikli ev aletleri için yer isteyen plan şeması ortaya çıkmıştır. Konutun iç mekân kurgusunda çok amaçlı fonksiyonları barındıran odalar yerine belirli fonksiyonları karşılayacak nitelikte odalar tasarlanmıştır.

Konutlar taş, tuğla, betonarme gibi kalıcı malzemelerden üretilmiştir(Kaprol, Minez, 2009:589).

İstanbul'daki yaşama mekânlarını, saraylar, kasırlar, köşkler, yalılar, bitişik evler, ayrık evler ve bitişik apartmanlar olmak üzere yedi bölümde toplayabiliriz(Sözen, 2001:112).

Bugün Osmanlı dönemine ait olarak inceleyebileceğimiz evler 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıla ait yapılardır(Eldem, 1984:9). Saray ölçeğinin dışına çıkılırsa, 18. yüzyıl öncesine ait konut yapısı bulmak hemen hemen olanaksızdır(Sözen, 2001:120). Osmanlı barınma kültürü ve mimarisi 18. yüzyıldan başlayarak çok belirgin bir değişim yaşamıştır. Bu yüzyıldan itibaren konuta ilişkin her şey fazla yabancılık çekmeden her çağdaş gözlemcinin anlayabileceği, hala kullanmakta olduğumuz kavramlar ve alışık olduğumuz bağlamlarda ortaya konulmuştur. Örneğin oda, sofa vs. gibi sözcükler bugünkü anlamlarında kullanılmaktadır(Tanyeli, 1996:58).

Kendine has en güzel örneklerin İstanbul ve Edirne'de görüldüğü (Eldem, 1984: 13) "Türk evi" Osmanlı Devletinin sınırları içinde Rumeli ve Anadolu bölgelerinde oluşmuş ve beş yüz sene kadar devam etmiş, kendi özellikleriyle belirginleşmiş bir ev tipidir. Türk evi genellikle bir katlıdır. Zamanla kat adedi fazlalaşsa da esas kat daima tektir. Birkaç katlı evlerde esas kat mutlaka en yukarıda; bir katlı evlerde ise zeminden 1,5-2 m yüksekte bulunmaktadır. Şehir içinde dar ve kalabalık yerlerde oturma katları mümkün olduğu kadar yükseltilir. Ayrıca birçok evde zemin kat ile esas kat arasında binanın tümünü kaplamayan asma bir kat bulunmaktadır. Planın üst kata göre yapıldığı Türk evinde diğer katlar bu katı taşımak için yapılmış kısımlardır(Eldem, 1984:16).

Oda, sofa, geçit ve merdivenler bu ev tipinin elemanlarını oluşturur. Türk evinin bağımsız birer yaşama birimi olan odalar arasındaki çok yönlü ilişkileri sağlayan bir mekân sistemi olarak tanımlanabilecek olan(Küçükerman, 1995:183) sofa bütün ev halkının toplandığı, düğün ve eğlencelerin düzenlendiği yerdir. Sofa odaların önünde, arasında ve ortasında olmak üzere üç ana plan tipini oluşturur. Buna göre Türk evleri, sofasız, dış sofalı, iç sofalı, orta sofalı olmak üzere dört temel plan tipine göre yapılmışlardır(Eldem, 1984:16-17).

Türk evininin biçimsel gelişimine baktığımızda; 17. yüzyılın ortalarından itibaren odalar sokağa çıkma yapmaya ve pencerelerle sokağa açılmaya başlar. 18. yüzyılda

planda önemli bir değişiklik olarak odalar bir orta sofa çevresine dizilmiştir. Yüzyılın sonlarına doğru barok etki ile birlikte sofa ilk kez ovalleşmeye başlar. 19. yüzyılda ampir üslubuyla birlikte plan ve cephe sadeleşirken eğri yüzeyler azalır. İç sofalı plan yaygınlaşır, merkezi sofa artık uygulanmaz(Günay, 1998:42–43).

Yapı tekniği açısından bakıldığında İstanbul’da evler genellikle yarım kâgir ya da ahşap olarak yapılmıştır. Saray ve kasırlar ise tamamen kâgir olarak inşa edilmişlerdir (Eldem, 1984:161). 60 ile 120 cm. sıklıkla sıralanmış düşey öğeleri ve çapraz kaplama payandalarının çakıldığı sık düzenlenmiş yatay kirişleri kapsayan ahşap iskelet çok hafiftir ve kullanılan ahşabın miktarını azaltmaya yöneliktir. İskelet sistem pişmiş veya pişmemiş tuğla ile bazı bölgelerde de taşla doldurulur. İç kaplama aşağı yukarı her zaman ahşaptır, dış kaplama da birçok bölgede ahşaptır(Cerasi; 1999:160). Evlerin yapımında ahşap malzemenin kullanılmasının tercih edilmesinde, maliyetinin düşük olması, enkazının yeniden kullanılabilmesi, evlerin değişen modellere daha çabuk uyum sağlayabilmesine imkân tanınması, evin Türkler tarafından geçici bir ikametgâh olarak değerlendirilmesi, ahşabın evlerin daha ferah, havadar ve aydınlık olmasını sağlaması, duvarların hava alabilmesinin evin rutubetli olmasını engellemesi, yer hareketlerine daha dayanıklı olması etkili olmuştur(Eldem, 1984: 161).

Türklerin ev yaşantısı hakkındaki anlayışlarında, 19’uncu yüzyıl ortalarına kadar esaslı bir değişiklik olmamıştır(Eldem, 1984: 16–17). Fakat yirminci yüzyılın anlayışları ve gereği ahşap inşaatı tamamıyla ortadan kaldırmıştır(Eldem, 1984: 161).

İstanbul evlerinin günümüze ulaşabilenleri, iç sofalı ve orta sofalı plan tipleridir(Sözen, 2001:114). 18. yüzyıl başlarında İstanbul evlerinde küçük bir avlu, su kuyusu, plana dahil hamam, ve hela bulunuyordu. Büyük evlerde haremlik-selamlık bölümleri vardı(Sözen, 2001:120).

Konut tipolojisi açısından ev ve bahçeyi kapsayan birleşik bütün önde gelir. Batı zevkinden etkilenmiş birkaç konak dışında kent içindeki ev hiçbir zaman bahçenin ortasında yer almazdı. Böylece bina kütlelerinin, çevresini sararak ama onu tamamıyla içine hapsedmeden geliştiği bütün bir mekân ortaya çıkmıştır. Ev ile kent yaşamı arasındaki ilişkinin sağlandığı, sokağa doğru yapılan çıkmalar da bir diğer mimari özelliktir. Avluyu merkez alan aile yaşamı ahırlar, banyolar, çamaşırhaneler gibi giderek çoğalan öğeler ile zenginleşmiştir(Cerasi, 1999: 155–156).

Her ne kadar sayıları azalsa da Üsküdar kimliği açısından değerli olan bu konutlara pek çok yerde rastlayabiliriz. Bir kısmı aslına uygun olarak restore ettirilirken, bir kısmı yıkılmak suretiyle günümüz yapı teknolojisiyle; fakat cephe mimarisine sadık kalınarak yeniden yapılmışlardır. Bu konutlardan bir kısmı hala ayakta olup kullanılmazken, bir kısmı çeşitli tamiratlarla kullanılmaya devam etmektedir. Bağlarbaşı, Kısıklı Caddesi, 12, 14, 120 no'lu konutlar, Kısıklı Caddesi, Oymacı Sokak, 1 no'lu konut, Büyük Çamlıca Caddesi, 8 no'lu konut, Kısıklı, Bulgurlu Caddesi, 7, 8, 10, 12 no'lu konutlar, Kısıklı, Bulgurlu Caddesi ile Küçük Çamlıca Caddesi köşesindeki 22 no'lu konut, Küçük Çamlıca Caddesi 56 no'lu konut(Kurtuluş, 2004:382-403), Ord. Prof. F. Kerim Gökay Caddesi üzerindeki “Altunizade Eski Eser Evi” restore edilen köşk, Küçük Çamlıca Caddesi, 69 no'lu köşk, Küçük Çamlıca Caddesi, 60, 62 no'lu konutlar, Kısıklı Caddesi, Ramis paşa çıkmazı 11 no'lu konut, Alemdağ Caddesi ile Kısıklı Cami Sokak köşesindeki 2 no'lu konut ve Tophanelioğlu Caddesi, Fevzi Paşa Sokak, 59 no'lu konut(Kurtuluş, 2005:354–366) 19. yüzyıl konut mimarisini yansıtan ve Üsküdar kimliğine çok değeli katkılar sağlayan tarihi yapılardan bazılarıdır.

19. yüzyılda batılılaşma ile birlikte Avrupa'dan gelen kültürel biçimler toplumu çeşitli yönlerden etkilemiş, farklı kültürleri barındıran bu başkent de dönüşüme uğrayarak kent dokusuna katılmışlardır. Konut mekânlarında bu etki, iç mekân ve mobilya kullanımı, işlevsel alan dağılımı ve planlama, üslup farklılaşması, yapı strüktüründeki farklılaşmalar şeklinde kendini göstermiş, zengin yeni bir mimari dil gelişerek 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıl konutlarına yansımıştır(Demirarslan, 2009:571).

Gündelik yaşantıdaki alışkanlıkların Batı tarzında dönüşümü konut planlamasının değişmesine de sebep olmuştur. Göçebe dönemlerden gelen yaşam tarzına uygun biçimlenen geleneksel Osmanlı konutunun çok işlevli odası yerini tek işlevli odalara bırakırken; bir bağlantı mekânı olmasının ötesinde bir yaşam mekanı olarak kullanılan sofa da yavaş yavaş yerini koridor ve hollere bırakmıştır(Demirarslan, 2009:574).

Üsküdar sınırları içerisindeki Kuzguncuk semti geleneksel 18. yüzyıl Osmanlı evleri, 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıl konutlarının, yalı ve konakların birlikte bulunduğu cumbalı evler, duvarlı bahçeler, hamam, bakkal, fırın, berber ve kahvehaneleriyle bir Osmanlı semtinin tüm özelliklerini barındırmaktadır. Geçmişte daha ziyade Musevi, Rum ve Ermeni azınlıkların oturduğu bir semt iken, bunların burayı terk etmelerinden

sonra, sanatçı ve mimarlardan oluşan küçük bir grup, mevcut meskenleri tarihi dokuya uygun restore ederek semte yeni bir kimlik kazandırmışlardır(Taşdelen, 2007:33). Bitişik nizamda Batılılaşma döneminin etkisiyle yapılmış ve bugün sözü edilen restorasyon çalışmalarıyla kente kazandırılmış 2–3 ya da 4 katlı kagir ya da yarı kagir konutlar(Demirarslan, 2009:576–577) Üsküdar kimliğinin çok değerli parçalarıdır.

Üsküdar kimliği açısından, Osmanlı dönemine ait diğer konut tipleri konaklar, saraylar, kasırlar, köşkler ve yalılarıdır. Konak, içinde büyük bir ailenin çocuklarıyla, dede ve nineleriyle, damat, gelin ve torunlarıyla farklı nesillerin ve bir hizmetkarlar ordusunun bir arada yaşadığı kent malikanesiydi(Altınır, Budak, 1997:15). 20 odadan daha büyük sayıda odası olan evler konak sayılırlardı. Büyük konakların kendi camileri, mektepleri, fırınları, imarethaneleri ve ahır, arabalık ve hizmetlileri için çeşitli koğuşları olmuştur. Konağın bulunduğu yer herhangi bir mahalle olabileceği gibi bazen büyük konakların bir bölgede toplandıkları da olurdu. Konağın etrafında büyük duvarlar bulunurdu. Konak çoğu zaman sokaktan görünmezdi. Duvarın arkasında büyük bahçeleri olurdu(Eldem, 1986:14–16).

Farsça kökenli olup büyük ev anlamına gelen saray(Altınır, Budak, 1997:21), büyüklüğü bakımından bu şekilde isimlendirilebilecek özel konaklardır(Eldem, 1986:105).

Lale Devri'ne kadar olan klasik dönemde köşk deyince, saray ya da konak kompleksi içinde bulunan, bağımsız ve küçük konut birimleri anlaşılmaktadır. Bağdat ve Revan köşkleri bunun örnekleridir(Ökten, 2002:547). Zamanla İstanbul'un Asya yakasındaki sayfiyelerin gelişmesiyle, konak kadar büyük de olsalar büyük bahçe içindeki yazlık evlere köşk denmiştir. 19. yüzyılda zengin aileler yazın kalabalık kentten uzakta, serin ve havadar bahçelerde geçirmeye başladıklarında, bu bahçe içindeki tek hacimlik yapılar da gösterişli malikanelere dönüştü(Altınır, Budak, 1997:17).

Kasır ise köşkle eş anlamlı kullanılmasına rağmen yalnız padişaha özgü bir konut yapısıdır. Kasır geçici konaklama için yapılmış küçük bir saraydır, köşkten büyüktür. Sepetçiler ve Yalı kasırları örnek olarak verilebilir(Ökten,2002:548). Geleneksel ev ve konaklar hep bahçelerin kenarında sokağa bitişik yapılmalarına karşın, kasırlar da köşkler gibi bahçenin ortasında bir anıt gibi yer alabiliyorlardı(Altınır, Budak, 1997:17).

Osmanlı kent dokusu, kendine has işlevlere cevap veren geniş bir bina çeşitlenmesine sahiptir. Tipolojik zenginlik özellikle toplumsal ve “kamusal” bina tipolojisinde görülür(Dalgıç, Benian, 2007:76).

Selimiye Kışlası

18. yüzyılda İstanbul’un farklı yerlerine inşa edilen kışlalar, büyük camilerden sonra kentin yeni röperleriydi. Kentsel görünüm içinde bu yapılar o kadar ağırlıydı ki, sur dışındaki İstanbul bir kışla kentine dönüşmüştü. Kışlalar, dönemlerinin gökdelenleriydi ve geleneksel kent görünümü içinde hep yabancı kalmışlardı(Kuban, 2000:328). Selimiye Kışlası İstanbul’un kentsel silüetinde varlığını duyuran 19. yüzyıl İstanbul’unu boyutu ve mimarisiyle temsil eden anıtsal bir mimari yapıdır. Kışlanın günümüze ulaşan biçimini alıştı oldukça uzun bir tarihi süreç içinde olmuştur. 1800’de yapılan kışla, yeniçeriler tarafından yakıldığı için 1827’de tekrar yapılmıştır. Köşelerdeki kulelerin Abdülmecid dönemindeki yenileme sırasında yaptırıldığı bilinmektedir. Cumhuriyet döneminde bir süre terk edilmiş olan kışla, 1963’te yapılan büyük bir onarımla, döşemeleri kısmen betonarmeye çevrilerek İstanbul 1. Ordu Kumandanlığı Merkez Binası olarak kullanılmaya başlanmıştır. II. Mahmut ve Abdülmecid dönemi yapımı olan günümüzdeki Selimiye Kışlası geniş ve eğimli bir alan üzerinde oluşturulmuş bir platforma oturmaktadır. Marmara denizine bakan güney cephesi 267 m, öteki cephesi 200 m uzunluğunda olan kışla, büyük dikdörtgen bir avlu çevresinde yer alan üç katlı (eğim nedeniyle doğu cephesi iki katlıdır) kâgir kanatlardan oluşur. Dört köşesinde 7’şer katlı birer kule vardır. Ana çizgileri betimlenen bu şema ve kitle kompozisyonu, 19. yy kışla yapıları için genelleşmiş bir modeldir(Batur, 1994: 515–516).

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Binası

Kısaca Mekteb-i Tıbbiye veya Haydarpaşa Tıbbiyesi olarak anılan bina/binalar grubu, yakınındaki Selimiye Kışlası ile birlikte İstanbul’un Anadolu yakasının silüetinde varlığını öncelikle duyuran yapılardandır. Silüetteki yerini ve damgasını, yalnız günümüzde bile ölçek dışı sayılabilecek boyutlarıyla değil mimarisinin özgün biçimiyle çizmiş bir anıttır. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane binası daha önce yapılmış olan Haydarpaşa Askeri Hastanesi ile Selimiye Kışlası arasında Kavak Deresi’nin sol yamacındaki tepe üzerinde ve Marmara’ya bakan alanda inşa edilmiştir. 140’a 80 m boyutunda dikdörtgen bir orta avluyu çevreleyen bir bina olarak kurulmuştur. 19. yüzyıl

kışlalarını anımsatan planı sade ve işlevseldir. Orta avlu dörtkenarı boyunca sürekli koridorlarla çevrelenmiş; üç kenarda, güney, batı ve kuzey kenarlarında sınıflar ve okulun diğer birimleri yapının dış yüzüne gelmek üzere koridorlar boyunca sıralanmışlardır. Doğu kenarında, binanın Tıbbiye Caddesine bakan yönünde ise beş ayrı kitle, planın iskeletini oluşturan koridora eklenmektedir. Saat kulesi çiftleri, büyük sivri kemerli pencereyle birlikte, Selçuklu medreselerinin çifte minareli anıtsal girişlerini anımsatan bir referans motifi olarak değerlendirilebilir. İki yandaki şerefeli kulelerle bu referans bir kez daha yenilenir. Mekteb-i Tıbbiye binası, genel olarak oryantalist karakteri belirgin bir eklektisist tasarım olarak tanımlanabilir(Batur, 1994:377-379).

Beylerbeyi Sarayı

Bugünkü Beylerbeyi Sarayı 1861–1865 yılları arasında Abdülaziz tarafından yaptırılmıştır. Yerleşme ve peyzaj kullanım özellikleriyle İstanbul kimliğinin ve imgelerinin oluşumuna katılan kültürel bir varlıktır(Batur, 1994: 210). Haremlik, selamlık, set bahçeleri, Sarı Köşk, Ahır Köşk, Deniz Köşkleri gibi önemli bölümlerden oluşan Beylerbeyi Sarayı geniş bir rıhtımın gerisinde yer almaktadır. Rıhtım ile Saray arasında saray kitlesinin yatay etkisini güçlendiren kesintisiz olarak uzanan bir duvar bulunmaktadır(Demirarslan, 2004: 370). Saray, yüksek bir bodrum üzerine iki katlı ve kâgir bir yapıdır. Yaklaşık olarak 65 40 m boyutlarında ve kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiş, dikdörtgen bir zemin alanı üzerine oturmaktadır. Yapının simetrik bir kitlesi vardır. Sarayın güney kesimi selamlık, kuzey kesimi ise harem olarak kullanılmıştır(Batur, 1994: 208). 19. yüzyıl saraylarına uygun bir biçimde Rönesans ve barok mimari etkilerinin bir arada kullanıldığı eklektik üslubun bir yorumudur. Yapının yüzeyi gömme sütunlar, yarım daire kemerler ile hareketlendirilmiş ve bu plastik kurgu mutlak bir simetri anlayışı ile dengelenmiştir(Üstünipek, 2004:366). Boğaz köprüsü, Beylerbeyi Sarayı'nın peyzajını büyük ölçüde zedelemiştir ya da İstanbul peyzajına katılımına ket vurmuştur(Batur, 1994: 210).

Kuleli Askeri Lisesi

Üsküdar sınırları içindeki okul, Çengelköy ile Vaniköy arasında, Boğazın kenarında bulunur. Günümüzdeki bina 1863'te Abdülaziz tarafından yaptırılmıştır. Vaniköy

tarafındaki ilave bina 1909'da inşa edilmiştir. Kışla olarak ampir üslubunda inşa edilmiştir. 19. yüzyılda yapılan diğer kışlalar gibi, bu binanın da ortası avludur. Dikdörtgen planlı olan yapının avlusuna kemerli bir altyapıdan girilir. Bunun üzerinde her katında üçlü gruplar oluşturan dikdörtgen pencerelerin bulunduğu iki kat daha mevcuttur. İki köşesinde bulunan beşer katlı kuleler ve cephenin ortasındaki teraslı Hünkâr Kasrı, yapının en özgün mimari özellikleri olarak 1838'den beri her onarım ve inşada yerlerini almışlardır(Yenen, 1994:117). Ahşap kısımları kaldırılmak ve kuleleri yeniden yaptırılmak suretiyle 1964'te restore edilmiştir(Sayacı, 1994: 116).

Camiler, Mescitler, Namazgâhlar

Evliya Çelebi seyahatnamesinde Mihrimah Sultan, Orta Valide, Kösem Valide, Sultan Ahmet, 4. Mehmet, Üsküdarî Aziz Mahmud Efendi, Arslan Ağa, Şemsi Paşa, Kelime Hatun, Hacı Mehmet Paşa olmak üzere yalnızca 10 tanesini saymasına rağmen, 1630–1656 tarihlerinde Üsküdar'da 55 mabed vardı(Haskan, 2001:57).

Satı Beğî 1340'larda kaleme aldığı Hadikat-ül Cevami adlı eserde İstanbul ve üç belde denilen Eyüp, Beyoğlu ve Üsküdar'da 881 cami ve mescidin bulunduğu yazılıdır. Hadikat'ül Cevami'ye göre Üsküdar'da otuz bir adet minber vaz olunmamış mescit ve kırk altı adet Cuma namazı kılınır cami olmak üzere 77 cami ve mescit vardı(Konyalı 1976:80)

İbrahim Hakkı Konyalı, Üsküdar Tarihi isimli eserde 141(Konyalı 1976:77) Cami ve mescit sayarken, Haskan Üsküdar'da tarihin kaydettiği 107 Cami ve mescidin bulunduğunu belirtmektedir. Bunlardan bazıları zamanla yok olduğu gibi çeşitli gerekçelerle yıktırılanlar da olmuştur. Son senelerde, yıktırılan 13 mabedin yeniden yaptırılmasıyla Üsküdar'da bugün ibadete açık 92 cami bulunmaktadır(Haskan, 1976: 57).

Mihrimah Sultan Cami, Yeni Valide Cami, Valide-i Atik Cami, Çinili Cami, Altunizade Cami, Rumi Mehmet paşa Cami, Ayazma Cami, Selimiye Cami bunların en meşhurlarıdır(Karaman, 2004; 225). 1471'de Vezir Rum Mehmed Paşa tarafından yaptırılan ve paşanın adını taşıyan cami ve türbe Üsküdar'daki en eski Osmanlı yapılarından(Mazlum, 1994: 344).

Sinan'ın gerçekleştirdiği ünlü Atik Valide Sultan Külliyesinden sonra Üsküdar 16. yüzyılda belirlenen sınırlar içinde kalmıştı. Ancak 18. yüzyılda Haydarpaşa Koyu'na doğru bir büyüme başladı. 1708–1710 arasında III. Ahmet'in annesi Gülnuş Emetullah Sultan adına yaptırılan Yeni Valide Cami ve Külliyesi, Üsküdar'ın ve Anadolu kıyılarının aratan önemini vurguluyordu. Klasik üslupta yapılan bu orta büyüklükte güzel cami, tarihsel kent görünümünün en tipik köşelerinden birini tamamlıyordu. Üsküdar tepelerinin kuzey yamacındaki en eski Türk mahallesinin kurulduğu yerde, kıyıda bulunan eski Rumi Mehmet Paşa Camisi, Mihrimah Sultan Külliyesi, Sinan'ın geç yapılarından biri olan kıyıda küçük pitoresk Şemsi Paşa Külliyesi ve daha arkadaki ünlü Atik Valide Sultan Külliyesi ile birlikte Yeni Valide Camisi, Sur İçi'nin sadece birkaç var olan yoğunluğu Üsküdar'a da getirmiştir(Kuban, 2000:313–314).

Bahsi geçen camiler Üsküdar'ın silueti açısından değerlendirilmesi gereken yapılardır. Bir 15. yüzyıl eseri olan Rum Mehmed Paşa Cami uzaktan bir Bizans yapısını andırmakta ve Üsküdar'ın Boğaz'a, Haliç'e, Beyoğlu'na, Marmara'ya hakim güzel bir yamacında kurulmuştur(Karaosman, Eren, 2004:347). Cami ortada bir kubbe ve kible tarafında yarım kubbeli ve zemini daha yüksek bir kısım bulunmaktadır(Öz, 1964:34). 16. yüzyıl'da İskele çevresinin anıtsal görünüşünün en önemli elemanlarından biri Mihrimah Sultan Camidir(Karaosman, Eren, 2004:347). Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan tarafından 1547'de yaptırılan cami, dörtgen bir plan üzerine ortada merkezi bir kubbe, mihrap tarafında bir ve iki yanda birer yarım kubbe bulunmakta ve yonca yaprağı şeklinde inkişaf etmektedir(Öz, 1964:44). Yine bir 16. yüzyıl eseri olan Şemsi Paşa Cami, İskele yakınında adını verdiği meydanın yanında ve Boğaz'ın kenarındadır. Cami, medrese ve türbe topluluğu olan bu eser Boğaziçi kıyılarını süsleyen alımlı bir külliye(Karaosman, Eren, 2004:350). Kare planlı cami tek kubbe toplanmıştır. Kubbe sekiz yüzlü bir kasnağa oturtulmuştur. Kasnağın dört yüzü köşelerde olmak üzere, yarım kubbeciklerle takviye edilmiştir(Haskan,2001:347). III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan tarafından 1583 tarihinde yaptırılan Eski Valide Cami, Toptaşı'nda kendi adını taşıyan ve İstanbul Boğazına hakim olan bir tepede kuruludur(Karaosman, Eren, 2004:351). Altıgen şemalı camiye büyük bir kubbe, bir mihrap çıkıntısında, ikisi doğuda, ikisi batıda olmak üzere beş yarım kubbe ve iki yandaki ikişer kubbe örter. Yapının tek şerefeli iki minaresi vardır(Nemlioğlu, 2007:467–468).

Şehir dışında kırdâ ve sed üzerinde mihrap konulmak suretiyle namaz kılınmak için yapılan yere namazgâh denir(Pakalın, 1971; 651). Ordu ve kervanlar için Anadolu'ya giriş ve çıkış için bir tür kapı durumunda olan Üsküdar'da 50 adet namazgâh vardır. Adile Sultan Namazgâhı, Ayrılık çeşmesi Namazgâhı, Baba nakkaş Namazgâhı, Doğancılar Namazgâhı, Selimiye Namazgâhı, Büyük Çamlıca-Küçük Çamlıca namazgâhları ile Alemdağı namazgâhı en çok bilinenleridir. Bu cami ve mescitlerin yanı sıra Rum ve Ermenilere ait 8 adet kilise ile Yahudilere ait iki de Sinegog vardır(Karaman, 2004:225–226).

Tekkeler, Medreseler ve Mektepler

Tekke tarikat mensuplarının toplandıkları ve ayinlerini icra ettikleri yerdir(Pakalın, 1971:445). Üsküdar'lı Seyyid Ahmet Münib Efendi 1889 yılında yayınladığı Mecmua-i Tekaya mecmuasında o tarihte İstanbul'da 305 tekke olduğunu belirtmektedir. Bunlardan 47 tanesi Üsküdar'dadır. Bunların 12 tanesi Celveti, 8 tanesi Kadiri, 3 tanesi Sa'di, 6 tanesi Şa'bani, 4 tanesi Bedevi, 3 tanesi Rıfai, 2 tanesi Cerrahi, 1 tanesi Halveti, 2 tanesi Bayrami, 1 tanesi Sünbülü, 5 tanesi de Nakkaşi tekkesidir(Konyalı 1976: 419–420).

Üsküdar'da asırlar boyunca 58 tekke kurulmuştur. Bunlardan bugün yalnızca 14'ü mevcuttur(Haksan, 2001:395). Evliya Çelebi de seyahatnamesinde 47 kadar tekke olduğunu belirtmiş ve bunlardan, Hazreti Mahmut Efendi Tekkesi, Abdulkadir Ceylani Tekkesi, Dutçuzade Tekkesi, Hacı Bayram-ı Veli Tekkesi, Miskinler Tekkesi'nin isimlerini zikretmiştir(Haksan, 2001:396–397). Kent dokusu içindeki yeri açısından bakıldığında genelde bu yapılar konut dokusu içinde kaybolan yapılardır. Tarikatlar yapılarıyla simgesellik arayan kurumlar değildir(Kuban, 2007:100).

Tarih boyunca Üsküdar'da 9 tane medrese ile 33 tane tarihi mektep ve vakıflar idaresinin daha sonra özel idareye devrettiği 35 mektep faaliyet göstermiştir(Karaman, 2004:226). Medreseler ise külliyelerin bir parçası olarak büyük kagir yapılar şeklinde inşa edilmiştir(Kuban, 2007:101). Mihrimah Sultan medresesi, Mihrimah Sultan Caminin kuzeyindedir. Varlığını halen devam ettiren, cumhuriyet döneminde uzun bir müddet çocuk dispanseri ve ruh sağlığı binası olarak kullanılan ve şimdi özel bir tıp merkezi olarak faaliyet gösteren, klasik Türk mimarisi üslubundaki bu yapı Üsküdar'a büyük değer kazandırmaktadır(Haksan,2001:1241).

İstanbul'un başlıca eğitim ve kültür kurumlarından; Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane(Haydarpaşa Lisesi), Kandilli Rasathanesi, Çamlıca Kız Lisesi, Kandilli Kız Lisesi, Üsküdar amerikan Kız Lisesi, Kuleli Askeri Lisesi Üsküdar sınırları içindedir. Böylece klasik Osmanlı döneminde olduğu gibi Modernleşme döneminde de Üsküdar önemli ilim adamlarını ve eğitim merkezlerini bünyesinde barındırmıştır(Karaman 2004:226).

Hastaneler, İmaretler, Kervansaraylar, Hamamlar, Külliyeler

Modern tıbbın tedavi yöntemi olarak kullanıldığı bir kurum olarak hastaneler modernleşmeyle birlikte ortaya çıkmıştır. Osmanlı döneminde bu ihtiyacı darüssıhha, darüşşifa, Bimarhane ve tımarhane olarak adlandırılan kurumlar karşılamışlardır (Terzioğlu, 1992:163). Üsküdar'da Üsküdar cüzzamhanesi, Valide-i Atik darüşşifası, Valide-i Atik Tabhanesi, Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Haydarpaşa Numune Hastanesi, Zeynep Kamil Hastanesi olmak üzere 6 hastane vardır(Haksan, 2001:1249–1255). Konyalı ise bunlardan yalnız 3 tanesini zikreder(Konyalı, 1976:371–378).

Kelime anlamı imar edilmiş, inşa edilmiş demek olan imaret, cami, medrese, tabhane, aşevi, kervansaray, muvakkithane, türbe gibi birimlerin tek tek her biri için kullanıldığı gibi bu binalardan biri olan aşhane için de kullanılmıştır. Bu anlamda imaret, fakirlere ve medrese talebesine sıcak yiyecek dağıtmak için kurulmuş hayır müessesesidir. Konyalı'da Valide Sultan, Aziz Hüdai, Mihrimah Sultan, Rum Mehmet Paşa İmareti(Konyalı, 1976:437) olarak 4 tanesinin ismi geçerken Davut Paşa, Fatih, Gülfem Hatun, Kösem Sultan, Yeni Valide Cami imaretleriyle birlikte sayı 9'a çıkmaktadır (Haksan, 2001:985).

Külliyeler, başta dini olmak üzere çeşitli sosyal amaçlar yüklenen yapı topluluklarıdır. Bugün Üsküdar kent kimliği açısından Atik Valide, Rumi Mehmed Paşa, Şemsi Ahmed Paşa, Yeni Valide, Mihrimah Sultan külliyesi anılmaya değerdir. Topluluğun ana yapısı cami, ikinci olarak medreselerdir. İmaret, tabhane, hastane, mektep, hamam, çeşme, sebil ve dükkânlar da topluluğa katılır. Günümüzde değişen rolleri ile külliyeler, kent dokusunda kente ait anıtsal heykeller olarak değerlendirilebilir. Peyzaja eklemlenen bu binalar heykel olarak kendilerini ifade ederken aynı zamanda kentsel mekânın kalitesini arttıran “kentsel imge” oluştururlar. Kent içindeki konumları açısından; Şemsi Ahmed Paşa Külliyesinin görsel bir birlik oluşturmaya yönelik kentin

beş bileşenini oluşturan yollar, kenarlar, bölgeler, kavşaklar ve düğüm noktalarında yer aldığı ve güçlü bir imaj oluşturduğu izlenmektedir. Yeni Valide Külliyesinde, cami ve medrese yapılarının bütünsel olarak bulunduğu kent mekanı içinde baskınlık kurduğu; Mihrimah Sultan Külliyesinde, üst örtü olarak kubbe ve yarım kubbelerin kullanımının külliyenin bir bütün olarak kent ölçeğinde izlenmesini sağladığını; Rum Mehmed Paşa külliyesinde, planda oluşturulan ritmin kütleyle yansıtılarak kent ölçeğinde izlenmesine olanak sağladığı söylenebilir(Dalgıç, Benian, 2007:73-83).

Sultan 4. Murad zamanında Üsküdar'da 3 kervensaray vardı(Konyalı, 1976:385). Bunlar Kösem Sultan, Mihrimah Sultan ve Valide-i Atik kervansaraylarıdır(Haksan, 2001:979). İstanbul'da buluna 12 adet kervansaraydan 11 tanesi hareketli ve mühim bir konaklanma merkezi olması dolayısıyla Üsküdar'da bulunmaktadır(Demirarslan, 2005:337).

Üsküdar Osmanlı Pay-i tahtının Anadolu tarafında ilk menzili olduğu için menzillere ihtiyaç vardı. Menzilhane devletin ve halkın posta işlerini sağlayanların konakladığı ve bunların hayvanlarının bulunduğu yerlerdir. Bu anlamda kervansaraydan farklı müstakil bir yapıdır. Sultan 3.Mustafa Üsküdar'a iki menzilhane yaptırmıştır. Bab-ı Üsküdar ve Bab- Gekbuze(Gebze) adındaki bu menzilhaneler bize kadar ulaşmamıştır(Konyalı 1976:388-389).

İslam kentini tanımlayan yapılardan biri de hamamlardır. Hamamlar gösterişsiz bir mimariye sahiptir(Kuban, 2007:102). Üsküdar'da kayıtlara geçen 21 adet hamam yapılmıştır. Bugün için altısı halka biri askerlere ait olmak üzere 7 tanesi açıktır. Bir tanesi de vakıf hamamı olarak faaliyet göstermektedir. Üsküdar merkezindeki Büyük Hamam Mimar Sinan Çarşısı olarak, Küçük Hamam ise bir süper market olarak faaliyet göstermektedir(Karaman, 2004:228).

Mezarlık ve Türbeler

Üsküdar'da Müslümanlara, Ermeni, Rum, Yahudi cemaatlerine at mezarlıklar bulunmaktadır. Araplar, Ayrılık Çeşmesi, Çakaldağı, Karacaahmet, Taşçılar, Nakkaşbaba (Haksan, 2001:653) Kandilli mezarlığı ve Küçük mezarlık(Konyalı 1976:508-511) Müslümanlara, Bülbülderesindeki Selanikliler Mezarlığı, Bağlarbaşıda

Maşatlık olarak da bilinen Musevi Mezarlığı ile Rum ve Ermeni Mezarlıkları diğer cemaatlere aittir(Karaman, 2004:228).

Mezarlıkların yanı sıra Üsküdar'da her adım başı karşımıza çıkan, gerek saraya mensup, gerekse veli kişilere ait 80 adet türbe bulunmaktadır(Karaman,2004:228). Doğulu mezar yapılarıyla boy ölçüşemeyen Osmanlı türbeleri görece küçük boyutludur(Kuban, 2007:103).

Sular, Ayazmalar, Kuyular, Sebiller, Çeşmeler

Üsküdar'da tarihte, ilkinin Mihrimah Sultan'ın yaptırdığı 18 büyük,17 küçük isale hattı vardır(Oğuz 1998:171-172). Üsküdar suları içinde Büyük ve Küçük Çamlıca suları ile Tomruk suyu, Taşdelen suyu ve karakulak suyu en makbullahıdır(Karaman, 2004: 229). 924 tarihli bir belgede 158, 1930 tarihli bir vakıf çeşmeler defterinde ise Üsküdar sınırları içinde 195 çeşme zikredilir(Çeçen, 1994:350). Üsküdar'da 170 çeşme, 39 tane su kuyusu, 19 tane sebil, 2 tane maksem ve 1 tane su terazisi vardır(Haksan,2001: 1027–1236).

Saraylar, Yalılar, Konaklar, Köşkler

Üsküdar Osmanlı döneminde saraylar, köşkler ve konaklar kentidir(Mantran, 1990:79). Yüzyıllar Boyunca Üsküdar isimli çalışmada 14 yalı, 35 köşk, 6 kasr, 29 saray, 17 konak ve meşhur kimselere ait 9 ev zikredilmektedir(Haksan, 2001:1313–1456). Konyalı da 33 saray, 14 kasr, 26 köşk, 8 yalı, 1 konak saymış ve sayılarının çok daha fazla olduğunu belirtmiştir.(Konyalı, 1976:145 vd, 536 vd)

Bağlarbaşı, Kuşbakışı Sokak, Numara 18'e kayıtlı 200 dönüme yakın bir koruluk içinde bulunan Abdülmecid Efendi Köşkü Üsküdar'ın tarihsel mirasının değerli bir parçasıdır. Konut mimarimizde pek karşılaşılamayan dış cephe oluşumu ve bezemesi, cephe düzeylerini geometrik olarak bölümleyen dikdörtgen ve kare panolardan oluşmaktadır. Pencere ölçülerini esas alan bu modüler düzenleme tüm yapıyı sarar(Aktan, 2007:410–411).

Günümüzde, birkaç geç dönem örneği ile, büyük yalıların Batılılaşmış bazı örnekleri hala yaşasa da, bunlar 18. yüzyıl Boğaz yerleşmesinin niteliğini yansıtmaktan çok uzaktır(Kuban, 2000:345).

Bahçeler ve Mesireler

Evliya Çelebi seyahatnamesinde Üsküdar mesirelerinin anlatırken, “Şehrin her tarafı mesire ve gezi yeridir. Saraylara mahsus bahçeler cennet gibidir. İnsan bir vesile ile bunları görse aklı başından gider. Her birisi yarımşar cihan değer av ve mesire yerleridir.” ifadelerini kullanır. Çelebi, Kandilli, Çamlıca, İstavroz ve Üsküdar bahçelerini padişahlara mahsus bağ ve bahçeler olarak sayar. Çelebi’ye göre 4. Murat döneminde Üsküdar, 9000 kadar bağlık, bahçelik; yalılar, evler ve benzeri binalarla süslenmiş bir şehirdi(Konyalı, 1976:453).

Hasbahçe adı verilen, Osmanlı padişahlarına ait bahçeler 17. yüzyılda başlayan ve 18 ve 19. yüzyılda daha görkemli örneklerine rastladığımız kentsel mekân elemanlarıdır. İçinde padişaha ait köşk ve kasırların da bulunduğu hasbahçelerin Üsküdar’daki en güzel örnekleri; Kavak Sarayı, Kuleli, Kandilli, Çubuklu, Sultaniye, Göksu ve Küçükso bahçeleridir(Alıkılıç, 2007: 425–437).

Haksan bu mesireleri, Ali Bahadır Bağları, Bulgurlu Hanım Seti Mesiresi, Büyük Çamlıca Safa tepesi mesiresi, Küçük Çamlıca Subaşı Mesiresi, Haydarpaşa Sahrası ve Mesiresi, Karaman Çiftliği Mesiresi, Kayışdağı Pınarı Mesiresi, Koruluk Mesiresi, Küçük Çamlıca Mesiresi, Libade Mesiresi, Millet Bahçesi, Suphi Paşa Korusu, Şüca’ Bağları Mesiresi, Taş delen Mesiresi, Tunus bağı Bahçesi olarak sıralamıştır(Haksan, 1976:1281–1296).

15 tane belli başlı mesire yerleri içinden, Büyük Çamlıca, Küçük Çamlıca ve Millet Bahçesi mesireleri bugün de halka açık yerlerdir(Karaman, 2004:231).

Fethi Paşa Korusunun kent silueti, Küçük Çamlıca tepesinin de seyir açısından kent kimliğine sağladıkları katkı belirtilmelidir(Asan vd., 2004: 423-425).

Kent peyzajı açısından önemli elemanlardan biri de anıt ağaçlardır. Üsküdar’da cami, meydan, park, sokak gibi çeşitli yerlerde karşılaşılabileceğimiz anıt ağaçlardan; Çengelköy meydanı, Beylerbeyi Havuzbaşı Parkı ve Atik Valide Cami avlusundaki Doğu Çınarı, Beylerbeyi Koruluk Sokak, Küçük Çamlıca ve Fethi Paşa Korusundaki Fıstık Çamı, Büyük Çamlıca Caddesindeki Meşe ağacı vb. sayılabilir(Asan, 2004:435-436).

Kütüphaneler

Ahmediye Cami Kütüphanesi, Aziz Mahmut Hüdayi Efendi Kütüphanesi, Ergani Şeyh Ali Haydar Efendi Kütüphanesi, Gülnuş Valide Sulatan Kütüphanesi, Kemankeş Emir Hoca Kütüphanesi, Mirza zade Mehmet Efendi Kütüphanesi, Nurbanu Valide Sulatan Kütüphanesi, Pertev Paşa kütüphanesi, Selim Ağa Kütüphanesi, Şair Nabi Kütüphanesi, Yakup Ağa Kütüphanesi tarih boyunca Üsküdar'da kurulmuş olan kütüphanelerdir (Haksan, 2001:945–956).

Osmanlı dönemi kütüphaneleri 16. yüzyıldan itibaren kurulmuştur. Genel özelliklerine uygun olarak daha ziyade bir ibadet ve eğitim kurumu içinde yer alan kütüphanelerin bazen müstakil binalara sahip olduğu da görülmektedir(Çavdar, 2008:77). Bununla birlikte kent dokusu içinde kütüphane hiçbir zaman yaygın bir yapı olmamıştır. Kütüphanenin Osmanlı kentlerinde parmakla sayılacak kadar az oluşu kitap basımının ancak kitap basımının ancak 18. yüzyılda başlamasıyla ilgilidir. En meraklı bir vezir bile elle yazılmış çok sayıda yazmayı toplayamazdı. Birkaç bin el yazmanın bir vakıf olarak kamuya açık bir kitaplığa konması da ancak birkaç hayır sahibinin teşebbüs ettiği bir etkinlik olmuştur. Dolayısıyla kitaplık, yerleşme dokusunun nadir bir ögesidir. Fakat kagir yapıldığı için ahşap konut dokusu içinde belirgindir(Kuban, 2007:100).

Mimar Sinan'ın İstanbul'dan sonra, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde en çok yapı, mimari eser bıraktığı yer Üsküdar'dır(Konyalı, 1976:9).

Yerleşim Bölgeleri

Üsküdar, özellikle Osmanlı İmparatorluğunun Yükselme Döneminde yapılan çalışmalarla mekân tasarımı ve dolayısıyla kentsel oluşum açısından büyük bir gelişim göstermiştir(Demirarslan, 2005:327).

Eski kentlerde yeni yapılaşmaların, yeni yerleşim alanlarının ve tüm öteki yeniliklerin olması, dolayısıyla çağdaş teknoloji ürünlerinin kente girmesi, bugün birçok ülkede sıklıkla karşılaşılan ve üzerinde özenle durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Evrensel ölçekteki bütünleşme eğilimleriyle ilgili olarak gözlediğimiz toplumlar arası ekonomik, sosyal, kültürel etkileşim ve iletişim kentlerin fizik mekânında önemli değişikliklere neden olmaktadır. Hızlı ve denetimsiz nüfus artışı ve fiziksel büyüme sürecinde insan ve kent arasındaki bağlar kopmakta, kent hava, su,

toprak kirliliği ile gerilim ve benzeri olumsuzluklar kaynağına dönüşmektedir. Bu olgu doğaya ve çevreye uyum süreci sonucunda oluşturulan tarihsel kent mekânlarının, dokunun yok olması, eşi bulunmaz doğal ve kültürel zenginliklerin yıpranması sonucunu getirmektedir. Yeni kentler ve kent bölgelerinde ise yöresel gereçlerin ve teknolojilerin yerini çağdaş yapım teknikleri ve gereçleri almış, dolayısıyla kentlerin çoğu birbirine benzemeye başlamıştır. Bu benzerlikler aynı ülkenin ayrı kentlerinde olduğu gibi değişik ülke kentleri arasında da ortaya çıkmıştır. Örneğin, yeni yapılan toplu konut yerleşmelerinin iklim koşulları çok ayrı olan ülkelerde ya da kentlerde benzer niteliklerde izlenmesi ya da çağdaş teknolojinin getirdiği çok katlı, giydirme cepmeli ve büyük oranda ya da tamamen cam olan yapıların yine her türlü iklimde görülmesi gibi. Standart tüketim toplumu kimliği ile kentlerin yerel kültürel yaşam biçimlerinin anonimleşmesi yaşam çevrelerinin kötü nitelik göstermesi yönünde etkiler yapmaktadır. Bunun sonucu kentlilerin kente yabancılaşması, yaşadıkları çevreye duyarsızlaşmasıdır(Şerefhanoglu, Yenen, 1993:139).

Modern yapılar çoğu uygulamalarda, giderek agresiv, mekanik, otantizm ve geçmiş ile hiçbir ilişki kurmayan monolitik bloklara dönüştü. Böyle yapılar ile yapılandırılan kent parçaları, ritim: sokak ve yapılardaki hareket, açık mekan-kapalı mekan iletişimi; medodi: kentsel yaşam, aktivitelerin anlamlı birlikteliği ve kompozisyon: yapılı çevrenin, kentsel yapılı çevre olabilmesi için gerekli bağlamların kurulması, yönleri ile, akord edilmemiş bir piyanonun kırık dökük sesler verdiği, olumsuz imge değerleri fazla, kimliksiz çevre patolojisini oluşturdu(Kaplan, 1993:146).

İstanbul'da konut tipolojisi bireysel konuttan toplu konuta, tek evden çok katlı konut bloklarına doğru bir gelişme göstermektedir(Dağdelen, 2009:715). 19. yüzyılın son yıllarının yeni konut tipi apartmanlardır. Önceleri Müslüman olmayan orta tabakaların konutu olarak ortaya çıkan apartmanlar, giderek yaygınlaşmış, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde modern hayatın simgesi olarak özellikle yüksek gelirli kesimlerin konut tipi olmaya başlamıştır. Apartmanlarla birlikte inşaat sektöründe betonarme yapım tekniği de yaygınlaşmıştır. Bu dönemde apartmanların yanı sıra, kentin gelişmekte olan yeni semtlerinde ve Boğaziçi kıyılarında villa tipi tek evler de ortaya çıkmıştır. 1940'lı yılların sonlarına doğru kırsal alanlardan başlayan göçlerle ortaya çıkan gecekonduklara eklenen katlarla zaman içinde apartmanlaşmış, kendine has, hiçbir yerel veya evrensel

özellik taşımayan bir mimari oluşturmuştur. 1947’de oluşturulan Levent ve 1951’de oluşturulan Koşuyolu mahalleleri planları ve cephe görünümüleriyle eski İstanbul tek evlerinden çok farklı özellikler taşımaktadırlar. 1950’lilerde başlayan apartmanlaşma süreci 1970’lerde çok dairesel tek bloktan toplu konut üretimine doğru değişmeye başlamıştır. Sözü edilen bu toplu konut projeleri ölçek ve girişim modeli dışında, mimari özellikleri açısından diğer apartman bloklarından bir farklılık göstermemektedirler(Sey, 1994:64–65).

1980’lerdeki toplu konut projelerinde, konutun çevre düzenlemesi ile birlikte ele alınması, tüm sosyal donanımına proje kapsamında yer verilmesi dikkati çekmektedir. Tasarıma da özenle yaklaşılan bu projelere Beylikdüzü Uydukent ve Soyak Göztepe örnek verilebilir. Son yıllardaki bir diğer ev tipi kenti eski yerleşim alanlarından uzak kesimlere inşa edilen bahçeli tek evlerdir(Sey, 1994:65).

Cumhuriyetin başından 1965’lere kadar batılı stil, akım ve eğilimlerin etkisinde konutlar inşa edilmiştir. Cumhuriyet sonrasında sofalı konut planlarının modernize edilerek kullanıldığı konut binalarında, batılı stil, akım ve eğilimler ile geleneksel mimarimizden esinlenen bir sentez oluşmuştur. Bu tür özgün iç mekan oluşumları ve özgün cepheler, 20. yüzyıl ortalarında Üsküdar’da inşa edilmiş konutlarda da ortaya çıkar(Karpol, Minez, 2009:586–587).

Modernizm ile yaşanan değişim ve gelişim sonucu, yapım sistemi ahşap karkastan yığma kâgir ve betonarmeye geçer. 1920’li yıllarda İstanbul geneline bakıldığında dışı yığma, iç döşemesi ahşap yapıların ağırlıkta olduğu görülmektedir(Dağdelen, 2009:715). Yapım sistemi konut binalarında yeni alanların kullanımını getirmiştir. İzolasyon malzemelerinin bulunması sonucu zeminden yok edilen dokuya çatıda yer verilmiştir. Yığma sistemli yapılarda temeller moloz taş duvar, zemin üstü katlar yukarı kata doğru duvar kalınlığı azalarak inşa edilmiştir. Betonarme karkas olan binalarda duvarlar taşıyıcı değil bölücü işlevini üstlenir. Bu oluşumlar binaların formlarında farklılıklara imkân tanır. Örneğin pencereler, taşıyıcı sistemin getirisi olarak kesintiye uğramadan cephenin bir ucundan diğer ucuna değin açılabilmiştir(Karpol, Minez, 2009:591–592).

Mimari stil ve akımların modernizm içindeki kronolojik gelişimi, cephelerde sadeleşmeyi getirmiştir. Hareketli cephe oluşumlarının yanı sıra düz cepheli yatay ve

sade hatların hakim olduğu cephelerle de karşılaşılır. Her iki oluşumda da sadelik ve biçimsel saflık egemen olmuştur(Kaprol, Minez, 2009:592).

2000 yılı bina sayım sonuçlarına göre, İstanbul'da 869444 bina bulunmaktadır. Bu binaların 43192'si Üsküdar sınırları içinde yer almaktadır. İlçe İstanbul'un Gaziosmanpaşa (%8,1), Ümraniye (%7,4), Küçükçekmece (%5,3) ve Büyükçekmece'den (%5,1) sonra en fazla binaya sahip 5. İlçesidir. Daire sayıları Üsküdar'ın İstanbul'un önemli yerleşim alanlarından biri olduğunu ortaya koymaktadır. İl genelindeki dairelerin %5,3'ü Üsküdar'dadır. Binaların mahallelere göre dağılımına bakıldığında binaların %63'ünün 54 mahallenin sadece 16'sında bulunduğu görülecektir. Bahçelievler başta olmak üzere Yavuztürk, Bulgurlu, Esatpaşa, Ünalın ve Örnek mahalleleri bina sayısının diğer mahallelere göre çok daha yüksek olduğu yerleşim alanlarıdır(Ersöz, 2008: 604–606).

Üsküdar'daki binaların büyük bir kısmı konut olarak kullanılmaktadır. Üsküdar'da yapılaşmanın yüzyılın son on yılında biçimlendiği görülmektedir. İlçedeki binaların yaklaşık üçte biri 1990–2000 döneminde bitirilen binalar iken, tüm binaların %82,5'i 1970–2000 döneminde tamamlanmıştır. Emek, Ahmetçelebi, Abdullağa, Arakiyeci Hacı Cafer, Barbaros, Kandilli, Kepçedede, Kuzguncuk, Selmanağa, Vaniköy'deki binaların % 40'ı 1970'den önce tamamlanmışken, Ünalın, Acıbadem, Bahçelievler, Bulgurlu, Cumhuriyet, Emniyet, Esatpaşa, Fetih, Güzeltepe, Hasıppaşa, Kirazlıtepe, Küçüksu, Kısıklı ve Yavuztürk mahallelerindeki yapılaşmanın % 90'lardan fazlası 1970-2000 döneminde tamamlanmıştır(Ersöz, 2008:611).

Mahalle tipolojisi açısından; Rumi Mehmet Paşa, Gülfem Hatun, Ayazma, Salacak, İhsaniye mahallelerinin Üsküdar'ın ilk kurulduğu bölgede yapı ve insan yoğunluğunun fazla, organik dokuya sahip ve dar sokakların bulunduğu merkezi mahalleler olduğu söylenebilir. Kentteki önemli hizmet alanları buralarda bulunurken bazı mahallelerdeki konut alanlarının hizmete dönüştüğü görülmektedir. Bulgurlu, Yavuztürk, Bahçelievler, Ünalın, Örnek, Esatpaşa, Kirazlıtepe, Güzeltepe, Ferah mahalleleri ise sanayileşmenin etkisiyle kente olan göçler sebebiyle kentin çeperinde oluşmuş mahallelerdir. 1970'te yapılan 1. Boğaz Köprüsü; Üsküdar sınırları içinden geçmektedir. Bu aks üzerinde zamanla önemli sanayi ve ticaret alanlarının yer seçmesiyle, konut alanları oluşmaya başlamış ve nüfus hızla doğuya ve kuzeye doğru yayılma göstermiştir. Altunizade,

Çengelköy, Yavuztürk, Bulgurlu, Esatpaşa, Örnek ve Ünalın mahalleri bu dönemden sonra yoğun konut alanı olarak gelişmiştir(Seçkin, Cengiz, 2005:398).

Düzensiz ve yoğun yapılaşmanın olduğu bu mahalleler kent donatıları açısından yetersizdir. Vaniköy, Abdullağa, Kandilli, Beylerbeyi, Kuzguncuk mahalleleri boğaz kıyısında yer alan ve doğal eşiklerden dolayı nüfuslarında ve yerleşme alanlarında büyümenin olmadığı mahallelerdir. Nüfus yoğunluklarının az olduğu ve organik dokularını muhafaza eden bu mahalleler doğal ve kültürel değerlere sahiptir(Seçkin, Cengiz, 2005:399–400).

Bina sayılarından hareketle, başta Selimiye olmak üzere Selmanağa, Altunizade, Bulgurlu, Gülfem Hatun'un ticaretin; Ünalın, Acıbadem, Yavuztürk, Esatpaşa ve Bulgurlu'nun Sinaî faaliyetlerin; Altunizade, Bulgurlu, Selamiali, Havuzbaşı, Selimiye eğitim ve kültür faaliyetlerinin yoğunlaştığı bölgeler olduğu söylenebilir. Bununla birlikte ilçedeki sinai yapılaşmanın tamamen bittiği buna karşılık ticari yapıların ise sınırlı da olsa yapılmaya devam ettiği söylenebilir(Ersöz, 2009: 606–609).

Üsküdar, yatay yapılaşmanın nispeten korunduğu ve dikey yapılaşmanın ise çok rahatsız edici düzeye ulaşmadığı bir ilçedir. İlçede binaların %89,9'unu beş ve daha az katlı binalar meydana getirmektedir. On kat ve üzeri binalara toplam binaların %0,4'ünü meydana getirmekte iken, nispeten çok katlı olarak nitelenebilecek olan 7–9 katlı binalar tüm binaların sadece 1,9'unu oluşturmaktadır(Ersöz, 2009:615) çağdaş kentlerde gördüğümüz yüksek gökdelenler yoktur(Karaman, 2004:235).

Üsküdar'ın hâlihazırda, bozuk orman, çalı ve yeşil alan, yerleşim ve karayolu olmak üzere üç farklı zemin örtüsü ile kaplanmış olduğunu söyleyebiliriz. Üsküdar arazisinin %68,07'sini yerleşim alanları oluştururken bunu %19,75 ile yeşil alan takip etmektedir. Karayollarının oranı %11,92 olmakla birlikte son yıllarda yeşil alanla birlikte oranları artmaktadır. 1990'dan bu yana yerleşim alanlarının oranında ciddi bir değişiklik olmaması dikkatleri çekmektedir. Bu durum yerleşme alanlarının yeşil alanlar aleyhine artış gösterdiği İstanbul'un diğer ilçeleriyle kıyaslandığında Üsküdar'ın ana çizgileriyle şehirleşme sürecini tamamladığını göstermektedir(Ekinci, Ekinci, 2009:502-505). Üsküdar bir tarım sahası ya da sanayi merkezi olmaktan öte bir kültür yerleşmesi olarak gelişme göstermiştir(Ekinci, Ekinci, 2009:506).

Kent içi açık alanlar, kent sınırları içinde yer alan kamu ve özel mülkiyette bulunan, düzenlenmiş, tasarlanmış veya düzenlenmemiş doğal ve yapılaşmış kent peyzaj alanlarıdır. Caddeler, bulvarlar, meydanlar, avlular, yaya alanları, bisiklet yolları, kent korulukları, parklar, oyun ve spor alanları, işlevsel yeşil alanlar(mezarlıklar, tarım ve hobi bahçeleri, doğal kaynakları koruma bantları, vb.) açık hava müze, sinema ve tiyatroları, su yüzeyleri ile yapıların bir parçası olan, en az bir yüzeyi dışa açık alanlar(balkon, teras, vb.) açık alan kapsamında ele alınırlar(Aydemir, 2004:285).

Osmanlı toplumunda, 19. yüzyıla dek kamuya açık park kavramına rastlanmaz. Her ne kadar kamusal yeşil alan olarak camilerin ve külliyelerin çevresini saran bahçeler bulunursa da bunlar kentin değil mimarinin bir parçası olarak düşünülmüşlerdir. Yüksek duvarlarla kentliden ayrılan bu yeşil alanlar yalnızca duvarlara delinen pencerelerle kentlinin algısına sunulmuştur(Kuban, 1997:23-24). 1860 sonlarında eski bir Hıristiyan mezarlığı üzerine kurulan “Taksim Bahçesi” kamuya açık parkların Osmanlıdaki ilk örneğidir. 1867-1870 tarihleri arasında kurulmuş olan Millet Bahçesi(Yaltırık, 1994:462) ve II. Meşrutiyetten sonra tesis edilmiş olan Doğancılar Parkı(Yaltırık, 1994:81) Üsküdar sınırları içinde bulunan İstanbul’un en eski parklarından.

Batıda parkın bir görünürlülük kazandırma işlevi olduğu bilinmektedir. Yeşil alan Osmanlı’da da modernleşmekte olan bir toplumun kamusal alanda görünürlük kazanma problemine verdiği yanıtlardan biridir. Dönemin metinlerinde, sistemin denetiminden uzakta bulunan bu kamusallaşma mekânlarının zamanın aydını tarafından çok da olumlu karşılanmadığı görülmektedir. Cami ve kahvehaneler gibi kent içi kamusal toplanma alanları dışında başka mekânlar kullanmayan Osmanlı Toplumunu parkları kullanmakta zorlanmaktadır. 19. yüzyıl başında Edirnekapı ve Karacaahmet mezarlıkları hala gezinti amaçlı kullanılmaktadır. Çoğunlukla oturma eyleminin tanımladığı mesire alanları yerine parkların dolaşarak kullanılması, kullanımının yaygınlaşmamasının sebeplerinden biridir. Ayrıca günü belirli saatlerinde, örneğin mesai saatleri dışında kısa süreli kullanılmaya uygun olan parkların aksine, kentin dışında yer alan mesire alanlarının kullanımında gününbirlik kullanım söz konusudur(Gürkaş, 2004:413-415).

Oyun ve gezinti alanları olarak, ama aynı zamanda oturma ve uzanma alanları olarak da kullanılabilen çim alanların yanı sıra yürülebilen göletler, spor alanları, çocuk parkları, gezinti yolları, dinlenme bahçeleri, lokantalar ve halk ya da toplantı evleri gibi

öğelerden oluşan 20. yüzyıl parkı, kent halkının çeşitli gereksinimlerini özgürce karşılayabilmek ve olabildiğince çok ziyaretçiyi kabul edebilmek düşüncesiyle tasarlanmıştır. Bu park sanayi kenti toplumunun modernleşmesi sırasında tırmanan kriz durumuna bir yanıtı(Wiggershaus, 2003:239-241).

Dünya giderek daha hızlı bir biçimde bir parklar topluluğuna dönüşmektedir. İlanlarda, tabelalarda, raporlarda park evlerden, yaşlılar parklarından, alış veriş parklarından, heykel parklarından, boş zaman parklarından, eğlence parklarından, kültür parklarından, sanayi parklarından, büro parklarından, meslek alanı parklarından, teknoloji parklarından, bilim parklarından, multimedya parklarından vb. söz ediliyor. Daha eski olan saray parkı, şifa parkı, kent parkı, halk parkı kavramları tüm bu yeni park kreasyonları tarafından neredeyse unutturulmaktadır(Wiggershaus, 2003:236).

Bugünkü kent yaşamıyla meydana gelen boş zamanın değerlendirilmesi kentsel açık alanların farklı içeriklerle tasarlanmasını beraberinde getirmiştir. Komşuluk olgusu üzerinden tasarlanmış mahalle parklarından kent ormanına kadar geniş bir yelpaze oluşturan açık alan düzenlemelerini; mahalle, kent, semt ve kıyı parklarından oluşan parklar, çatı bahçeleri, tarım ve hobi bahçeleri, sergi parkları/fuar alanları, eğlence parkları(lunapark, su parkı vb.) ve kültür bahçeleri(botanik bahçesi, hayvanat bahçesi, sanat parkı, vb.) olarak sayabileceğimiz özel amaçlı park ve bahçeler, spor ve antrenman sahaları, atletizm pistleri, golf alanları ve çayırliklar olarak çeşitlenen spor alanları, oyun bahçesi, oyun parkı olarak sayabileceğimiz çocuk oyun alanları, kent ormanı, koruluk, tarihi bahçe, göl, akarsu ve vadisi, ağaçlıklı yollar gibi kentsel alanlardan oluşan doğal ve yarı doğal alanlar, koridorlar şeklinde sıralayabiliriz(Aydemir, 2004:285).

Bugünkü kentte açık alan düzenlemeleri modernitenin kopardığı insan ile coğrafya arasındaki bağı kendi koşulları içerisinde yeniden tanzim etmeye çalışmaktadır. Bu durumun ülkemiz için yeni bir olgu olması dolayısıyla Üsküdar'da bu şekildeki açık alan düzenlemelerinin sayısı çok fazla değildir.

Üsküdar Meydanı

İnsanların bir araya gelmek ihtiyacı sonrası gelişen, toplumun organik bir parçası olan meydan olgusuna ilk çağlardan beri çeşitli şekillerde rastlanmaktadır. İslam kentlerinde

dinin etkisiyle dış mekanların kullanılması büyük ölçüde kısıtlı olduğu için Batı kültüründeki gibi meydanların bulunmadığı görüşü hakimdir. Osmanlı kentinde meydanların tasarlanması ve elemanlarla donatılması Tanzimat dönemindeki Batılılaşma hareketleri sonrasında rastlar ki bu da sosyo-ekonomik yapının ve modernleşme çabasının mekâna yansımalarıdır(Evcil, 2008:560). Türk kentinde ise bir kent meydanından çok, bir sokağın biraz genişlemesiyle ya da birkaç yolun kesişmesiyle oluşan bir açık alan olan ve dolayısıyla, 'amaçlanmamış' olan bir kentsel öğeden söz edilmektedir(Özbek, 2005:371). İşlevsel bir boşluk olabilir, fakat tasarlanmış bir mekân olmamıştır(Kuban, 2000:338).

Osmanlı kentlerinde toplumun polietnik yapısına uyum gösteren iki kurum olan, mahalle ve imaret sitelerinin varlığı meydan olgusunun hem toplumsal hem de fiziksel olarak biçimlenişini etkilemiştir. İmaret sitesi, Osmanlı kentlerini diğer İslam kentlerinden ayıran bir sistemdir ve kent bütününde konut alanlarının çevresinde geliştiği odak noktasıdır(Özbek, 2005:372).

Üsküdar meydanının tarihsel gelişimine bakacak olursak; bugünkü Demokrasi Meydanı'nın yerinde ve Hâkimiyet-i Milliye ve Balaban Caddesi arasında Arasta Çarşısı denilen ve Rumi Mehmet Paşa vakfından olan çarşı vardır. Yani Üsküdar Meydanı Osmanlı döneminde, iskelenin devamında, Osmanlı toplumsal yaşamının paralelinde gelişen ve çarşı-cami-iskele ilişkisi üzerinde yaşayan küçük ama önemli bir toplanma mekânı biçimindedir(Özbek, 2005:375).

Üsküdar Meydanı ifadesi, Mihrimah Sultan Külliyesinin tamamını ifade etmek için kullanılmaktaydı. Meydan külliye meydana getiren yapılardan müteşekkildi ve gündelik hayat bu yapılar içerisinde ve çevresinde teşekkül etmekteydi. Bu meydanın devamı yeni valide cami külliyesine ait yapılar ve çarşılar demektir(Göncüoğlu, 2009:517).

1873 ve 1921 yıllarında çıkan yangınlar yerleşmenin bir bölümünü yok ettiği gibi, Haydarpaşa'ya kadar gelen demiryolu da Üsküdar'ın kervan ticaretinin ortadan kaldırmış, kervansaray ve hanlar, işlevlerini kaybetmişlerdir. Böylece değişen kent ve toplum yaşamının paralelinde, iskele-çarşı ağırlıklı olan küçük meydan, giderek boyutlarını aşmaya ve özgün işlevlerinden uzaklaşmaya başlamıştır. Meydan için bir ölçek değişimi söz konusu olmuştur(Özbek, 2005:375).

Bu alanın meydana dönüştürülmesi çalışmaları alandaki yapıların yıkılması suretiyle 1931’de başlamıştır. 1943 yılında yapılan Üsküdar Meydanı Tevsi ve Tanzim Planı Projesiyle Mihrimah Sultan Cami, türbe, sıbyan mektebi ve medresesi ve 18. yüzyıla ait meydan çeşmesi haricinde caminin ön tarafının tamamen boşaltıldığı görülmektedir. 1949 tarihli Üsküdar İskelesi Tanzim Planıyla Paşa Limanına doğru olan bazı depo binalarının yıkıldığını ve bir kolu sahil boyunca ilerleyen diğer bir kolunun da kısıklıya doğru uzandığı tramvay yolunun başlangıç noktasının meydanda teşekkül ettiğini görmekteyiz(Göncüoğlu, 2009:521–524).

İstanbul için yapılan kent planlaması çalışmalarında Üsküdar Meydanı, Anadolu yakasının ana trafik düğüm noktası olarak düzenlenmiştir(Tapan, 1998:79). 1973’te Boğaz köprüsü’nün ve diğer çevre yollarının yapımı Üsküdar Meydanı’nı Anadolu yakasının düğüm noktası olması sebebiyle doğrudan etkilemiş ve meydanın işlevi giderek, trafik düzenleyici biçime dönüşmüştür. Anadolu yakasındaki bölgelere hizmet eden otobüs, dolmuş gibi araç seferlerinin başlangıç noktası olmaya doğru evrimleşmiştir(Özbek, 2005:379).

1986’da yapımına başlanan sahil yoluyla birlikte, 1987 sonbaharında Tekel Depoları ve Balaban İskelesi’nden geriye kalan yapılar yıkılarak, meydan sınırları Şemsi Paşa Camine kadar dayanır(Gül, 1995:38).

Bugüne geldiğimizde ise,1930’larda Hâkimiyet-i Milliye, daha sonra İskele, şimdi ise Demokrasi meydanı olarak anılan meydan, yoğun bir araç trafiğinin odak noktasıdır. Deniz ulaşımının etkili olduğu bu yoğunluk, geleneğine uygun bir trafik olmakla birlikte beton bir ada görünümünde, trafiği düzenleyici ve bir geçiş alanı niteliğindedir (Özbek, 2005:381).

Üsküdar Meydanı için, iskeleler de meydanı tamamlayan önemli öğelerdir. Yeni valide külliyesine ait yapılar ve çarşının sahil ve kıyısından itibaren Şemsi Paşa tarafına uzanan bölgeye Balaban İskelesi denilmekteydi. Avrupa yakasından gelen malların boşaltıldığı, Asya’dan Avrupa’ya yollanacak malların yüklendiği Balaban İskelesi bölgenin en hareketli ve canlı ticaret merkeziydi. İlk zamanlar büyükbaş hayvan ve yük taşımacılığında kullanılan Paşa Limanı Üsküdar’ın bir diğer iskelesiydi. Mihrimah Sultan Külliyesi ile Üsküdar Meydan Çeşmesinin önünde yer alan iskele ise, yolcu ve hafif yükler taşımaya dayalı bir iskele idi(Göncüoğlu, 2009:529–532).

Yollar ve Sokaklar

Mekânsal kurgunun gelişimi açısından bakıldığında, geleneksel kentlerdeki, binalar arasında kalan mekânların, binaların kendisi kadar önemli olduğu ve belirli bir dağıtım ağı çerçevesinde oluşturulduğu görülür. Geleneksel kent, bu şekilde bir mekânlar sistemi olarak iyi tanımlanmamış bir mekânsal hacme sahip temel cadde, sokak biçimini üretmiştir. Ortaçağ kentleri incelenirse binaların, cadde ve sokakların birbirinden ayrılmaz olduğu ve birbirini tanımladığı söylenebilir. Söz konusu cadde ve sokaklar, belirgin hacimsel özellikleri ve çeşitli eleman ve işlevi içeren bağımsız yapıları ile kentteki dış odalar niteliğindedir. Böylece cadde ve sokaklar ulaşım elemanı olmanın yanında yer olarak da işlev görür ve çeşitli sosyal işlevsel etkinliklerin oluşup gelişmesine zemin hazırlar. Karşıt olarak çağdaş kent imgesi, hacim olarak tam hissedilmeyen bir cadde/sokak tipi üretir. Bu “yol” niteliğindeki cadde ve sokaktır. Bu tür cadde/sokak binalar tarafından oluşturulduğu ve tanımlandığı için, binalar ile cadde/sokak mekânı arasında bir etkileşim yoktur(Öksüz, 2004:391–392).

Yollar ve Sokaklar, geçmişte kentlerin sosyo-kültürel hayatında meydanla birlikte en önemli rolü oynayan iki ana mekândan diğeri olan sokak 19. yüzyılın ilk yarısına kadar önemli bir yaya mekânı olmuş ve bu geleneksel karakterini korumuştur. Osmanlı kenti yapılarıyla olduğundan daha fazla sokaklarıyla tanımlanır. Sokak negatif bir olgudur. Çünkü önceden tanımlanmış bir biçimi yoktur. Zaman içinde kent mekânından kendilerine yer ayırmış yapılar arasında kalan düzensiz boşluklardan ibarettir. Bu boşluğun özelliği yapıların ördüğü duvarlar arasında yayaların ve yük hayvanlarının dolaşımını sağlamaktır. Osmanlı tarihinde meydanları, revakları, zafer takları ile ünlü bir cadde olmamıştır. Yapılar arasında kalan bu boşluğun çevresinin kendiliğinden oluşumu ise Osmanlı kentinin en ayırıcı özelliklerindedir. Evler arasında fazla açıklık olmadığı zaman cumbalar, ileri taşan üst katlar ve saçaklar dünyada eşi olmayan perspektifler yaratmıştır(Kuban, 2007:101).

Sokak içsel ve dışsal mekân birlikteliği ya da ilişkisi açısından önemli bir ögedir. Geleneksel Türk evlerinde avlu ya da bahçe bilinçli olarak konutu kullananın içsel mekân düzeninin dışsal mekâna uzantısıdır. Ülkemizin güneybatısında da olduğu gibi Akdeniz yaşam biçiminde içsel mekân düzeni dışsal sokak mekânının kullanımını da sağlayacak bir biçimde genişlemekte ve sokak mekanları zengin bir insan kullanımı

niteliği göstermektedir. Evlerin önünde sokakta oturmakta, günlük ev işlerinden bir kısmı burada görülmekte, serbest zaman, dinlenme, sohbet vb. amaçlı olarak değerlendirilmektedir. Sokak ev halkı günlük yaşamının yer aldığı bir yerdir. Batıda ise bahçe-kent veya Amerikan kentsel saçak banliyö tipi yerleşmelerde bunun karşıtı diyebileceğimiz yönlenme söz konusudur. Sokağın dışsal düzeni, konutun içsel düzenine doğru genişlemektedir(Kaplan, 1992:221).

Bir sokak hiç bir zaman insan aktivitelerinin nötr bir mekanı değildir, ancak modern sokak, modern hareketin tasarım uygulamaları ile böyle bir anlama yakınlaşmaktadır. Sokak mekanı iklim ve akustik izlenimleri ile her zaman akıcı ışık ve esme oyunları ile, bireyin varlık olarak duyulmadığı kütleler ve açık mekan plastiği ile anında duyumsanan ve heyecan verici etkileri canlı olan bir hacimdir. Bu yönleri ile iç mekân olarak bildiğimiz yapılar dışında sokak mekânı duyularımıza yansıyan ve kentsel imge ve algılamamızı oluşturan, bilgimizi yenileyen en anlamlı kentsel mekânlardır(Kaplan, 1992:219).

Modernizm kent formunda ızgara yol deseni uygulaması ile geleneksel yol biçimini yok etme uğraşına girmiş, bir başka deyişle, sokağı nötralize etmiştir(Kaplan, 1993:147). Bir kentsel yürüyüşte kıvrımlı bir sokak mekânı düzeninde duyduğumuz heyecanı yolun kavisi gerisinde ne olduğunu bilebilme, öğrenme duygusunu ızgara yol düzeninde alamayız. Izgara yani birbirini dik kesen yol düzeninde heyecan ve haz verici duyguları kısıtlanmış olarak artık cephe ve peyzaj hareketliliğinde ararız.(Kaplan, 1992:219) “Sokaklarımız işlerliğini yitirmiştir. Sokak modası geçmiş bir kavramdır.”(Corbusier, 1967:121).

19. yüzyıla gelindiği zaman, bu sokakların biçimsel olarak bir düzene sokulması gerekliliği duyulmuş, Avrupalı danışmanların tavsiyelerine uyarak, sokak ve caddeler biraz genişletilmiş, özellikle yangınlardan sonra düzensiz yol dokuları yerine ortogonal yol sistemleri uygulanmıştır. Fakat bu değişiklikler artık başka bir Osmanlı kenti tanımlıyordu(Kuban, 2007:102). Endüstrinin gelişimi ile ve özellikle motorlu taşıt araçlarının insan yaşamına hızla girmesiyle sokaklar, insanların rahat dolaşıp, çevreyi algılayabildiği, hatta oturabildiği mekanlar olma özelliğini kaybetmiştir(İnceoğlu vd. 1991:30).

Rumi Mehmet Paşa, Gülfem Hatun, Ayazma, Salacak, İhsaniye mahallelerinin Üsküdar'ın ilk kurulduğu bölgede olması dolayısıyla organik dokuya sahip ve dar sokakların bulunduğu merkezi mahallelerdir(Seçkin, Cengiz, 2005:398).

Üsküdar'ın imarına dair 1924 tarihli bir rapordan Üsküdar'ın ana caddelerinin;

- 1- Üsküdar İskelesi-Kısıklı-Bulgurlu-Libadiye
- 2- Üsküdar İskelesi-Selamsız-Tramvay İstasyonu
- 3- Selamsız-Çiftlik Gazinosu-Nuh Kuyusu Caddesi
- 4- Çiftlik Gazinosu-Altunizade-Küçük Çamlıca-Libadiye
- 5- Üsküdar İskelesi-Çavuş Deresi-Yeni Mahalle
- 6- Üsküdar İskelesi-Valide-i Atik
- 7- Üsküdar İskelesi-Menzilhane Yokuşu-Haydar Paşa Caddesi
- 8- Üsküdar İskelesi-Ahmediye-Paşa Kapısı-Tunus Bağı-Hadar Paşa
- 9- Üsküdar İskelesi-Balaban-İmrahor-Doğancılar-Tunusbağı
- 10- İmrahor-İhsaniye-Selimiye-Haydar Paşa Caddesi
- 11- Nuh Kapısı Caddesi
- 12- Üsküdar İskelesi-Şemsi Paşa-İhsaniye-Selimiye
- 13- Fıstık Ağacı-Çinili-Valide-i Atik-Karacaahmet
- 14- İstik Ağacı-Libadiye-Kuzguncuk
- 15- Üsküdar İskelesi-Kuzguncuk
- 16- Bağlarbaşı-Kuzguncuk
- 17- Bağlarbaşı-Beylerbeyi
- 18- KısıklıBüyük Çamlıca yönünde olduğunu öğreniyoruz(Karacagil, 2007:161–162).

Tarihsel süreçte gelişimini Bağdat yoluna doğru yönlendiren ve sahil yolunun tamamlanması ancak 1980'li yıllarda mümkün olabilen Üsküdar, günümüzde Anadolu yakasındaki Boğaziçi yerleşmelerinin ve eski Ankara yolu bağlantılı tüm çevre yerleşmelerin kentle bağlantısını sağlamaktadır(Evcil, 2008:566).

İstanbul'da Sokak kavramı, bugüne değin kent planlama çabalarının çözümsüz bir sorunu olarak varlığını sürdürmüştür. Batı örneklerinden yaralanan çağdaş planlamacılar daha iyi bir ulaşım, yaya alanları, kaldırımlar ve sokak düzenine ilişkin planlar hazırlamışlar, fakat bakımsızlık, kullanıcıların kurallara uymamaları uygulamadan hemen sonra normlara uygun olmayan yeni müdahalelerle plan kararlarının her zaman yozlaştırılmasına yol açmıştır(Kuban, 2000:355).

Uzun yıllar yaygın bir kullanımı gözükmeyen insani ölçekte sokak düşüncesi 1970'li yıllarda özellikle yeni konut yerleşmeleri içinde çok sık biçimde görülmeye başlandı. Özellikle günümüz kent merkezinde sokak mekanı, ister üstü açık, ister kapalı olsun sosyal-kültürel ilişki kurma ortamı, alışveriş yeri, çok kullanımlı bir yoğunlaşma aksı olarak gündeme gelmektedir(İnceoğlu vd., 1991:30).

3.2.1.2.2. Donatı Ölçeğinde

Kent mobilyaları kentin insanla olan arakesitidir. Kent sakini için, kent dediğiniz şey binaların ve yeşilliklerin dışında kent mobilyalarıdır. Kent mobilyaları kentle insan arasındaki canlı deri dokusu gibi önemli bir rol oynamaktadır(Küçükerman, 1991:19).

Kentsel yaşamı daha zevkli ve anlamlı kılmayı, kentsel konfor ve kentsel estetik yaratmayı amaçlayan kent mobilyalarını; döşemeler, meydan öğeleri, su oyunları, çöp kutuları, oturma bankları, kaldırımlar, bisiklet pisti, koşuyolu, parsel ve bahçe sınırlayıcıları, parking ve park metreler, bordürler, diğer ayırıcı öğeler, otobüs durakları, telefon kabinleri, büfe ve satış üniteleri, reklam panoları, aydınlatma elemanları, dinlenme/eğlenme alanları, merasim alanları, çiçek saksıları vb. öğeler olarak sıralayabiliriz(Çubuk, 1991:17).

Çağdaş iletişim kuramcıları, kentin onu değişik şekilde yaşayan, algılayan bireyler ve toplum kesimleri üzerinde etkin mesajları olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kent mobilyaları da bu iletişim ortamına değişik boyutlarda bildiriler taşıyarak katkıda bulunurlar. Toplumun değişik kesimleri tarafından farklı anlaşılan bu bildiriler tüm kültür grupları

tarafından anlaşılabilir olacak yalınlıkta olmalıdır. Her kültürel kökenli kullanım nesnesi gibi, kent mobilyaları da temel kullanım işlevlerinin yanı sıra toplum yaşamı içinde zamanla “bir anlam aktarma”, “anlamlamaya konu olma”, “bilgi iletme”, “bir bildirinin taşıyanı olma” gibi iletişimsel işlevleri de yüklenirler. Böylece nesne kendini anlatmakla kalmaz katıldığı çevrenin peyzajı içinde işlevsel, anlamsal, estetik boyutlarda görevler yüklenerek çevre kimliğinin ayırıcı, özelleştirici varlıklarından biri olarak yerini alır. O halde kent mobilyaları için yüklendikleri işlevsel görevlerin yanı sıra kent kimliği ile ilişkileri açısından, kentin anlamsal, simgesel boyutunu oluşturduğunu söylemek doğru bir yargı olacaktır(Bayrakçı, 1991:75–76).

Üsküdar kent mobilyalarının kentin tarihi ve kültürel mirasından yola çıkılarak tasarlanması konusunda son derece zengin bir malzemeye sahiptir. Fakat bu yöndeki anlayış günümüz Türkiye’inde henüz gelişmediği için daha çok işlevselliğe dayanan bir biçimde kent mobilyası ihtiyacı karşılanmaktadır. Üsküdar’daki kent mobilyaları İstanbul’un diğer ilçelerinden farklı değildir. Yalnız yine merkezi bir düzenlemeden hareketle modernitenin kesin hatlı daha geometrik çizgilerinin yerine yer döşemelerinde Arnavut kaldırımını hatırlatan tasarımlar söz konusu olmaktadır. Üsküdar meydanındaki yer döşemelerinde bu durum gözlenebilmektedir.

3.2.1.2.3. Sembol Olmuş Elemanlar Ölçeğinde

Kız kulesi, İstanbul kent silüetinin önemli bir parçası olmakla birlikte Üsküdar’la özdeşleşmiş bir yapıdır. Kız Kulesi, İstanbul’da, Boğaz’ın Marmara tarafından girişinde, Üsküdar tarafında, kıyıda 200 m kadar içeride; yaklaşık 35–36 m’lik dörtgen bir alan üzerinde bir kule olup, şimdiki görünüşünü 1835’lerde almıştır(Baykara, 2004:332). Kule 1943’te içten betona çevrilmiş operasyon hariç bugünkü halini II. Mahmut döneminde (1808–1839) almıştır(Gülersoy, 1994:11). Bugün etrafında yedi adet mazgalı, doğu ve güney tarafındaki iki adet kapısı vardır ve kule tepesinde pencere ve etrafı balkonlu barok tarzı bir köşkü bulunmaktadır(Türkhan, 2008:659). 1943 yılında kuşunla kaplı olan ahşap kubbe ve 18 m olan bayrak direği betonarme olarak yeniden inşa edilirken, kulenin iç avlusuna iki katlı beton bir yapı eklenmiştir (Öngül, 2004:338).

Asırlık çınar ağaçları ve kuş evleri de Üsküdar’ın sembolleşmiş kent elemanları arasında sayılabilir.

3.2.2. Sosyal Kimlik

3.2.2.1. Klasik Dönem Osmanlı Toplum Kimliği

II. Mehmet döneminde İstanbul'un iskân bölgelerinin yönetsel açıdan 4 kadılığa ayrılmasıyla Üsküdar da bir kadılık olmuş ve Galata ve Haslar kadılıklarıyla birlikte Bilad-ı Selase adı verilen üçlüyü oluşturmuşlardır(Mazlum, 1994:344). Sadrazamların çıkardığı birçok ferman İstanbul, Galata ve Üsküdar kadılarına buyrulmuştur ki şeklinde başlar.(Şahin, Şahin, 2005:319). 1477'de İstanbul ve Galata'da yapılan nüfus sayımına göre Müslüman cemaati 9486, Rum Ortodoks cemaati 3743, Yahudi cemaati 1647, ermeni cemaati 434, Karamanlı Rumlar 384, Avrupalılar 332, Kefeli Gayrimüslimler 267, Çingeneler 31 haneye sahiptir(İnalcık, 2006:147). Üsküdar ise temelde konut alanı ve Türk nüfusun barındığı bir uydu kentti(Kuban, 2000:338).

Osmanlı dönemi Üsküdar'ı yerleşik halkın sosyal yapısı ve etnik kökeni açısından Osmanlı Devleti'nin siyasi ve sosyal dokusunun ana örneklerini yansıtmaktadır. “Şehirde yetmiş mahalle İslam, on bir mahalle Rum ve ermeni, bir de Yahudi mahallesi vardır. Frenk yoktur. Şehrin etrafında kale dahi yoktur. Şehir ahalisinin şeyhülislam tarafından tayin olunan hâkimi beş yüz akçe payesiyle getirilen moladır ki, yüz adamı ile hükümet eder. Bütün eyaleti köylerdir. Beş naibi vardır. Üsküdar ahalisi birkaç sınıftır. Bir sınıfı askeri sınıfın ayan ve eşrafıdır ki, çeşitli kıymetli kumaşlar giyerler. Bir sınıfı ulema ve salihlerdir. Bir sınıfı fakirliğe kanaat etmiş, Kisudar Mahmut efendi fukaralarıdır ki, pek çoktur. Bir fırkası gemiciler, kayıkçılar, bir kısmı sanat ehlidir. Bu sınıfın elbiseleri iktidarlarına göre kapama, dolama, feracedir. Bu halkın çoğu Anadolu tarafından gelme ve lisanları Türk'tür.” (Şener, 2007:35–36).

Çarşı mahallesinde farklı etnik ve dini topluluklardan insanlar genellikle yan yana çalışırken(İnalcık 1994:704) konut mahallerinde kentin ayrı bölgelerinde, kilise veya sinegoların etrafında kendi din önderlerinin başkanlığındaki mahallelerde yaşarlardı. Çingenelerin de dinleri ne olursa olsun ayrı cemaat olarak kendi mahalleleri olurdu (İnalcık, 2006:157).

Sicillerden anlaşıldığına göre diğer Türk-İslam şehirlerinde olduğu gibi İstanbul ve Üsküdar'da da gayr-i Müslimler ayrı mahalleler halinde yaşamaktaydılar. Kuzguncuk, İstavroz, Bulgurlu ve Çengelköy Üsküdar'daki gayrimüslimlerin oturduğu

semtlerdir(Erkan,2008:122). Üsküdar ailesinde Klasik Osmanlı ailesinde görülen yapılanma biçimine rastlanmaktadır(Şahin, 2005:319).

Geleneksel Ortadoğu toplumunda çiftçi, tüccar ve zanaatkârlar üretici üç sınıfı meydana getirir. Kentli nüfusu son iki grup oluşturur, toplumsal sınıflandırmanın alt basamağında zanaatkârlar bulunurdu. Sultanın emrine göre her sınıf üyeleri mevkilerini gösteren elbiseler giymek zorundaydı; üst sınıfların giydiği lüks elbiseleri ise, zanaatkâr ve dükkan sahiplerini giymesi olanaksızdı. Müslüman ve gayri Müslim şeklindeki sınıflandırma dini bir ayrımıydı fakat gerçek toplumsal ve ekonomik ayrılıkları yansıtmazdı. Müslüman ve gayr-i Müslim tüccarlarla zanaatkârlar aynı sınıftandı ve hepsinin hakları aynıydı. Zengin Yahudi, Rum ve Ermeni tüccarlar Müslümanlar gibi giyinir, ata biner ve davranırdı(İnalçık, 2006:157).

Şehirdeki nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan üyeleriyle ki yönetimin çeşitli dairelerinde çalışan veya orduya mensup olan yeniçeriler, genel olarak askerler ya da saray halkı dışında tüm yetişkin erkek nüfusunun kayıtlı olduğu(Mantran, 1991:95–96) lonca örgütleri Osmanlı kentlerindeki ekonomik yaşamın varlık nedeniydi(İnalçık, 2006:157).

Ayrıca güçlü merkezîyetçi bir yönetimin olmadığı 13. yüzyıl sonlarıyla 14. yüzyıl başlarında İbn Batuta'nın da gözlemlediği gibi loncalar, güçlü toplumsal bağlarla bağlı, fütüvvetin dini ve mistik kurallarına saygılı yapılarıyla sadece ekonomik bir kurum değil, sosyal bir örgütlenmeydi(İnalçık, 2006:161). Esnaf örgütü dinsel cemaatin dışında gerçekten örgütlü yegane kentsel çerçevedir ve mesleki bir birlikle bütünleşen İstanbullu burada yalnızca aynı mesleği icra eden kişilerle bir araya gelmemekte, aşağı yukarı anı ihtiyaçlara ve aynı hayat tarzın sahip insanlarla birlik olmaktadır(Mantran, 1991:96).

Esnaf gruplarını Tüccarlar, satıcılar, zanaatkarlar, işçiler, seyyar satıcılar olarak sıralayabiliriz(Mantran, 1991:95). Bunların yanında entelektüel ve bilimsel, eğlendirme meslekleri ve sınıflandırması güç meslekler de bulunmaktadır. Vaizler, müezzinler, imamlar, kuranhanlar, ulema, dar'ül kura, sıbyan mektebi, medrese hocaları entelektüeller arasında sayılabilecek dini mesleklerdir. Şair ve yazarlar ise diğer bir entelektüel grubu oluşturur. Sahaflar, kâğıtçılar, ciltçiler, mürekkep ve yazı takımı satıcıları; yazıcılar, arzuhalciler yine bu kategorinin gerekli kıldığı meslekler olarak

değerlendirilebilir. Tabiplik, cerrahlık, göz hekimliği, eczacılık daha çok gayr-i müslimlerin yaptıkları meslekler olarak sıralanabilir. Cambazlar, hokkobazlar, kuklacılar, gölge oyunu ile uğraşanlar, ayı oynatıcıları, kuşçular, bülbül satıcıları ise eğlendirici meslekler olarak sayılabilir. Üsküdarlı Mehmed Çelebi 17. yüzyılın ortasında cambazların reisi olarak ün salmıştır. Bu gruba müzisyenleri de ekleyebiliriz. Hamamcılar, ağda satıcılar, berberler, sünnetçi berberler, bir çeşmeden doldurdukları suyu yakındaki mahallenin evlerine taşıyan sakalar, bahçıvanlar, kayıkçı ve peremeciler, seyyar satıcılar sayılabilecek diğer mesleklerdir(Mantran, 1991:122–127). 18. yüzyılın ikinci yarısında Üsküdar’da İstanbul Ahkam defterlerine yansıyan elli iki esnaf çeşidi bulunmaktaydı(Şimşir, 2005:335).

Osmanlı toplumunda bir insan şehirde yaşıyorsa önce üyesi olduğu loncaya, şehir dışında yaşıyorsa bir parçası olduğu kasaba topluluğuna bağlıydı ve aile hayatının dışındaki zamanı bu toplulukların nizamı içinde yönetilirdi(Lewis, 1973:93).

Ev hayatında aile reisi, çatısının altında yaşayan iki veya üç neslin gerçek hakimiydi. Evlenmemiş kızlar baba evinde oturduğu gibi hayta yeni atılmış oğul da gelini eve getirirdi. Buna ilaveten dul anne evlenmemiş teyze veya hala veya bunun gibi bakacak kimsesi olmayanlar da çalışan bir erkeğin mesuliyeti altındaydı. Zengin ailelerle fakirlerin yaşayışındaki fark yaşayış tarzından ziyade seviye farkıydı. Örneğin her iki ailede de evin kadınları yiyecek almak için pazara gitmezdi(Lewis, 1973:93).

Son olarak 19. yüzyıl seyyahlarının Üsküdar’daki toplumsal yaşamı tasvir edişleriyle bitirelim: “Üsküdar, Avrupa tarafında yer alan ve sakinleri çeşitli ırlardan olan İstanbul’dan daha fazla dini bütün insanların şehri... Asyalı Üsküdar, eski örf ve adetleri hala koruyor. Tanzimat elbisesi olan redingot. Orada hemen hemen bilinmiyor. Yeşil ya da beyaz sarık henüz ayak direktmeye devam ediyor. Bir kelime ile burası İstanbul’un bir nevi “Saint Germain”i eleri, çeşmeleri, camileri daha bir eski üsluptan. İstanbul tarafında görülen sağlık tedbirlerini, temizleme çalışmalarını yol yapımlarını ve yay kaldırımlarını, atların çektiği arabalarda yapılan kadınlı erkekli gezintiler gibi yenilikleri, Üsküdarlılar genelde bir tehlike olarak görmekte.” (Şahin, Şahin, 2005:324).

3.2.2.2. Günümüz Üsküdar Sosyal Kimliği

1935 ile 2000 yılları arasında Türkiye nüfusu 4,2 kat artarken, İstanbul nüfusu 11,3 kat artmıştır. İstanbul'daki bu artış bilindiği gibi yüksek doğurganlıktan değil, bu ilin aşırı ölçüde göç almasından kaynaklanmaktadır. Nitekim 1935 ile 2000 yılları arasında Üsküdar'ın nüfusu 8,7 kat artmıştır. 1935 yılında nüfus 57.071 iken her çeyrek asırda bir kattan daha fazla artarak 2000 yılında 500 bine yaklaşmıştır.

İstanbul genelinde olduğu gibi Üsküdar'da da nüfusun sürekli olarak artmasına rağmen, nüfus miktarındaki artış oranı Türkiye genelinin üzerinde, İstanbul genelinin altındadır. Üsküdar nüfusu özellikle İstanbul'a yönelik iç göçlerin yoğun olarak başladığı 1950'li yıllardan sonra artmıştır. Aynı yıllar arasında İstanbul'a yeni ilçelerin dahil olmasına paralel olarak İstanbul içindeki oranı ise %6.5'ten %4.9'a düşmüştür.

1990 ile 2000 yılları arasında İstanbul nüfusu artmasına rağmen nüfus artış hızı azalmaktadır. 1965–1970 arasında binde 54,9 olan artış hızı bu dönemde binde 33,1'e gerilemiştir. Aynı dönemde Üsküdar'ın yıllık nüfus artış hızı binde 22,4 olmuştur. 2000 nüfus sayımı itibarıyla nüfus artış hızı Eminönü, Bakırköy, Fatih, Beşiktaş, Beyoğlu, Kadıköy, Eyüp ilçelerinden yüksek; nispeten daha az gelişmiş ilçelerden düşük olmuştur.

Üsküdar ilçesindeki mahallelerin nüfus yapısına baktığımızda, 2000 yılı itibarıyla tümünün ilçe içindeki oranları % 8'in altındadır. Bulgurlu, Ünalın, Bahçelievler ve Yavuztürk mahalleri % 5'in üzerindeki oranlarla nüfusun daha çok yoğunlaştığı bölgeleri oluştururken Vaniköy, İnkılap, Kandilli, Rumi Mehmed, Gülfemhatun, Ayazma v.d. % 1'lerin altındadır(Murat, 2007:308–312).

2000 yılı itibarıyla ülke genelinin kentli nüfusu %64,9 iken, İstanbul'un kentli nüfusu %90,7 olarak belirlenmiştir. Bu oran 1990 ve 2000 yıllarında Üsküdar için %100 olmuştur. Bu durumda Üsküdar kentsel karakterli nüfusa sahip bir yerleşim birimi özelliği göstermektedir(Murat, 2007:313).

0–14 yaş grubundaki çocuk nüfus açısından, Türkiye genelinin ve İstanbul'un altında bir oran söz konusuysen, 25–64 yaş aralığındaki yetişkin nüfus Türkiye ve İstanbul oranlarının üzerindedir. 15–24 yaş aralığındaki genç nüfus ve 65 yaş üzerindeki yaşlı nüfus ise Türkiye geneli ve İstanbul ile aynı oranlara sahiptir. 25 yaş altındaki grubun

payı zamanla azalmakla birlikte toplam nüfusun yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Bu oran 1990 yılında %49,7 iken 2000 yılında %44,3 olmuştur.

Nüfusun Üsküdar içindeki dağılımı, göçler sonucu oluşan yeni mahallelerde genç ve yetişkin nüfusun, eski semtlerde ise yaşlı nüfusun daha fazla olduğunu göstermektedir (Murat, 2007:315–317).

Nüfus yapısının incelenmesinde kullanılan bir diğer değişken cinsiyet dağılımıdır. Türkiye cinsiyet oranları açısından çok büyük farkların bulunmadığı, toplam nüfusun %49'unu kadınların, %51'ini erkeklerin oluşturduğu bir dağılıma sahiptir. Üsküdar'da 1960 yılına kadar erkeklerin lehine artan bir oran söz konusuysen, bu yıldan sonra nüfus içindeki erkek oranı azalmaya başlamıştır. 1935 yılında erkeklerin oranı %52,3 iken, 1955'te %57,5'e yükselmiştir. 2000 yılında bu oran %50'ye düşmüştür. Bu durum açısından İstanbul geneliyle bir paralellik söz konusudur. Üsküdar içinde Kuleli, Selimiye ve Abdullahğa gibi askeri alanların bulunduğu mahallelerde erkek oranı yüksek iken Arakiyecihacıcafer, İmrahor, Salacak Ahmetçelebi gibi mahallelerde kadın oranı daha yüksektir(Murat, 2007:319).

Göç olgusu irdelenmeden Üsküdar'ın bugünkü demografik yapısı anlaşılabilir. İstanbul'un aldığı toplam göç içinde Üsküdar'ın payı çok yüksek olmamakla birlikte 1990 yılında %5,1 iken, 2000 yılında %4,4'e düşmüştür(Murat, 2007:336). İstanbul'da, İstanbullu nüfusun en çok olduğu yer hala Üsküdar'dır(Solmaz, 1979:135). Bugün toplam nüfusun %41,3'ü İstanbul doğumludur(Murat, 2007:360).

İstanbul genelinde olduğu gibi Üsküdar ilçesindeki toplam nüfusun büyük bir çoğunluğu da İstanbul dışında doğmuştur. 2000 yılı itibarıyla İstanbul nüfusunun %62,3'ü, Üsküdar'ın ise %58,7'si İstanbul dışı doğumludur(Murat, 2007:336). Üsküdar genelindeki nüfusun çoğunluğunu Rize, Sivas, Giresun, Trabzon, Kastamonu ve Ordu doğumlular meydana getirmektedir. Bunu Erzincan, Ankara, Malatya, Kars, Tokat, Erzurum, Sinop, Samsun, Bingöl, Kayseri ve Çorum'da doğanlar takip etmektedir(Murat, 2007:359–360). Bunun yanında Anadolu'nun bütün bölgelerinden nüfus almış olmakla birlikte, Karadenizliler biraz daha çoğunluktur(Karaman, 2004: 235). Dolayısıyla Üsküdar'ın en çok göç aldığı coğrafi bölgeler sırasıyla Karadeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgeleridir.

1980 yılında İstanbul'un iktisaden faal nüfusu 12 yaş üstündeki toplam nüfusun %47,3'ü iken, 2000 yılında %50,2'sidir. Aynı dönemde Üsküdar'da bu oran %43,2'den %46,2'ye çıkmıştır. 1980 yılı itibariyle, Türkiye genelindeki iktisaden faal nüfusun %8,6'sı İstanbul'da bulunurken, 2000 yılında 13,9'a yükselmiştir. Fakat Üsküdar'ın İstanbul içindeki payı %5,1'den %4,7'ye düşmüştür. Nitekim bu yıllar arasında istihdam oranı İstanbul'da %94,5'ten %87,3'e, Üsküdar'da da %93,8'den %86,2'ye düşmüştür. Üsküdar iktisaden faal bu nüfusuyla Eminönü, Beşiktaş, Şişli, Kâğıthane ve Zeytinburnu ilçelerinin altında, Pendik, Fatih, Beykoz ve Sultanbeyli ilçelerinin üzerindedir. Bu verilerden hareketle Üsküdar'ın istihdam düzeyinin ülke ve İstanbul'a göre düşük olduğunu söyleyebiliriz. 1980–2000 yılları arasında toplam işgücü içinde çalışan erkeklerin oranı Üsküdar'da Türkiye ve İstanbul genelinden yüksek olduğu halde %86,2'den %75,2'ye inmiştir(Murat vd, 2006:83–89).

İş gücünün sektörler itibariyle dağılımına baktığımızda; Türkiye geneli ile İstanbul ve Üsküdar'ın oldukça farklı bir yapıya sahip olduğu görülecektir. Türkiye genelindeki istihdamda tarımın payı daha yüksekken, İstanbul'un sanayi sektöründe, Üsküdar'ın ise hizmetler sektöründe payı büyüktür. Ayrıca İstanbul ve Üsküdar'da sanayinin payı azalırken hizmet sektörünün payı artmaktadır. 1990–2000 yılları arasında sanayi sektöründe çalışanların oranı %33,3'ten %28,4'e gerilerken, Hizmetler sektöründe çalışanların oranı %66'dan %71,4'e çıkmıştır(Murat vd, 2006:109).

Etiler-Ortaköy gibi eğlencede, Şişli gibi modada, Taksim gibi kültürel faaliyetlerde, Cağaloğlu gibi fikirde, Mecidiyeköy-Levent gibi ticarete, Kartal-İkitelli gibi sanayide, Kadıköy-Beşiktaş gibi eğitimde, kısaca, hiçbir iş ve meslekte Üsküdar öne çıkmamış, sivrilmemiştir(Karaman, 2004:235).

Üsküdar'da 1990 yılında “imalat sanayi”(%24,3) iş gücünün en fazla bulunduğu iktisadi faaliyet alanı iken, 2000 yılında %26,6 lık oranla “Toplum hizmetleri sosyal ve kişisel hizmetler” alanı olmuştur. “Mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler ve kurumları, yardımcı iş hizmetleri” 1990–2000 yılları arasında artış gösteren diğer iktisadi faaliyet alanlarıdır(Murat vd, 2006:103).

İş gücünün cinsiyet açısından dağılımına baktığımızda Üsküdar'da tüm iktisadi faaliyet dallarına da çoğunluğu erkekler meydana getirmekle birlikte “Mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler ve kurumları, yardımcı iş hizmetleri” (%39,7) ve “Toplum

hizmetleri sosyal ve kişisel hizmetler”(%34,1) alanlarında kadınların oranı nispeten yüksektir. (106) Sanayi sektörünün %17,7’sini kadınlar meydana getirmekte iken, Hizmetler sektörünün %27,6’sı kadın iş gücüdür. (Murat vd, 2006:110).

Üsküdar kimliğinin bir parçasını oluşturan İmajı konusunda şunları söyleyebiliriz. Siyasal açıdan, Üsküdar siyasal merkeze değil toplumsal merkeze daha yakındır. Psikolojik açıdan, 1908’de kurduğu spor kulübüne Anadolu Üsküdar Spor kulübü, 1918’de kurduğu musiki cemiyetine Anadolu Üsküdar Musiki Cemiyeti ismini verecek kadar refleks gösteren bir Anadolu psikolojisine sahiptir. Kültürel açıdan, Batının karşısında doğuyu, modernizmin karşısında geleneği temsil eder. Dini açıdan, bugün Üsküdar sakinlerinin dinlerini yaşayacak kadar bir bilgiye sahip olduklarını söyleyebiliriz. Üsküdar genel olarak muhafazakâr bir kent olarak algılanmaktadır. Ahlaki açıdan, İhtişam yerine alçakgönüllülük, guru ve kibir yerine tevazu, zenginlik yerine orta hallilik, itidal bütün Üsküdar’a hakimdir. Ailevi açıdan, sapma ve çözümlere yaygın olarak rastlanılmamakta, aile önemini korumaktadır.(Karaman, :234–235)

BÖLÜM 4: ÜSKÜDAR KENT KİMLİĞİNİN ALGILANMASI

Bu bölümde Üsküdar Belediyesinin ilçe sakinlerine yaptığı proje yarışmasında Üsküdarlıların kente yönelik tasarımlarının arkasında gizli bulunan “Üsküdar” algısından hareketle Üsküdar sakinlerinin kentin çevresel ve sosyal kimlik unsurlarına yönelik algıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Mimari, sosyal, kültürel, sportif, ticari, ulaşım, sağlık, eğitim, çevresel içerikli projelerin sunulduğu yarışmada 2460 proje hazırlanmıştır.

4.1. Üsküdar Sakinlerinin Çevresel Kimlik Algılaması

Çevresel kimlik algılaması üçüncü bölümde Üsküdar’ın Çevresel kimliğinin işlenilmesinde olduğu gibi doğal ve insan eliyle oluşturulmuş çevre yani yapay çevre kimliği olarak iki alt başlıkta incelenecektir.

4.1.1. Üsküdar Sakinlerinin Üsküdar’ın Doğal Çevre Özelliklerine Yönelik Algılamaları

Bir kentin topografik durumu, iklim koşulları, su ögesi, bitki örtüsü, jeolojik durumu ve genel konumu doğal çevre özelliklerini oluşturmaktadır.

Topografik açıdan “engebeli bir araziye sahip” olduğu ifade edilmekle birlikte Üsküdar’daki merdivenlerin ilçeye nostaljik bir hava kattığı düşünülmektedir. Ayrıca yokuş yollar geleneksel kent dokusunun bir parçası olarak algılanmaktadır.

İklimi açısından, boğaza nazır ferah bir yer olan Üsküdar’da Çınar, çam, ihlamur, atkestanesi, kavak, meşe, manolya, akasya ve pek çok ağaç ile leylak, kartopu, kuzukulağı, redika vb. birçok bitki türünün yetiştiği düşünülmektedir.

Çengelköy’ün fındık, ceviz, erik, ayva, şeftali, hurma, çitlembik, dut, incir, mısır gibi pek çok bitki ve meyve ağacı ile dolu bahçeler; yıldız, gül, kasımpatı gibi çiçek bahçeleri, salatalıkla birlikte her türlü sebzenin yetiştiği bostanlardan oluşması Üsküdar sakinlerinin doğal bitki örtüsüne yönelik algılamalarını oluşturmaktadır.

Ayrıca dut meyvesinin bir zaman el arabalarıyla yazın satılan, taze taze tüketilen, İstanbullunun ve Üsküdarlıların bir zamanlar aşına olduğu bir meyve olarak ifade edilmektedir.

Konumu itibariyle Üsküdar'ın tarihi yarımadanın karşısındaki konumu ile İstanbul'un en güzel görsel zenginliğine sahip, çok kıymetli bir yerde olduğu, Asya'dan Avrupa yakasındaki ihtişamlı camilerin, sarayların izlenebildiği ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğu ifade edilmektedir. Gerek Marmara Denizine açılan gerekse Boğaziçi'ne hakimiyeti açısından eşsiz olduğu düşünülmektedir. Boğazın en güzel yerlerini içinde barındıran uzunca bir kıyı şeridinde sahip olduğu düşünülen Üsküdar, boğazın gözdesi, İstanbul'un İncisi olarak tasvir edilmektedir. Asya topraklarının başlangıcı, Anadolu topraklarının köprübaşı olduğu da Üsküdar sakinlerinin algısında yer edinmektedir.

İstanbul'un en güzel tepelerinden biri olduğu düşünülen Çamlıca tepesinin yedi tepeli İstanbul'un en yüksek tepesi olduğu ifade edilmektedir. Üsküdar'ın da en güzel köşesi olduğu düşünülen Çamlıca'dan güneşin batışının izlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Toygartepe, Sultantepe ve Doğancılar ise kent içindeki diğer yükseltilerdir. Bununla birlikte Fethi paşa korusu, Validebağı korusu, Kandilli ve Küçüksu kentin yeşil dokusunu oluşturan yerlerdir. Bunlar arasında fethi paşa korusunun müthiş bir manzaraya ve nostaljiye sahip olduğu düşünülmektedir. Yeşil alanların az olduğu düşünülen Üsküdar'da doğal yaşam alanları da yeterli değildir.

Jeolojik durumu açısından jeotermal sahaların olmadığı ifade edilen Üsküdar'ın gerek güneş, gerekse rüzgâr enerjisi üretilmesine oldukça müsait bir konuma sahip olduğu düşünülmektedir. Çamlıca tepesinin boğaz vadisinin kenarında olması ve de her yöndeki rüzgârlara açık olması sebebiyle rüzgâr enerjisinden elektrik üretilmesi için iyi bir potansiyelinin olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte Çengelköy sırtları, kandilli tepesinin rüzgâr enerjisi üretmek için uygun bir konuma sahip olduğu düşünülmektedir. Şemsi paşa sahili ile kız kulesi arasında yaklaşık 1 mil üst akıntı kuzeyden güneye, 4 mil alt akıntı güneyden kuzeye olduğu ifade edilmektedir.

Beylerbeyi vadisindeki beden terbiyesi sahası, karayolları fidanlığı, futbol sahası ve bostan olarak kullanılan alanın boğaz havasının ve boğaz neminin en iyi hissedilebileceği yerlerden biri olduğu düşünülmekte, yer altı suyu açısından İstanbul'un en zengin yerlerinden biri olduğu ve karayolları fidanlığı içindeki 3-4 su kuyusunun yaz- kış hiç eksilmediği ifade edilmektedir.

Son olarak Üsküdar'ın doğal kimliğinin kara ve denizde yapıla farklı spor dallarına müsait olduğu düşünülmektedir.

4.1.2. Üsküdar Sakinlerinin Üsküdar'ın Yapay Çevre Özelliklerine Yönelik Algılamaları

Üsküdar sakinlerini yapay çevre kimliğine yönelik algılamalarını üçüncü bölümde yapay çevre kimliğinin incelenmesinde olduğu gibi yerleşim, donatı ve sembol olmuş elemanlar ölçeğindeki kimlik unsurlarına yönelik algılamaları olarak üç alt başlık altında inceleyeceğiz.

4.1.2.1. Yerleşim Ölçeğinde

Bu kısımda Üsküdar sakinlerinin bir kent yerleşiminin temel elemanları olan Üsküdar'ın anıtsal ve tarihi binaları, yerleşim bölgeleri, meydanı, sokak ve yollarına yönelik algılamalarını ifade edeceğiz.

Mimari Yapılar

Üçüncü bölümde de ifade edildiği gibi Üsküdar, kentin silüetinde öne çıkan önemli anıtsal yapılara, camilere, külliyeleere, hamamlara, çeşmelere vb. sahiptir. Bu kısımda Üsküdar sakinlerinin bu yapılara ilişkin algılamalarını ifade edeceğiz.

Üsküdar sakinleri Üsküdar denildiğinde ilk akla gelenin ahşap binalar camiler, çeşmeler, kız kulesi, saraylar, mahalleler gibi tarihi mekânlar olduğunu belirtmektedirler. Bu durum “Üsküdar her zaman tarihi yapılarıyla ön planda olan ve her köşesi tarih kokan bir ilçemiz” şeklinde ifade edilmektedir. Üsküdar'da tarihsel dokunun çok yoğun bir şekilde hissedildiği düşünülmektedir. Çınar gölgelikli, serin çeşmelerin Üsküdar'ın her köşe başında karşımıza çıkabilecek olan yapılar olduğunu ve akmayan bu çeşmelerin garip kaldığı ifade edilmektedir.

Kız kulesi, Kuleli Askeri Lisesi, Beylerbeyi Sarayı, Tarihi Belediye Çarşısı, Üsküdar'la bütünleşmiş yapılar olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte III. Ahmet Çeşmesi, Mihrimah Sultan, Ayazma, Kuşkonmaz, Rum-i Mehmet Paşa ve Yeni Cami Üsküdar'ın simge eserleri olarak düşünülmektedir.

Üsküdar'daki Tıbbiye Binası, Selimiye Kışlası, Kuleli askeri Lisesi gibi mimari yapıların Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kamu binalarına ev sahipliği yapabilecek ihtişama sahip olduğu düşünülmektedir.

Üsküdar'ın İstanbul'un hatta Dünya'nın en eski semtlerinden biri olduğu bilinmektedir. Yani Üsküdar sakinleri eski bir yerleşim yerinde oturduklarının bilincindedirler. Roma, Bizans ve Osmanlıya ait oldukça fazla tarihi eser ve yapı bulunduğunu düşünmektedirler. “Üsküdar kültürlerin ve medeniyetlerin bir özeti gibidir.” Denilmektedir. Bu sebeple mimari ve dini öğeleri açısından zengin olduğu hatta İstanbul'un en zengin ilçelerinden biri olduğu düşünülmektedir. Bütün bunlarla Üsküdar'ın bir açık hava müzesini andırıldığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte Üsküdar'ın tarihi kimliğine yeterince sahip çıkılmadığı, onun yeterince bilinmediği ve anlaşılmadığı düşünülmektedir.

Üsküdar sakinleri bugüne ait mekânların tasarlanmasında da Osmanlı kimliğine ait otantik öğelerin ön plana çıkması gerektiği şeklinde bir algıya sahiptirler. “Dünden getirdiği paha biçilmez miras bugünün şartlarıyla korunabilmeli.” denilmektedir.

Yerleşim Bölgeleri

Çalışmamızın diğer bölümlerinde de ifade edildiği gibi Osmanlı dönemi yerleşim bölgeleri cami ve külliyelerin etrafında şekillenen konut bölgelerinden oluşmaktadır. Konut bölgeleri bir plan dahilinde değil kendiliğinden oluşmaktadır. Bu durumda konut alanlarının arasında kalan sokaklar, evlerin bahçeleri, ve cami ve külliyelerin avlularından oluşan bir kent dokusu ortaya çıkmaktadır. Modernleşmeyle birlikte dönüşen kentte ise ızgara plan sistemiyle yeni bir kent dokusu ortaya çıkarken, yollar ve sokaklar genişleyip düzleşmiş kente meydan ve parklarla birlikte açık alan düzenlemeleri de katılmıştır. Dolayısıyla Bu konudaki Üsküdar algısını bu sebepler belirleyecektir.

Eski Üsküdar mahallelerine yönelik algılamalarında Çiçekli pencereler, balkonlar, beyaz badanalı duvarlar, asmalı çardaklar, sadaka taşları, sarnıçlı kuyular, mezar taşları, set başları, mahyalar, dik yokuşlardaki merdivenler ve aynalı körüklü faytonlar var. Bu anlamda Selimiye, Karacaahmet, Anadolu Hisarı, Çamlıca, Kuzguncuk, Çengelköy kentin geleneksel dokusunun yoğun bir şekilde hissedildiği yerler olarak düşünülmektedir.

Üsküdar'ın geleneksel kent dokusunu muhafaza ettiği düşünülmektedir. Bu geleneksel dokuyu oluşturan öğelerin tarihi mekanları, şirin evleri, köşkleri, sokak ve caddeleri

olduğu ifade edilmektedir. Üsküdar sakinleriyle birlikte Üsküdar'ın tarihi dokusuyla sıcak bir yuva hissi oluşturduğu belirtilmektedir.

Üsküdar'ın kent dokusuna yönelik algılamalarını “Üsküdar taşıdığı tarihi ve kültür bileşkesiyle eski ve yeni İstanbul dokusunu kendinde buluşturan bir ilçedir.” ifadesi çok güzel bir şekilde anlatmaktadır. “Üsküdar yaşayan, nefes alan bir ilçedir. Değişen, gelişen, farklılaşan, buna rağmen kent dokusunu, nostaljik görüntüsünü muhafaza eden şiiresel bir yerleşim alanıdır.” bu algılamının projelerde geçen bir başka ifadesidir.

Bütün bunlarla birlikte Üsküdar sakinlerine göre çarpık kentleşme olgusu Üsküdar için de söz konusudur. Binaların bakımsızlığı çarpık kent görüntüsünü beslemektedir. Bu durum Üsküdar'ın güzelliğini bozmaktadır. Üsküdar'ın da kentleşmeyle birlikte yeşil dokusunu yitirdiği düşünölmektedir.

Doğancılar bölgesi Hazarfen Ahmet Çelebinin Galata kulesinden yaptığı uçuşunu tamamladığı ve Osmanlı padişahlarının kuşçulukla uğraştıkları bir yer imajıyla algılanmaktadır.

Salacak sahili manzarası ve kız kulesine bakan konumuyla birçok projede de yer almasıyla sahil şeridinde Üsküdar sakinlerinin algısında öne çıkan yerlerdendir. Buradaki yeşil doku ve doğal falezlerin oluşturmuş olduğu görüntünün burayı değerli kıldığı düşünölmektedir. Üsküdar sakinlerine göre Salacak sahili gezinti yapmak için uygun bir yürüyüş alanıdır.

Kentin fonksiyon alanlarının Üsküdar içindeki oluşumu açısından Paşa kapısı cezaevinin hem kent görüntüsünü hem de manevi havasını bozduğu düşünölmektedir.

Üsküdar sahilinin peyzaj düzenlemesinin daha iyi yapılabileceği düşünölmektedir.

Çamlıca'daki vericilerin görüntü kirliliğine sebep olduğu şekilde bir algılamaları mevcuttur.

Üsküdar'ın koşu pisti, yürüyüş parkuru, bisiklet yolu, piknik alanı vb. açık alan düzenlemeleri açısından yetersiz olduğu düşünölmektedir. Çengelköy'den Harem'e kadar Beylerbeyi ve Üsküdar sahilini de içine alan şeridin ve Acıbadem- Altunizade- Küçük Çamlıca- Kısıklı- Büyük Çamlıca güzergâhının bu düzenlemelerin yapılabileceği alanlar olduğu düşünölmektedir.

Üsküdar'ın yeşil dokusuna yönelik algılamalarını, Üsküdar'ın “yeşil alan bakımından fakir bir ilçe olduğu” ve “yeşil alan yapılacak toprak parçasının bile kalmadığı” düşünceleri oluşturmaktadır. Bununla birlikte bu düşüncelerin arkasında “eski Üsküdar'ın güzel ve nezih bahçelerden oluştuğu” önemli bir bahçe kültürüne sahip olduğu düşüncesi yer almaktadır. Üsküdarlılar korulara ait yeşil alanların da yeterince kullanılmadığını düşünmektedirler.

Üsküdar Meydanı

Üsküdar meydanının sahille birlikte İstanbul'un en güzel mekânlarından biri olduğu, Kız kulesini, Dolmabahçe'yi, Topkapı Sarayını, Beşiktaş'ı ve Köprüyü gören meydanın güzel bir İstanbul manzarasına sahip olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple “Boğazın gerdanlığı” şeklinde tasvir edilmektedir.

Eski ve yeni kent dokusunun kendine ait bir senteze kavuştuğu yer olarak düşünülen Üsküdar'da meydan Üsküdar sakinlerine göre kentin vitrini gibi düşünülerek geleneksel dokunun teşekkül etmesi gerektiği en merkezi yer olarak düşünülmektedir. Bu sebeple Üsküdar sakinleri Üsküdar meydanında yer alan çarşıların Üsküdar'ın tarihi yapısıyla, tarihi çarşı düzenlemesiyle uyumlu olmadığını düşünmektedirler.

Üsküdar sakinlerinin meydandaki trafik yoğunluğuna yönelik düşünceleri de “Üsküdar meydanındaki trafik yoğunluğu konumu itibarıyla çok değerli bir mekânı kullanılamaz hale getirmektedir.” şeklindedir.

Yollar ve Sokaklar

Üsküdar'ın sokakları Üsküdar Kimliğinin tarihi mekânları, kültür ve sanat alanlarında öne çıkan özelliklerinin dışında üç temel bileşeninden biri olarak düşünülmektedir. Üsküdar tarihi kent dokusunun getirmiş olduğu dar ve kıvrımlı sokaklara sahiptir. Buraların yoğun trafik dolayısıyla yeterince algılanmadığı düşünülmekte ve trafiğe kapatılması istenmektedir.

Üsküdar'ın yeni yerleşim bölgelerindeki sokak ve caddeler ise daha işlevsel tanımlamalar içermesi dolayısıyla yolların ve kaldırımların fonksiyonelliğiyle ilgili algılamalar içermektedir. Üsküdar sakinleri sokakların ideal bir sokak düzeninden uzak olduğunu düşünmekte yapılacak düzenlemelerle daha fonksiyonel hale getirilebileceğini

belirtmektedirler. Kaldırımların sürekliliğinin sağlanamadığı için yeterince kullanılmadığını düşünen Üsküdar sakinleri kaldırımların geometrik parke taşlarla döşenmesi gerektiğini ifade etmektedirler.

Tramvay ve fayton kent dokusunu tamamlayan fonksiyonel değil fakat, nostaljik öğeler olarak düşünülmektedir.

Üsküdar Meydanı, Fıstıkağacı, Zeynep Kamil, Doğancılar, Altunizade kentin önemli düğüm noktalarıdır. Üsküdar, Ümraniye, Çengelköy, Beylerbeyi, Çamlıca gibi merkezlerin tam ortasında kalan ve düz ve geniş olan Nato Yolu Caddesi kentin diğer bir düğüm noktasıdır. Yoğun bir geçiş noktası olduğu düşünülen Üsküdar'ın Marmaray projesiyle bir "Aktarma merkezi ve odak noktası" haline geleceği düşünülmektedir.

Sakinleri tarafından bir trafik probleminin var olduğu düşünülen Üsküdar'da Beylerbeyi- Çengelköy- Beykoz ilçeleri arası sahil yolu ile Üsküdar- Altunizade- Ümraniye- Kısıklı arasındaki güzergâh trafiğin çok yoğun olduğu güzergâhları oluşturmaktadır.

4.1.2.2. Donatı Ölçeğinde

Üsküdar sakinlerinin Üsküdar'daki kent donatılarına karşı algılamalarını dört grup içinde toplayabiliriz. Bunları,

- Üsküdar'ın tarihi ve kültürel mirasından ileri gelen donatılara yönelik algılamaları,
- Kent mobilyalarının tasarlanmasında bu kültürel mirasın yansıtılmasına yönelik algılamaları,
- Kentin tarihi mekânlarının ışıklandırılmasına yönelik algılamaları,
- Altyapı mobilyalarıyla ilgili donatılara yönelik algılamaları şeklinde sıralayabiliriz.

Tarihi ve kültürel mirasından ileri gelen donatılar mahya ve sadaka taşlarıdır. Bunların çeşitli düzenlemelerle yeniden yorumlanabileceğini düşünen Üsküdar sakinlerinin algısında Osmanlı kentinin bu iki donatısı yer almaktadır.

Üsküdar sakinleri duvarlar, zeminler, oturma bankları, büfeler şeklinde sıralayabileceğimiz kent mobilyalarının tasarlanmasında kız kulesi, eski Türk kilim ve

halı motifleri şeklinde tarihi ve kültürel mirasımızın kullanılması gerektiği şeklinde bir algılamaya sahiptirler.

Işıklandırma, aydınlatma özellikle tarihi kent dokusunun görselliğinin artırılması için kullanılan bir donatıdır. Işıklandırmanı yetersiz olduğunu düşünen Üsküdar sakinleri tarihi mekânların ışıklandırılmasının kente farklı bir hava katacağını ve Üsküdar'ın bütün İstanbul'dan görülebilecek ışıklandırmaya müsait ye ve yapılara sahip olduğunu düşünmektedirler.

Altyapı elemanlarından oluşan kent mobilyaları konusundaki düşünceleri çöp konteynırları, bilgilendirme panoları ve sokak lambalarıyla ilgilidir. Üsküdar sakinleri yetersiz olduğunu düşündükleri çöp konteynırlarının görüntü kirliliğine sebep olduğunu düşünmektedirler. Modern kentlerde çöp konteynırlarının yerin altında olması gerektiğini düşünmektedirler. Bilbordların görsellik açısından hoş bir görüntü oluşturmadığını düşünen Üsküdar sakinleri, bez afişleri, pankartların, ilanların vb. kent dokusunu bozduğunu düşünmektedirler. Bilgilendirme panolarının yetersiz olduğu düşünülmele birlikte dijital bilgi panolarının Üsküdar'a daha çok yakışacağını düşünmektedirler. Üsküdar sakinlerine göre sokak lambalarının direkleri bir kentsel tasarım ürünü olmayıp kentsel çevreyle uyumlu değildir.

4.1.2.3. Sembol Olmuş Elemanlar Ölçeğinde

Sembol olmuş, Üsküdar'la özdeşleşmiş elemanlar olarak Kız kulesi, Arabalı vapur ve Kâtibim türküsü ifade edilmektedir.

Kız kulesinin konu edildiği bütün projelerde Kız kulesi Üsküdar'la özdeşleştirilmektedir. Bu durum “Üsküdar denince akla kız kulesi gelir”. “Kız kulesi Üsküdar'ın en değerli sembolik ögesidir.”, “Üsküdar kız kulesiyle bütünleşmiş bir semttir.” şeklinde ifade edilmektedir.

Arabalı vapurun İstanbul'un dolayısıyla Üsküdar'ın sembolik bir ögesi olduğu ifade edilirken, “Kâtibim türküsü”nün Üsküdar hiç bilinmese dahi kâtibim türküsü vasıtasıyla haberdar olunduğu düşünülmektedir.

4.2. Üsküdar Sakinlerinin Sosyal Kimlik Algılaması

Üsküdar sakinlerinin Üsküdar'a yönelik sosyal kimlik algılamasını;

—Üsküdar’ın kültürel mirasına yönelik algılamaları,

—İnsan ve insan ilişkilerine yönelik algılamaları,

—Üsküdar’ın soyut kimliğine yönelik algılamaları,

—Üsküdar’ın sosyo-ekonomik özelliklerine yönelik algılamaları çerçevesinde inceleyeceğiz.

Üsküdar tarihin, sanatın ve kültürün buluştuğu bir yer olarak algılanmaktadır. Üsküdar Türk sanat hayatına önemli şahsiyetler kazandırmış ve halen de birçok sanatçıyı barındırmakta olan bir yer olarak bilinmektedir. Geleneksel Türk sanat musikisinin icra edildiği bir yer olan Üsküdar musiki cemiyeti Üsküdar’ın marka haline gelmiş bir kültürel mirası olarak düşünülmektedir. Üsküdar’ın ebru ve hat sanatçılarıyla meşhur olduğu ifade edilmektedir.

Üsküdar’ın kendine has kokuları vardır. Denizden gelen yosun ve iyot kokusu, duvarlardan sarkan leylakların ve ihlamurların kokusu, bahçelerden gelen sardunya, gül ve karanfil kokuları Üsküdar’ın kendine has kokuları olarak ifade edilmektedir. Bununla birlikte Üsküdar bir çiçek kültürüne sahiptir.

Üsküdar’ın dini ve irfani sohbetler bakımından zengin bir geçmişe ve yerleşmiş bir geleneğe sahip olduğu ifade edilmektedir. Üsküdar ermişler, evliyalar, enbiyalar diyarı olarak algılanmaktadır. Bunun yanı sıra Üsküdar’ın bilim adamlarına, düşünörlere de asırlarca ev sahipliği yapmış olduğu düşünülmektedir.

Üsküdar sakinlerinin Osmanlı kültürüne yönelik algılamalarını fes, macuncular, bozacılar, şerbetçiler, çay evleri oluşturmaktadır. Bununla birlikte Osmanlı kültürünün yemekleri, giyimleri ve müzikleriyle vb. yeterince bilinmediği düşünülmektedir.

Sürre-i Hümayun geleneğinin Üsküdar’ın kültürel mirasında önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir. Bu durumun Üsküdar’ı ayrıcalıklı bir yer haline getirdiği düşünülmektedir. Üsküdar-Sarayburnu arasındaki Hüdayi yolu olarak bilinen deniz yolunun da Üsküdar’ın kültürel mirasının önemli bir parçası olduğu düşünülmektedir.

Üsküdar sakinlerinin Üsküdar’da İnsan ve insan ilişkilerine yönelik algılamalarının başında “Üsküdar’ın tarihi ve kültürel birikiminin yanında yerli halkı da İstanbul’un

diğer yerlerinden daha özeldir.” ifadesi gelmektedir. Üsküdarlı olmak bir ayrıcalık olarak değerlendirilmekte “Dünyada fakir olmanın eziklik, Üsküdar’da ise ayrıcalık olduğu” ifade edilmektedir.

Tarih boyunca Üsküdar Osmanlı devletinin en saygın eşraflarının ikamet ettiği bir yer olarak bilinmektedir. “Aziz Mahmut Hüdayi Hazretlerinin Üsküdar’ın en değerli misafiri olduğu” ifade edilmektedir. Üsküdar mutaasıp bir yer olarak algılanmaktadır.

Üsküdar’da sosyal ilişkilerin temelini her türlü etnik ve ideolojik kimlikten önce insan ögesinin oluşturduğu düşünülmektedir. Üsküdar’a ruhunu veren asıl yapının sosyal yapı olduğu düşünülmekte, kültürlerin ve medeniyetlerin yalnızca Üsküdar’da bir araya gelebileceği belirtilmektedir. Üsküdar’ın Musevi, Hıristiyan ve Müslümanları barındıran bir mozağiye sahip olduğu ifade edilmektedir. Alevilerin de kendilerini rahatça ifade edebildikleri bir yer olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca Üsküdar’ın İstanbul’un önünde Anadolu’yu temsil eden bu iki ögeyi de kendisinde buluşturabilen bir potansiyele sahip olduğu düşünülmektedir. Ayrıca toplumumuzun ürettiği ve ideolojik kamplaşmalarda zaman zaman kullanılan değerlerin senteze ulaştığı bir yer olarak düşünülmektedir.

Üsküdar’ın sosyo-ekonomik özelliklerine yönelik algılamalarına bakıldığında; Üsküdar’ın fazla nüfus barındırdığı, ekonomik olarak sanayisinin yok denecek kadar az olduğu, işsizliğin fazla olduğu düşünülmektedir. Üsküdar’ın ekonomik canlılık ve büyük mağazalar açısından Kadıköy ve çevre ilçelerin gerisinde olduğu, Kadıköy Altıyolu, Bağdat Caddesi, Taksim İstiklali, Maltepe Beş Çeşmesi gibi bir merkezinin ve büyük esnafının olmadığı düşünülmektedir. Bununla birlikte Üsküdar kalkınmış bir yer olarak düşünülmekte ve modern kent yaşamının tüm imkânlarına sahip bir kent olarak algılanmaktadır. Eğitim açısından okuma-yazma bilmeyen insan sayısının fazla olduğuna yönelik bir algı söz konusudur.

Üsküdar’ın soyut kimliğine yönelik algılamaları ise şu şekildedir. Üsküdar’ın tarihi yapısıyla, insanıyla, huzuru ve tarihiyle insana yaşama sevinci veren, halvet ve temizlik duyguları uyandıran bir kimliğe sahip olduğu düşünülmektedir.”İstanbul’un en asil beldesi Üsküdar’dır ” ve “Üsküdar mütevazi bir ihtişama sahiptir” denilmektedir.

Üsküdar İstanbul'un kutlu diyarı olarak ifade edilmekte, ahlaki anlamda temiz ve nezih bir ilçe olduğu düşünülmektedir. Pek çok edebi esere konu edilmiş olduğu ifade edilmektedir. Son olarak Üsküdar sakinlerinin Üsküdar'ın İstanbul'un en çok bilinen beş ilçesinden biri olduğunu düşünmektedirler.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Üsküdar kent kimliği algılamasını Üsküdar sakinlerinin, Üsküdar'ın çevresel ve sosyal kimliğine yönelik algılamaları oluşturmaktadır. Çevresel kimliğin doğal çevre özellikleri ve insan eliyle oluşturulmuş çevre özelliklerinden oluşması sebebiyle çevresel kimlik algısını Üsküdar sakinlerinin bu iki kimlik öğelerine yönelik algılamaları oluşturmaktadır. sosyal kimlik algısı ise kentin sahip olduğu tarihi ve kültürel birikim ve sosyo-ekonomik, demografik özelliklerine yönelik algılamalardan oluşmaktadır.

Üsküdar sakinlerinin kentin doğal özelliklerine yönelik algılamaları arazisinin engebeli olması çok çeşitli sebze ve meyvelerin yetiştirilmesi, boğaza nazır ferah bir ikliminin olması, konumu itibarıyla tarihi yarımadanın karşısında konumlanması, çeşitli doğal enerji üretimi için müsait bir coğrafyasının olması, çeşitli spor dallarının yapılabilmesine müsait olması ve yeraltı suları açısından zengin olması konularında toplanmaktadır.

Üsküdar doğal özellikleri açısından su ve kara öğelerinin her ikisine de sahiptir. Bu durum, Üsküdar'da su kenarı, yamaç ve düz alan yerleşimlerinden her birinin söz konusu olmasına imkân tanımaktadır. Bütün sahil şeridindeki İstanbul ilçelerinde olduğu gibi boğaz, Üsküdar'ında kimliğinde önemli bir figürdür. Üsküdar'ın topografyasına Üsküdar meydanına açılan dört vadi ve bunların oluşturduğu yükseklik ve yamaçlar hakimdir. Özellikle Üsküdar'ın ilk kurulduğu bu bölge geleneksel kent dokusuyla birlikte kent algısında önemli rol oynamaktadır. Bu bölgedeki merdivenler ve yokuş yolların kente nostaljik bir hava kazandırdığı düşünülmektedir.

Karadeniz ve Akdeniz iklim arasında bir geçiş özelliği gösteren Üsküdar'ın iklim ferah bulunurken, eski Üsküdar'a yönelik algıyı oluşturan güzel bahçelerde her türlü sebze ve meyvenin yetiştiği ve fakat bugün Üsküdar'da bir meyveyi dalından koparıp yeme imkânının olmadığı ifade edilmektedir. Özellikle dut meyvesinin bütün İstanbulluların ve Üsküdarlıların aşına olduğu belirtilmektedir. Bugün Üsküdar'ın yeşil dokusunun kentleşmeyle birlikte azaldığı ve çeşitli ağaç türleriyle çeşitli bitki türlerinin bahçelerin ortadan kalkmasıyla kent imajına yönelik bir argüman olarak kaldığı düşünülmektedir. Modern yaşama biçiminin ortaya çıkardığı kent hayatı, bahçelerin ortadan kalkıp kent mekânının farklı biçimde düzenlenmesini gerekli kıldığı için kentin coğrafyasıyla olan bu etkileşimi sekteye uğramıştır. Coğrafyayla kentteki insan arasındaki bağın kopması

durumu kent insanının kentin coğrafyasına yabancılaşmasını, coğrafyanın da kentin kimliğinin belirlenmesindeki rolünün azalmasına ya da yok olmasına sebep olmuştur. Bu organik bağ bugünün kentinde botanik bahçe vb. farklı açık alan düzenlemeleriyle sağlanmaya çalışılmakta ve Üsküdar sakinleri de bu durumun farkındadırlar. Çünkü projelerde bu konuya fazla yer verilmiştir.

Tarihi yarımadanın karşısındaki konumuyla Marmara Denizi ve Boğaziçine hakimiyetiyle ve Asya topraklarının başlangıcı Anadolu topraklarının körü başı olmasıyla çok ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğu düşünülmektedir. Çok eski bir yerleşim yeri olmasında, Osmanlı İstanbul'unun üç beldesinden biri olmasında, ticaret kervanlarının güzergâhının başında olmasıyla Osmanlı döneminde bu kadar imar edilmesinde sahip olduğu konunun rolü düşünüldüğünde Üsküdar sakinlerinin kendilerini gerçekten ayrıcalıklı hissedecek kadar haklı oldukları ortaya çıkmaktadır.

İnsan eliyle yapılaşmış çevre kimliği yerleşim, donatı ve sembol olmuş elemanlar ölçeğinde olmak üzere üç kimlik elemanı üzerinden anlaşılabilir.

Yerleşim ölçeğinde bir kent; mimari yapıları, meydanı, sokakları ve yerleşim bölgelerindeki kent dokusu ve açık alan düzenlemelerinden anlaşılabilir. Buradan hareketle Üsküdar'ın mimari yapıları üzerindeki algılamaları Kız kulesi, Kuleli Askeri Lisesi, Beylerbeyi Sarayı ve Tarihi Belediye Çarşısının Üsküdar'la bütünleşmiş yapılar olduğu, III. Ahmet Çeşmesi, Mihrimah Sultan, Ayazma, Rum-i Mehmet Paşa, Kuşkonmaz ve Yeni Caminin de Üsküdar'ın simge eserleri olduğu, Roma, Bizans ve Osmanlı'ya ait oldukça fazla tarihi eser ve yapı bulunduğu, Üsküdar'ın tarih kokan bir şehir olduğu, her yerinde bu tür eserlerle karşılaşılabilceği düşüncelerinde toplanabilir. Üsküdar gerek cami ve külliyesi olsun, gerekse 19. yüzyıla ait olan kışla, okul vb. yapıları olsun kentin silüetinde öne çıkan anıtsal yapılara sahiptir. Özellikle bu binaların ihtişamı gittikçe sıradanlaşan, estetikten uzak binalarla kaplanmış kentlerin karşısında Üsküdar sakinlerine heybetli bir tarihlik algısı kazandırmaktadır. Üsküdar sakinleri oldukça eski bir yerleşim erinde yaşadıklarını bilmekle birlikte kentin her tarafına dağılmış bu tarihi dokuyu hayatlarına katamamaktan şikâyet etmektedirler. Projelerde ortaya konulan bilgilendirme panoları tasarımlarını fazla oluşu bunun kanıtıdır. Tarihsel dokuyu anlamlandırmakta güçlük çeken Üsküdar sakinleri bunun tarihsel kimliğe

yönelik bilgi eksikliğinden ileri geldiğini düşünmektedirler. Hâlbuki Osmanlı kentinin bu mimari yapıları anlaşılır kılan kurgusundan habersizdirler.

Üsküdar sakinleri yerleşim bölgeleri konusunda çarpık kentleşme olgusunun Üsküdar için de geçerli olmakla birlikte Üsküdar'ın değişen, farklılaşan kent dokusuna rağmen nostaljik görüntüsünü muhafaza ettiği eski ve yeni İstanbul dokusunu kendisinde buluşturduğunu düşünmektedirler. Geleneksel doku bütün unsurlarıyla varlığını devam ettirmemesine rağmen mevcut yapılar kent içinde kendine bir yer edinebilmiş, kentin fonksiyon alanlarında başka işlevlerle dahi olsa varlığını sürdürebilmiş “eski” şeklinde bir kenara bırakılmamıştır. Bu durum Üsküdar kimliğinin çok ayrıcalıklı bir özelliği olmakla birlikte Üsküdar sakinleri tarafından da büyük bir zenginlik olarak algılanmaktadır.

Yerleşim öğelerinin Üsküdar sakinleri tarafından beton yığınları şeklinde algılanmasının altında modern kentlerin yerleşim alanlarının ızgara plan sistemiyle oluşturulması olduğu düşünülebilir. Çünkü bu sistemde bölgenin fonksiyonelliği öne çıkarılarak rasyonel bir şekilde planlanmaktadır. Ayrıca evlerin bahçelerinin olmaması yerleşim alanlarını evle sınırlamakta ve böylece evin modern öncesi dönemdeki sokakla bütünlüğü ortadan kalkmaktadır. Bu durum insanların ikamet ettikleri alana yabancılaşmasına sebep olmaktadır.

Üsküdar sakinlerinin Üsküdar meydanına yönelik algılamaları meydanın dokusuna ve kullanımına yöneliktir. Meydan eski kent dokusunun yoğun olduğu bir yer olarak ve merkeziliği dolayısıyla bu dokunun bir bütün olarak korunması gereken bir yer olarak düşünülmektedir. Bu durum geleneksel Osmanlı kentinin bir ögesi olmayıp cumhuriyetten sonra, üstelikte bazı tarihi yapıların ortadan kaldırılarak oluşturulmasına rağmen Mihrimah Sultan, Yeni Valide cami ve külliyesiyle boğaz gibi anıtsal ve doğal yapılarla belirlenmesi ve çınar ağaçlarının oluşturulduğu izlenim dolayısıyla kentin geleneksel dokusunu yansıtan bir eleman olarak algılanmasına sebep olmaktadır. Bu durum Türk kenti için fonksiyonel bir boşluk olan meydanın Üsküdar için bunun biraz daha ilerisine geçtiğini göstermektedir. Ayrıca Üsküdar sakinlerinin meydandaki trafik yoğunluğunun meydanı kullanılamaz hale getirdiğini düşünmeleri Batılı anlamda bir meydan kültürü ve algısının oluşmaya başladığını göstermektedir. Projelerde meydanın

bir buluşma ve çeşitli aktivitelerin sergilendiği yer olarak düşünülmesi bunu kanıtlamaktadır.

Sokak Osmanlı kentine özelliğini kazandıran birkaç morfolojik yapıdan bir tanesidir. En bariz özelliği dar ve kıvrımlı olmasıdır. Kent içindeki ulaşımı sağlayan bu yapıların ev içinin dışı genişlemesiyle mahalle sakinlerinin kullanımına ait olan bu elemanların farklı bir anlam taşıdığı anlaşılmaktadır. Osmanlı mahallelerindeki çıkmaz sokak bu anlamın bir ifadesidir. Modern kentle birlikte bir ulaşım ağına indirgenen sokak ve yollar fonksiyonelliğin ön plana çıkarıldığı yapılar haline dönüşmüştür. Bugünün insanı tarafından sokak ve yollar bu fonksiyonelliğiyle algılanmaktadır. Üsküdar sakinlerinin her ne kadar dar sokakların sıcaklığına dair nostaljik bir algısı söz konusu olsa da projelerde işlevsellikleri açısından değerlendirilmesi fonksiyonelliğe dayanan bir algının olduğunu kanıtlamaktadır.

Üsküdar sakinlerinin kentin donatılarına karşı algılamaları da Üsküdar'ın tarihi ve kültürel mirasından beslenmektedir. Kent mobilyalarının bir iletişim nesnesi olarak düşünülme suretiyle yerel ve estetik unsurların dikkate alınarak tasarlanması düşüncesi post modern düşüncede yerelliklerin modernitedeki evrenselliğe karşı öne çıkarılmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu durumda zemin taşları, oturma bankları, telefon kulübeleri, büfeler, duraklar vb. kentin tarihi ve kültürel birikiminden yola çıkarak tasarlanmaktadır. Üsküdar sakinleri kent mobilyalarının böyle tasarımlardan uzak olduğunu düşünmektedirler. Kent mobilyaları konusunda Üsküdar için modernitenin seri imalat düşüncesi halen geçerlidir.

Sembol olmuş elemanlar ölçeğinde Kız Kulesi ve Kâtibim türküsü Üsküdar'la özdeşleştirilmektedir.

Üsküdar sakinlerinin sosyal kimlik algılaması Üsküdar'ın kültürel mirasına, insan ve insan ilişkilerine, soyut kimliğine yönelik algılamalarından oluşmaktadır. Kültürel mirasına yönelik algılamaların, Üsküdar Musiki Cemiyeti, Üsküdar'a has kokular, dini ve irfani sohbet geleneği, macuncular, bozacılar, şerbetçiler, "Sürre-i Hümayun" ve "Hüdayi Yolu" oluşturmaktadır.

Üsküdar'ın bir musiki kültürü olan bunu icra eden ince ruhlu insanların yeri olduğu, evliyalar ve enbiyalar kenti olduğu düşünülmektedir. Üsküdar'a ait kokular ona karşı bir

bütünlük algısı kazandırmakta, sanki koca kente bir ev hissi vermektedir. Dini ve irfani sohbetler geleneği rasyonel sebeplerin ötesinde hikmet algısına sahip bir toplumsal yapının ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Sürre alayları, her sene hac mevsiminde Osmanlı Padişahının Mekke ve Medine emirine gönderdiği hediyeleri götüren gruba verilen isimdir. Bu yolculuğun Üsküdar'dan başlamış olması Müslümanlar için kutsal olan bu beldeye hizmet etmenin aracı olması dolayısıyla Üsküdar'a İslam'la hizmetle anılan bir kimlik kazandırmaktadır. Harem isminin böyle bir algılamının neticesi olduğu bilinmektedir.

Üsküdar'da sosyal ilişkilerin temelini her türlü etnik ve ideolojik kimlikten önce insan ögesinin oluşturduğu düşüncesi insan ilişkilerine yönelik algının temelini oluşturmaktadır. Kültürlerin ve medeniyetlerin yalnızca Üsküdar'da bir araya gelebileceği düşünülmektedir.

Üsküdar'ın soyut kimliğine yönelik algılamaları Üsküdar'ın temizlik ve halvet kenti, temiz ve nezih bir ilçe, İstanbul'un kutlu diyarı olduğu düşüncelerinde toplanmaktadır. Üsküdar'ın tarihindeki tekke ve tasavvuf kültürünün bu algılamaya yol açtığı düşünülebilir. Bu durum Üsküdar'a mistik bir hava kazandırmaktadır.

Türk toplumunda kent kimliğinin nasıl algılandığı problemi “Kent nedir?” sorusunun nasıl cevaplandırıldığına bağlıdır. Endüstrileşmenin getirmiş olduğu değişiklikler kenti coğrafyasından koparıırken (Örneğin konut dokusunun yaşanan coğrafyanın bitki örtüsünden kopmuş olması) kent sakinlerinin de bulunduğu coğrafyaya yabancılaşmasını beraberinde getirmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken husus kentin kendiliğinden doğal çevresiyle olan ilişkisinin zaten kent olmayan yerleşmelerin aynı çevreyle olan ilişkisinden farklı olmasına rağmen endüstrileşmeyle birlikte bu ilişkide meydana gelen değişikliktir. Endüstri insanın emeğine yabancılaşmasında olduğu gibi aslında “kültür” olgusunun kendisine karşı bir ontolojik tehdit oluşturmaktadır. Bu durum yaşanan ve tabiatı gereği daha çok insan eliyle oluşturulmuş olan çevrenin fonksiyonlarına indirgenen bir şekilde tanımlanmasına vesile olmuştur. Modernitenin bu konuda ortadan kaldırdığı kentin yerelliği ve estetik unsurudur. Bu durum da doğal karşılığını bularak kent sakinlerinin kente karşı fonksiyonel bir algılama içerisine girmesine sebep olmuştur.

Kültürün de endüstrileşmesiyle birlikte kentlerde ortak bir yaşama biçimini oluşmasına sebep olmuştur. Modern düşüncenin evrensellik anlayışı da yerel kültürlerin lokal anlamda, küçük gruplar içinde yaşamasına, daha çok yaşatılmaya çalışılmasına, ya da ortadan kalkmasına sebep olmuştur.

Kentin morfolojisinde ve sosyolojisinde meydana gelen bu değişiklikler zaten bir kenti diğerinden ayıran özellikleri ifade eden kent kimliği kavramına yönelik oturmuş, bütünlüklü bir algılamamanın oluşmamasına sebep olmaktadır. Kentin tarihi ve kültürel mirasıyla ortaya çıkan imge ise realitede karşılığı olmayan fakat modern düşüncenin yıpranmasıyla birlikte kente yönelik bir algının şekillenmesine hizmet etmektedir.

KAYNAKÇA

- AKATAN, Latife (2007) “Abdülmecid Efendi, Köşkü, Çinileri”, **4. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul
- AKBALIK, Esra (2004), **Tüketim Kültürünün etkisinde değişen yaşam biçimleri ve küresel kentler: İstanbul Örneği**, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- AKTÜRE, Sevgi (1985) **Osmanlı Devleti’nde Taşra Kentlerindeki Değişimler**, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ALİKILIÇ, Dündar (2007) “Üsküdar Hasbahçeleri”, **4. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul
- ALTINER, A. Turhan, BUDAK, Cüneyt, (1997) **Konak Kitabı**, Tepe Yayınları, İstanbul.
- ASAN, Ünal, YEŞİL, Ahmet, DESTAN Sinan, ÖZDEMİR, İbrahim, ÖZKAN, U. Yunus, “Üsküdar İlçesindeki Bazı Koruların Fonksiyonel Değerleri ve İstanbul Halkına Hizmetleri”, **1. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul
- ASAN, Ünal (2004) “Üsküdar’ın Canlı Kültür Mirası: Anıt Ağaçlar”, **1. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul
- ASLANOĞLU, Rana (1998), **Kent Kimlik Küreselleşme**, Asa Kitabevi, Bursa
- ASLANOĞLU, Rana (1990), **Kuramları içinde Çöküntü Bölgelerinin Analizi: Bursa Reyhan Örneği** Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa.
- AYATA, Sencer (2003), “Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı”, **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, Haz., Deniz Kandiyoti – Ayşe Saktenber, Metis Yayınları, Ankara.
- AYDEMİR, Saliha, E. (2004) **Kentsel Açık ve Yeşil Alanlar “Rekreasyon”**, Kentsel Alanların Planlama ve Tasarımı, Akademi Kitabevi, Trabzon.

- AYDIN, Tekin (1964), **Anadolu’da insan toplulukları ve yerleşme ilkeleri üzerine bir deneme**, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü doktora tezi İstanbul.
- AYDINGÜN, İ (2000), **Kentsel imgeler ve kent kimliği: bursa da üç yaşam çevresi üzerine bir araştırma**, Basılmamış Doktora tezi, Ankara üniversitesi, Ankara.
- AYDOĞAN, Ahmet (2000), **Şehir ve Cemiyet**, İz Yayıncılık, İstanbul.
- AYVERDİ, İlhan (2005), **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, C. 3, Kubbealtı neşriyat, İstanbul.
- BAL, Hüseyin (2002), **Kent Sosyolojisi**, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- BARTU, Ayfer (2001), “Kentsel Ayrışım):İstanbul’daki Yeni Yerleşmeler ve Kemer Country Örneği”, **21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan**, haz. Firdevs Gümüsoğlu, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- BATUR, Afife (1994) **Selimiye Kışlası**, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt:6, Ana Basım A.Ş., İstanbul.
- BATUR, Afife (1994) **Beylerbeyi Sarayı**, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt:2, Ana Basım A.Ş., İstanbul.
- BAYKARA, Tuncer (2004) “Türkistan’dan Gelen Bir İsim ve Efsane”, **1. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul.
- BAYRAKÇI, Oğuz (1991), “Kent Mobilyaları Tasarımında Kimlik Sorunu” ,**1. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu**. M.S.Ü. ŞBPB Yayını. İstanbul.
- BAYRAKÇI, Oğuz (1991) “Kent Mobilyaları Tasarımında Kimlik Sorunu ve Kent Kimliği İçindeki Yeri”, **Kamu Mekânlar Tasarımı ve Kent Mobilyaları Sempozyumu**, Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- BİRİCİK, A. Selçuk (2005), “Üsküdar’ın Kuruluş ve Gelişmesindeki Doğal Etkenler”, **2. Üsküdar Sempozyumu**, 1. Cilt, İstanbul
- BİRSEL, S./Polat, E./ Yılmaz, N. (1993) Değişim Dönüşüm Sürecinde Kimlik Arayışları ve Kentsel Yenileşme Kavramı, **TMMOB Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu**

- BOOKCHIN, Murray (1999), **Kentsiz kentleşme**, Çev. Burak Özyalçın, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- CANSEVER, Turgut (1997) **İslam'da Şehir ve Mimari**, İz yayınları, İstanbul.
- CERASI, Maurice, M. (1999) **Osmanlı Kenti**, Çev. Aslı Ataöv, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- CEZAR, Mustafa (2002) **Osmanlı Başkenti İstanbul**, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, Mas Matbaacılık, İstanbul.
- CORBUSIER, Le (1967) **The Radiant City**, London, Faber and Faber.
- ÇAVDAR, Tuba (2008) "Osmanlı Döneminde Üsküdar'da Kurulmuş Kütüphaneler", **5. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul.
- ÇEÇEN, Kazım (1994), **Üsküdar Suları**, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, C. 7, İstanbul.
- ÇEÇEN, Kazım (1991), **Üsküdar Suları**, İSKİ Genel Müdürlüğü, Turgut Ofset, İstanbul.
- ÇELİK, Zeynep (1996) **19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul**, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ÇEVİK, Sonay (1993), "Fiziksel- Mimari Mekân Kimliğinin Değerlendirilmesi", **2. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu**, M.S.Ü. ŞBPB Yayını. İstanbul.
- ÇİZGEN, Nevval (1994), **Kent ve Kültür**, Say Yayınları, İstanbul.
- ÇÖL, Şölen (1998) **Kentlerimizde Kimlik Sorunu ve Günümüz Kentlerinin Kimlik Derecesini Ölçmek İçin Bir Yöntem Denemesi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış doktora Tezi)
- ÇUBUK, Mehmet (1991) "Kamu Mekânları ve Kentsel Tasarım", **Kamu Mekânlar Tasarımı ve Kent Mobilyaları Sempozyumu**, Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

- DAĞDELEN, İrfan (2008) “Üsküdar’ın Tarihi Haritaları”, **5. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul.
- DALGIÇ, Gülay, BENİAN, Esin (2007) “Değişmeyen Mimarileri-Değişen Rollerile 21. Yüzyılda Üsküdar Külliyelerine Bakış”, **4. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul
- DEMİRARSLAN, Deniz (2009) “19. Yüzyılda Osmanlı Batılılaşmasının Konut Mekânlarının Değişimine Etkisi ve Kuzguncuk Evleri”, **6. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:2, İstanbul.
- DEMİRARSLAN, Deniz (2005) “Mekân Tasarımı Açısından Mimar Sinan Eserlerinin Üsküdar’ın Gelişimindeki etkisi”, **2. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:2, İstanbul
- DEMİRARSLAN, Deniz (2004) “Beylerbeyi Sarayının Mekân Tasarımı Açısından Üsküdar ve İstanbul’a Kazandırdığı Önem”, **1. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul.
- DEMİRSOY Mustafa Sami (2006), **Kentsel dönüşüm projelerinin kent kimliği üzerindeki etkisi, (Lübnan-Beyrut-Solidere Kentsel dönüşüm projesi Örnek alan incelemesi)** Basılamamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul.
- EKİNCİ, Deniz, EKİNCİ, Burhan (2009) “Üsküdar’da Arazi Kullanımın Değişimi ve Hâlihazırdaki Özellikleri”, **6. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:2, İstanbul.
- ELDEM, S. Hakkı (1984) **Türk Evi/Osmanlı Dönemi**, 1.cilt, Güzel Sanatlar Matbaası,
- ELDEM, S. Hakkı (1987) **Türk Evi/Osmanlı Dönemi**, 3.cilt, Güzel Sanatlar Matbaası,
- ELDEM, S. Hakkı (1986) **Türk Evi/Osmanlı Dönemi**, 2.cilt, Güzel Sanatlar Matbaası,
- ERGUN, Doğan (2000), **Kimlikler Kısacasında Ulusal Kişilik**, İmge Kitabevi, Ankara.
- ERKAN, Nevzat (2008) “18. Yüzyılda Şer’iye Sicillerine Göre Üsküdar’da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri (1700-1712)”, **5. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul.

- ERSÖZ, H. Yunus (2008) “Üsküdar’da Yapılaşma Özellikleri”, **5. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul.
- ERTÜRK, Tayfun (1996) **Şehir Kimliği: Amasya Örneği**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- EŞKİNAT, Yunus (1993) “Kent Planlama ve Tasarım Arasında Gerekli Ara Ölçek: Kentsel Tasarım”, **2. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu**, Mimar Sinan Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.
- EVCİL, A. Nilay (2008) “Değişen Üsküdar’da Kentsel Kimlik ve Canlılık”, **5. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul.
- EYİCE, Semavi (2004) “Fetihten önceki Üsküdar”, **1. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul.
- FAROQHI, Suraya (1993), **Osmanlıda Kentler ve Kentliler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- GÖKTUR, Pelin (2006), “Rezidanslar ve Gentrified Konutlar”, **İstanbul’da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri** der. David Behar, Tolga İslam, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- GÖNCÜOĞLU, S. Faruk (2009) “Bir Modernleşme ve Tarihi Yıkımın Hikâyesi; Üsküdar Meydanı”, **6. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:2, İstanbul.
- GÖRER, Nilgün, GÜLTEKİN, Nevin, GÜLTEKİN, Tanju (1993) “Kent Kimliği Koruma Planları Kentsel Tasarım Post Modernizm Üzerine”, **2. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu**, Mimar Sinan Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.
- GÜNAY, Reha (1998) **Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri**, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- GÜL, Ayfer, Gül, Atakan (1995), “Üsküdar’dan Harem’e”, **İstanbul Dergisi** s. 14, Temmuz.
- GÜLERSOY, Çelik (1994) **Kız Kulesi**, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt:5, Ana Basım A.Ş., İstanbul.

- GÜNDÜZ O/ Taner T (1992), “Küreselleşme sürecinde Türk Kentlerinin Kimlik Sorunları ve İzmir Örneği”, **1. Uluslar arası Kentsel Tasarım Buluşması**, M.S.Ü
- GÜNEY, Salih (2008), **Davranış Bilimleri**, Nobel yayın dağıtım, Ankara.
- GÜRAY, Hakan (1997), **Topografyanın Yerleşim ve Planlamaya Etkileri: Üsküdar Örneği**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- GÜRKAŞ, Tayfun (2004) “Modernleşen Osmanlı Parklarının Üsküdar’daki Erken İki Örneği: Millet Bahçesi ve Doğancılar Parkı”, **1. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul.
- GÜVENÇ, Bozkurt (1994), **Türk Kimliği**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- HACIHASANOĞLU, Işıl (1991) **Kent Mobilyaları**, Tegnografik Matbaa, İstanbul.
- HACISALİHOĞLU, Yaşar (1999), **Küreselleşme Mekansal Etkileri ve İstanbul**, Basılmamış Doktora Tezi, M.S.Ü.
- HASKAN, M. Mermi (2001), **Yüzyıllar Boyunca Üsküdar**, Üsküdar Belediyesi Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayınları Asır Matbaacılık, İstanbul.
- HARVEY; David (1997), **Postmodernliğin Durumu**, Çev., Sungur Savran, Metis yayınları İstanbul.
- HUOT, J.Louis, THALMANN, J.Paul, VALBELLE, Dominique (2000), **Kentlerin Doğuşu**, Çev., Ali Bektaş Girgin, İmge Kitabevi, Ankara.
- IŞIK, E/ Şentürk, Y (2009), **Öznel, Durumlar ve Mekânlar**, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- IŞIK, Oğuz (1993), “Modernizm Kenti/Postmodernizm Kenti” **Birikim Dergisi**, s.53
- İNALCIK, Halil (2006), **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)** Çev.Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İNALCIK, Halil (2006), **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Çev. Ayşe Berktaş, Süphan Andıç, Serdar Alper, 2. cilt, Eren Yayıncılık, İstanbul.

- İNCEOĞLU, Necati, ŞENER, Hasan, İNCEOĞLU, Mine, YILDIZCI, Ahmet (1991) “Kamu Mekanları Tasarım İlkelerinin Örneklerle İrdelenmesi”, **Kamu Mekanlar Tasarımı ve Kent Mobilyaları Sempozyumu**, Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- KAPLAN, Hülagü (1993) “Sokak İmgesi ve Sokak Kimliğinin Belirlenmesinde Yardımcı Bir Yöntem Olarak Paylaşımlı Yol Düzenlemesi”, **2. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu**, Mimar Sinan Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.
- KAPLAN, Hülagü (1992) “Konut Alanları Sokak Mekânlarını Tasarlanmasında Paylaşımlı Yol Düzenlemeleri Woonerf Tasarım İlkeleri ve Kentlerimize Uygulanabilirliği”, **1. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu**, Mimar Sinan Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.
- KARA, B (1997) **Kentsel Mekanların Algılanması ve Mekansal İmaj ile Bornova Kent Meydanı Örneğinde Bir Bilişsel Haritalama Çalışması**, Basılmış Yüksek Lisans Tezi Ege Üniversitesi. İzmir.
- KARACAGİL, Kürşad (2007) “Üsküdar’ın İmarına Dair Bir Rapor (1924)”, **4. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul.
- KARAMAN, Mahmut (2004), “Üsküdar’ın Türkiye Kimliği: Üsküdar Anadolu”, **1. Üsküdar Sempozyumu**, 1.cilt, Seçil Ofset, İstanbul.
- KARAOSMAN, Selda, EREN, İ. Özbek (2004) “Üsküdar’da Çevre Verilerinin Osmanlı Dönemi Camilerinin Yerleşimine Etkisi”, **1. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul
- KAPROL, Timur, MİNEZ, Berk (2009) “Cumhuriyet Sonrası Üsküdar’da İnşa Edilmiş Sivil Mimarlık Örneği ‘Konut’”, **6. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:2, İstanbul.
- KAYA, Erol (2003), **Kentleşme ve Kentlileşme**, İlke Yayıncılık, İstanbul.
- KELEŞ, Ruşen (1996), **Kentleşme Politikası**, İmge Yayınevi, Ankara.

- KIRAY, Mübeccel (1979) **Apartmanlaşma ve Modern Orta Tabakalar**, Çevre, Sayı.4
- KONYALI, İ. Hakkı (1976), **Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi**, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul
- KORTAN, Enis (1993) “Kentsel Tasarım Kentsel Estetik”, **2. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu**, Mimar Sinan Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.
- KUBAN, Doğan (1997) **Sinan’ın Sanatı ve Selimiye**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- KUBAN Doğan (1992), “İstanbul’un Romalı-Bizanslı Kimliği” **İstanbul Dergisi**, Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı yay. s 1 İstanbul.
- KUBAN, Doğan (2007) **Osmanlı Mimarisi**, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- KUBAN, Doğan (2000) **İstanbul Bir Kent Tarihi**, Çev. Zeynep Rona, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- KURTULUŞ, İ. Hakkı (2005) “Dünden Bugüne Bağlarbaşı, Altunizade ve Kısıklı’daki Kültür Mirasımız II”, **2. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul.
- KURTULUŞ, İ. Hakkı (2004) “Dünden Bugüne Bağlarbaşı, Altunizade ve Kısıklı’daki Kültür Mirasımız”, **1. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul.
- KÜÇÜKERMEN, Önder (1995) **Anadolu Mirasında Türk Evleri**, Kültür Bakanlığı, İstanbul.
- KÜÇÜKERMEN, Önder (1991) “Endüstri Tasarımı ve Kent Mobilyaları”, **Kamu Mekanlar Tasarımı ve Kent Mobilyaları Sempozyumu**, Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- LEWIS, Raphaela (1973), **Osmanlı Türkiye’sinde Gündelik Hayat**, Çev., Mefkure Poray, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul.
- MANTRAN, Robert (2001), **İstanbul Tarihi**, Çev., Teoman Tunçdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul.

- MANTRAN, Robert, 1991), **16 ve 17. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat**, Çev., Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- MANTRAN, Robert (1990) **17. yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- MURAT, Sedat (2007), “Cumhuriyet Döneminde Üsküdar’ın Nüfus Sayısı ve Göç Hareketleri”, **4. Üsküdar Sempozyumu**, C.2, Seçil Ofset, İstanbul.
- MURAT, Sedat, ERSÖZ, H.Yunus, ŞENER, Sefer, BAYAT Yılmaz(2006), **Dünden Bugüne Sosyo-Ekonomik Yönleriyle Üsküdar**, 1. cilt, İşaret Yayınları, İstanbul.
- MAZLUM, Deniz (1994) **Üsküdar**, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, C:7 İstanbul.
- NEMLİOĞLU, Candan (2007) “Üsküdar’ın Osmanlı Mimarisindeki Özgün Kalem İşlerinin Bezeme Sanatlarındaki Yeri İle Koruma ve Onarımlarında Uygulanması Gereken Yöntemler”, **4. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul
- OCAK, Ersan , “**Kentin Değişen Anlamı**” s.86-87 Haziran-Temmuz
- OCAKÇI, M (1994)., **Kimlik Elemanlarının Şehirselleşmeye Yönelendirici Etkisi**, İTÜ Mimarlık fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü İstanbul.
- ORTAYLI, İlber (1989) **İstanbul’un Mekansal Yapısının Tarihsel Evrimine Bir Bakış**, Amme İdaresi Dergisi, Ankara
- ORTAYLI, İlber (1986) **İstanbul’dan Sayfalar**, Hil Yayınları, İstanbul.
- ÖZ, Tahsin, (1964) **İstanbul Camileri**, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı.
- ÖKSÜZ, A. Melih (2004) **Kentsel Dış Mekanlar**, Kentsel Alanların Planlama ve Tasarımı, Akademi Kitabevi, Trabzon.
- ÖKTEN, Sadettin, CAN, Aynur (2002) **Fetihten Günümüze İstanbul Kent Mekânının Oluşumu**, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- ÖKTEN, Sadettin (2000), Bir Sementin Kimliği Üzerine: Eyüp Sultan, **3. Eyüp Sultan Sempozyumu**, Seçil Ofset, Eyüp Belediyesi, Kültür Yayınları, İstanbul.

- ÖNCÜ, Ayşe – Weyland, Petra (2005), “Giriş: Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanı ve Toplumsal Kimlik Mücadeleleri”, **Mekan Kültür İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, Çev., Leyla Şimşek, Nilgün Uygun, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÖNCÜ, Ayşe (1999), “‘İdealinizdeki Ev’ Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul’a Ulaştı” **Birikim Dergisi** s.123 Temmuz
- ÖZER, G (1999), “Gazimoğusa Kent Kimliğinin Korunması ve Geliştirilebilmesi İçin Önerilebilecek Stratejiler”, **Gazimoğusa Sempozyumu Bildiri Kitapçığı** Gazimoğusa Üniversitesi, Gazimoğusa basımevi KKTC
- ÖZBEK, İmre (2005) “Üsküdar Meydanı’nın Toplumsal Veriler Doğrultusunda Geçirdiği Mekansal Dönüşüm”, **2. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:2, İstanbul.
- ÖRER, Güçlü (1993) **İstanbul’un Kentsel Kimliği ve Değişimi**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- ÖNGÜL, Zehra (2004) “Yeni Restorasyonuyla Kız Kulesi”, **1. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul.
- ÖZEMRE, A. Yüksel (2002) **Üsküdar Ah Üsküdar**, Kaknüs Yayınları, İstanbul
- PAKALIN, M. Zeki (1971), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- ROBİNS, Kevin (1999), **İmaj**, Çev. Nurçay Türkoğlu Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- SAYACI, Kenan (1994) **Kuleli Askeri Lisesi**, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt:5, Ana Basım A.Ş., İstanbul.
- SCHLESİNGER, Philip (1994), **Medya Devlet ve Ulus**, Ayrıntı yayınları, İstanbul.
- SEÇKİN, Ebru, CENGİZ, Hüseyin (2005) “Üsküdar’ın Gelişme Süreci İçinde mahalle Olgusunun İrdelenmesi”, **2. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul
- SEY, Yıldız (1994) **Toplu Konut**, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 7. cilt, İstanbul. s.293-294

- SEY, Yıldız (1994) **Konut**, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt:5, Ana Basım A.Ş., İstanbul.
- SOLMAZ, Mehmet (1979), **Tarih Boyunca Asya'nın Kapısı Her Yönüyle Üsküdar**, EKO Matbaası, İstanbul.
- SÖZEN, Metin (2001) **Türklerde Ev Kültürü**, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- ŞAHİN, Naci, ŞAHİN, Meral (2005), “Osmanlı Arşiv Belgelerine ve Seyyahlara Göre Üsküdar’da Sosyo- Ekonomik Yapı Özellikleri”, **2. Üsküdar Sempozyumu**, C. 1, İstanbul
- ŞEREFHANOĞLU, Müjgan, YENEN, Zekiye (1993) “Kent Kimliği-Reklam Öğeleri İstanbul Örneği”, **2. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu**, Mimar Sinan Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.
- ŞENER Sami (2007), “Üsküdar’da Zaman Perspektifi İçinde İnsan ve Kültür Dinamizmi”, **4. Üsküdar Sempozyumu**, C. 2, Seçil Ofset, İstanbul.
- ŞİMŞİR, Nahide (2005), “18. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar Esnafı ve Meseleleri”, **2. Üsküdar Sempozyumu**, C.1, Alemdar Ofset, İstanbul.
- TANYELİ, Uğur (1996), “Klasik Dönem Osmanlı Metropolünde Konutun “Reel” Tarihi”, **Prof. Dr. Doğan KUBAN’a Armağan**, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- TAPAN, Mete (1998) “İstanbul’un Kentsel Planlamasının Tarihsel Gelişimi ve Planlama Eylemleri”, **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- TAŞDELEN, Musa (2007) “Üsküdar’da Mutenalaştırma Süreci”, **4. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul.
- TCHIHATCHEF, Pierre De (2000), **İstanbul ve Boğaziçi**, Çev., Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TEKELİ, İlhan (1996) **19. yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü**, Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, Çev. Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- TEKELİ, İlhan (1994) “Bir Kentsel Tasarım Kuramının Geliştirilmesi Üzerine Düşünceler”, **Tarık Okyay Anısına Yazılar**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara.
- TEKELİ, İlhan (1992), “İcabında Plan” **İstanbul Dergisi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, S. 4, İstanbul.
- TEKELİ, İlhan, (1991) “Bir Kentin Kimliği Üzerine Düşünceler” **Kent Planlaması Konuşmaları** TMMOB Mimarlar Odası Ankara.
- TEKELİ, İlhan (1985) **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kentsel Dönüşüm**, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, 4.cilt, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TERZİOĞLU, Arslan (1992), **Bimaristan**, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 6, Ali Rıza Baksan Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul.
- TOK, Nafiz (2003), **Kültür, Kimlik ve Siyaset**, Ayrıntı yayınları, İstanbul.
- TOLAN, Barlas (1991) **Toplumbilime Giriş**, Adım Yayınları, Ankara.
- TÜRKSOY, Ömür (1986), “Çevresel psikoloji, Planlama ve kentsel bütünleşme”, **Planlama dergisi**, 1. sayı, Ankara.
- TÜRKHAN, M. Sait (2008) “18. Yüzyılda Kız Kulesi”, **5. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul.
- UÇKAÇ, Leyla (2006) **Kentsel Tasarımın Kent Kimliği Üzerine Etkileri: Keçiören Örneği**, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- ÜSTÜNİPEK, Şeyda (2004) “Batılılaşma Dönemi Mimarisi ve Beylerbeyi Sarayı”, **1. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri**, Cilt:1, İstanbul.
- WIGGERSHAUS, Rolf (2003) **Günümüz Bahçe ve Parkları**, Bahçelerin ve Parkların Tarihi, Der. Hans Sarkowicz, Çev. Ersel Kayaoğlu, Dost Kitabevi, Ankara.
- YALTIRIK, Faik (1994) **Millet Bahçesi**, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt:5, Ana Basım A.Ş., İstanbul.

- YALTIRIK, Faik (1994) **Doğancılar Parkı**, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt:3, Ana Basım A.Ş., İstanbul.
- YENEN, Mehmet, (1994) **Kuleli Askeri Lisesi Mimarisi**, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt:5, Ana Basım A.Ş., İstanbul.
- YERSİMOS, Stefan (1996) **Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine**, Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, Çev. Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- YETİŞKİN, A. Nalan (2005) “19. Yüzyıl Batılılaşma Döneminden Bir Görüntü: İstanbul'daki Kışla Yapıları”, **Afife Batur'a Armağan**, Literatür Yayınları, İstanbul.
- WEBER, Max (2000) **Şehir: Modern Kentin Oluşumu**, Çev. Musa Ceylan, Bakış Yayınları, İstanbul.
- YILDIRIM, Sercan, “Post Modern Mimarlık ve Kent Kavramları”, **2. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu**, Mimar Sinan Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.
- YÖRÜKHAN, Turhan (2006), **Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri**, Nobel yayın dağıtım, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Serdar Hoşcan. 1982 yılında Mengen-Bolu'da doğdu. İlkokulu Konuralp İlkokulu'nda okudu. Orta öğrenimini Bolu İmam Hatip Lisesi'nde tamamladı. 2002 yılında Sakarya Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü'ne başlayıp 2006 yılında mezun oldu. Şu anda Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda yüksek lisansını devam ettirmektedir.